

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJA
DAILĖS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

DONATOS MINEIKYTĖS

PRIVAČIOS LIETUVOS DAILĖS
KOLEKCIJOS XX A. 7-10 DEŠIMTMEČIAIS

Baigiamasis darbas menotyros magistro laipsniui įgyti

Darbo vadovė: doc. dr. R. Rachlevičiūtė

Vilnius, 2016

ARBO AUTENTIŠKUMO DEKLARACIJA

Aš, **Donata Mineikytė**, kandidatė menotyros magistro laipsniui gauti, pareiškiu, kad šis baigiamasis darbas paremtas mano pačios tyrimais ir remiasi tik tokia papildoma informacija, kuri nurodyta nuorodose, paaiškinimuose, šaltinių, literatūros bei iliustracijų sąrašuose. Pareiškiu, kad baigiamajame darbe nėra naudojamos kitų darbais to nenurodant ir nė viena baigiamojo darbo dalis nepažeidžia jokių asmens ar institucijos autorinių teisių. Taip pat nė viena baigiamojo darbo dalis nebuvo pateikta jokiai kitai aukštojo mokslo institucijai kaip akademiniams atsiskaitymams ar siekiant gauti mokslo laipsnį.

Vilnius, data

Parašas

Turinys

IVADAS.....	3
1. Dailės kolekcionavimo ypatumai Lietuvoje: sovietmečiu ir nepriklausomybės metais.	
1.1 Privačių kolekcijų fenomenas.....	13
1.2 Sovietmetis: sociokultūrinė padėtis Lietuvoje.....	19
2. Tikslingas kolekcionavimas.....	23
2.1 Bibliografas prof. Žukas ir jo tapybos kolekcija: nuo draugo iki maršano.....	23
2.2 Ex-kunigo Jakučio dailės kolekcija: „Niekada nesu vienas“.....	27
2.3 Žiburkaus kolekcija: valingas kolekcininko gestas.....	30
2.4 Neniškio tapybos kolekcija: tapyba sau ir Norton T. Dodge`ui.....	32
2.5 Kaip kultūros vertybių teisinis reguliavimas sovietmečiu darė įtaką tikslingam kolekcionavimui.....	34
3. Spontaniškasis kolekcionavimas.....	45
3.1 Gydytojos Mičelytės draugai: dailininkai, pacientai, dovanos, mecenatystė.....	45
3.2 Kolekcininkės Šveistytės imperatyvas: „noriu ir viskas!“.....	48
3.3 Architekto Liandzbergio tapybos rinkinys: užsakovas ir bičiuliai.....	51
3.4 Aktoriaus Noreikos tapybos kolekcija: bendravimo su dailininkais malonumas ir „dėl tapybos visadaėjau iš proto“.....	54
IŠVADOS.....	58
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI.....	60
PRIEDAI.....	69

Išvadas

Teiginys, kad „meno kolekcionavimas yra būdas suprasti visuomenę, kurioje gyvename“¹, yra priežastis, paskatinusi imtis šios nelengvos, bet įdomios temos. Mokslininkai ir tyrėjai XX a. pabaigoje sutarė dėl sovietmečio marginalumo, ir nors padėtis dabar pasikeitė (atlikta daug sovietmečio tyrimų visose srityse), kultūros sritis vis dar lieka sunkiai tiriamu dalyku dėl „dvigubos sąmonės principo“², būdingo sovietinės inteligentijos mąstysenai. Kolekcionavimo vaidmuo XX a. 7-10 dešimtmetyje, be abejo, įnešė svarų indėlį į kultūrinę situaciją Lietuvoje, kurioje tuo metu jau sumažėjo „įtampa tarp priešinimosi vertybės keltų reikalavimų ir prisitaikymo realybės“³. Šiame tyrime laikotarpis apima „sovietmetį ir įtraukiamas dešimtmetis po Nepriklausomybės paskelbimo, nes 50 metų trukusi okupacija ir susiformavęs sovietinis mentalitetas negalėjo išnykti be pėdsako per kelerius metus. 10 dešimtmetis padėjo „apnuoginti“ tai, kas formavosi sovietmečiu. Tai – laikotarpis, kuomet, iš vienos pusės, meno pasaulyje iš dalies tęsiama tai, kas pradėta sovietmečiu, iš kitos pusės bręsta permainos, atsiranda instituciniai pokyčiai, įvedama nauja valiuta ir taip toliau.

Kolekcionavimo istoriją Lietuvoje galima būtų pradėti nuo „kunigaikščių ir popiežių kaip rinkėjų“⁴ tradicijos, pavyzdžiui, nuo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto (1520-1572)⁵, turėjusio didžiulę knygų kolekciją, papuošalų, brangenybių, ginklų, gobelenų ir meno dirbinių rinkinį. Žymiausios didikų giminės – Radvilos, Sapiegos, Tiškevičiai ar Oginskiai neatsiliko nuo valdovo ir turėjo savo vaizduojamojo, taikomojo meno rinkinius, dauguma kurių sudaro šiandienų muziejų ekspozicijų pagrindą.⁶ XIX a., kai Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo dingusi iš žemėlapių, naujų visuomenės struktūrų, modernių tautų ir valstybių radimosi epocha, bet Rusijos

¹ Antonio Gomes De Pinho, „Ką šiandien gali kolekcionuojamas menas“, iš portugalų k. vertė Natalija Alonso, in: *Krantai: Meno kultūros žurnalas*, Vilnius, 2016, Nr. 1, p. 64-67.

² Valdemaras Klumbys, „Lietuvos kultūrinis elitas sovietmečiu: tarp pasipriešinimo ir prisitaikymo“, in: *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, Vilnius, 2008, 8 (17), p. 139–161.

³ *Ibid.*

⁴ Friedriech Waidacher, *Bendrosios muzeologijos metmenys*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 1999. p. 64

⁵ Pavyzdžiui: Adolfas Tautavičius, „Žygimanto Augusto lobyno likimas“, in: *Lietuvos pilys 2006*, [interaktyvus], p. 111-114, [žiūrėta 2016-05-28], http://www.lad.lt/data/com_ladlibrary/804/111-114.pdf.

⁶ Pavyzdžiui, Žemaičių muziejaus „Alka“ Telšiuose ekspozicijos pagrindą sudaro Švėkšnos dvaro meno kolekcija.

imperijos Vakarų krašte modernėjimo procesas prasidėjo ne kaip kova su atgyvenusia tradicija, bet kaip pastangos ją susigrąžinti ir išsaugoti ateičiai. Kolekcionavimo istorijai ypač svarbus Eustachijus Tiškevičius (1814-1873), ne tik įkūręs ir vadovavęs pirmam lietuviškam muziejui (Senienų muziejus), bet ir dovanojęs jam nemažą dalį eksponatų. Savo kolekcijas dovanojo ir Teodoras Narbutas, Liudvikas Sirokomlė, Konstantinas Tiškevičius, Reinoldas Tyzenhauzas, Kazimieras Vilčinskis ir kiti⁷. 1855 m. Vilniaus senienų muziejus, suvienijęs krašto praeičiai ir intelektualinei veiklai neabejingą bajoriją ir inteligentiją tapo savotišku „savo Istorijos kūrimo ir puoselėjimo centru“⁸. Muziejus buvo gausiai lankomas ir dar gausiau jam aukojama, siekiant per „senienas ir šeimos relikvijas papasakoti visuomenei suprantamą ir artimą Lietuvos praeities pasakojimą“⁹. 1915 m. uždarius Vilniaus senienų muziejų, patriotiškumo ir istorinės savimonės dvasią tęsė privatūs kolekcininkai. Apie tai savo atsiminimuose pasakoja tarpukario Lietuvos teisininkas, visuomenės ir kultūros veikėjas Zigmas Toliušis (1889–1971). Jis pradeda nuo ukmergiškio Antano Šutino, kuris dirbo zakristijonu ir vargonininku Vilniaus Katedroje, vėliau - Bernardinų bažnyčioje. Mirė Šutinas 1922 m., o jo įvairialypė gausi kolekcija atiteko Lenkų mokslo bičiulių draugijai. Toliušis mini vilniečius Balį Stadzevičių (m. 1947), kunigą Juozą Stankevičių (1866-1958), daug dėmesio skiria kauniečiams - universaliam kolekcininkui Vladui Daumantui (1885-1977) ir žymiam numizmatui Povilui Karazijai (1887-1955). Jis primena, kad Kazys Šimonis (1887-1978) buvęs ne tik dailininkas, bet ir bibliofilas, o dailininkas Antanas Žmuidzinavičius¹⁰ buvo surinkęs iš visos Lietuvos kampų gausų ir įdomų molinių švilpukų rinkinį, kurį vėliau perleido Etnografiniam Muziejui Kaune, ir iš viso turėjo 22 kolekcijas. Toliušio teigimu, po II Pasaulinio karo Edmundas Laucevičius (1906-1973) buvo žymiausias Vilniaus kolekcininkas – „nebuvo nei vienos srities, kuria Laucevičius

⁷ Žr. Vilniaus archeologijos komisijos senienų muziejus, in: *Dailės žodynas*, redaktorių kolegija: ats. redaktorė Jolita Mulevičiūtė, Giedrė Jankevičiūtė, Lijana Šatavičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, p. 447.

⁸ Reda Griškaitė, Žygintas Būčys, „Pratarmė“, in: *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855-1916)*: mokslo straipsnių rinkinys, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 9-11.

⁹ Žygintas Būčys, „Bastionas nuo šiaurės vėtrų: senienų užuovėjoje“, in: *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855-1916)*: mokslo straipsnių rinkinys, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 19-28.

¹⁰ Žr. Laima Laučkaitė, *Žmuidzinavičius Antanas (Žemaitis, Žemaičių Antanas)*, in: „Lietuvos dailininkų žodynas. III tomas: 1918-1944“, sudarytoja Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013, p. 450-452. Dailininko kaip kolekcininko veikla net nepaminėta akademiniam leidinyje.

kaipo kolekcionierius nesiinteresuotų.“¹¹ Jo rinkinys namuose neturėjo ryškesnių sąsajų su Lietuva, Vilniaus daile, nes viską, kas buvo susiję su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija ir istorija, jis pardavė Lietuvos dailės muziejui. Kiekvienas valstybinis Lietuvos muziejus yra praturtėjęs privačių kolekcijų pagrindu. Pavyzdžiui, aktorės Unės Babickaitės Bay kolekcija, kurią išsaugojo Linas Broga ir dovanavo Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejui. Beje, Laucevičius ypatingomis progomis savo rinkinio eksponatus vartodavo, pavyzdžiui, sidabrinį XVII a. dubenį, padėklą ar porcelianinį servizą kavai¹². Artimas jo bičiulis buvo literatas ir menotyrininkas, muziejininkas, tremtinys Petras Juodelis (1909-1975); supirkinėjęs stilingus baldus ir knygas, ir nors beveik bendraamžiai, teigiama, kad jie yra kolekcininkai, „jungiantys dvi – prieškario ir pokario – kolekcininkų kartas“¹³.

Kadangi pokario kolekcininkai savo kolekcijas kaupė sovietinio režimo sąlygomis, kai kolekcionavimas kaip veikla buvo smerkiama, o kai kurie kolekcionavimo objektai (ikonos, numizmatika), netgi kriminalizuoti, nenuostabu, kad pokariu kolekcininkai nesiviešindavo ir bendraudavo siaurame rate. Nijolė Tumėnienė yra pastebėjusi, kad iki šiol Lietuvoje egzistuoja didelė problema, neleidžianti suvokti, kokius meno kūrinius turi mūsų kolekcionieriai, nes jie nėra registruojami.¹⁴

Kolekcionavimo judėjimas buvo populiarus tarp lietuvių emigrantų, visų pirma, minėtinas Mykolas Žilinskas (1904 – 1992), kuris vadinamas vienu žymiausių XX a. Lietuvos kolekcininkų. Šiandien sunku įsivaizduoti Lietuvoje sukauptą Vakarų Europos dailės lobyną be vertingųjų Žilinsko kolekcijos darbų. Meno kūrinius kolekcininkas skyrė Valstybiniam M.K. Čiurlionio dailės muziejui, įsikūrusiam jo jaunystės mieste Kaune, kur saugoma 1685 dovanotieji meno kūriniai, asmeninė Žilinsko biblioteka, memorialiniai daiktai ir archyvas.¹⁵

¹¹ Zigmas Toliušis, „Apie kolekcionavimą ir Lietuvos kolekcionierius“, in: Inga Liepaitė, *Zigmas Toliušis apie kolekcionavimą, bibliofilus ir kolekcininkus*, in: Knygotyra, 2011, Nr. 57, p. 255-282.

¹² Vladas Žukas, „Keletas fragmentų apie Edmundą Laucevičių“, in: *Tarp knygų*, 1994, Nr. 8, p. 29-41.

¹³ Simona Makselienė ir kt., *Menas ir pinigai*: apybraižos apie meno rinką, Vilnius, 2015, p. 144.

¹⁴ Kristina Aleksynaitė, *Radvilų rūmuose – itin vertinga kolekcininko E.Armoškos paroda*, [interaktyvus], [2016-03-03], in: <http://www.delfi.lt/veidai/kultura/radvilu-rumuose-itin-vertinga-kolekcininko-earmoskos-paroda.d?id=17615446>.

¹⁵ *Mykolo Žilinsko dailės kolekcija*: iliustruotas inventorinis katalogas, sudarytojai Violeta Krištopaitytė, Palmyra Sakalauskienė, Irmantė Randarčikaitė-Šarakauskienė; vyriausiasis redaktorius Osvaldas Daugelis; vertėja Palmyra Sakalauskienė, Kaunas: Nacionalinis M.K. Čiurlionio dailės muziejus, 2006, p. 6. Plačiau žr.: *Mykolo Žilinsko kolekcija, dovanota M. K. Čiurlionio dailės muziejui*: katalogas, sud. Kazimiera Galaunienė, Petras Kimbrys, Malvydas Sakalauskas, Kaunas: Kauno valstybinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 1980; *Mykolas Žilinskas: jis apie save, mes apie jį* sudarytojas Vytautas Jakelaitis, Vilnius: Mintis, 1994; Rūta Purvinaitė, *Mykolas Žilinskas*, in: Tarybų Lietuvos enciklopedija, T. 4 (Simno-Žvorūnė), Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 678; Rimantas Varnauskas,

Kitas visuotinai žinomas užsienio lietuvių kolekcininkas ir mecenatas yra Kazys Varnelis (1917-2010); jo kolekcijos, kurią sudaro ir jo paties kūrybos rinkinys, pagrindu buvo įsteigtas vienas pačių geriausių muziejų Vilniuje - Kazio Varnelio namai-muziejus¹⁶. Lietuvos dailės muziejus ir jos direktorius Romualdas Budrys nuolat papildo muziejaus fondus privačių kolekcijų kūriniais. 1990 – 2011 metais jis organizavo vertingų išeivijos lietuvių dailininkų personalinių dailės rinkinių ir institucijų sukaupėtų kolekcijų pervežimą į Lietuvą (Prano Domšaičio ir Vytauto Kazimiero Jonyno kolekcija iš JAV, Vytauto Kasiulio kolekcija iš Paryžiaus, Neemijos Arbit Blato kolekcija iš Niujorko, Venecijos ir pan.)¹⁷

Sovietmečiu kolekcionuoti imta apie 1965-1969 m. Žinoma, išskyrus, Laucevičių, kuris nenustojo rinkęs karo metais ir pardavinėjo lituanistinius objektus Lietuvos dailės muziejui. Čia reikėtų paminėti kunigų kolekcionavimo tradiciją, pradedant tėvu Stanislovu (1918-2005), ir Ričardu Mikutavičiumi (1935-1998), kurį ir jo XVIII a.- XIX a. Europos dailės kolekciją ištiko tragiška lemtis¹⁸. Dar vieną kunigą (dabar buvusį) kolekcininką Ričardą Jakutį aptarsiu šiame darbe, nes visi mano nagrinėjami kolekcininkai kolekcionavo modernųjį, šiuolaikinį Lietuvos meną su nedidelėmis tarpukario ar pokario tapybos pavyzdžių išimtimis. Kai kurie jų nustojo intensyviai kolekcionuoti per pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį, t. y. tiek, kiek siekia šio darbo chronologinės ribos. Kolekcionavimą skirstau į tikslinį, kuriam priskiriu Žuko, Jakučio, Žiburkaus ir Neniškio kolekcijas ir spontaniškąjį, kuriam priskiriu Mičelytės, Šveistytės, Liandzbergio ir Noreikos rinkinius. Būtent dėl chronologinių dalykų ir kolekcijų turinio, nenagrinėjama Edmundo Armoškos, Andrejaus Balykos ar Aleksandro Popovo kolekcijos.

Negalima nepaminėti naujo reiškinio Lietuvos kolekcionavimo istorijoje – privačių institucinių kolekcininkų atsiradimo. Pastaruoju dešimtmečiu institucinių kolekcininkų sąrašą papildė trys nauji įspūdingas kolekcijas sukaupę subjektai. Buvusios advokatų kontoros LAWIN vadovaujantysis partneris Rolandas Valiūnas išsiveržė į priekį savo

KGB indėlis kultūrai: Žilinsko atvejis, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-03-03], in: <http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/kgb-indelis-kulturai-zilinsko-atvejis>.

¹⁶ Kolekcininko Kazio Varnelio namai – muziejus yra Lietuvos nacionalinio muziejaus žinioje. Muziejus primena 36 kambarių gyvenamąjį namą, kuriame saugoma pusšimtį metų kaupta ir Lietuvai padovanota Kazio Varnelio meno kūrinių kolekcija.

¹⁷ Žr. <http://www.ldm.lt/muziejaus-direktorius/>

¹⁸ Simona Makselienė ir kt., *op. cit.*, p. 147.

kolekcijos kūrinių kiekiu, kokybe ir išleistas leidiniais, kurie viešina jo 2001-2002 m. pradėtą kaupti kolekciją. Sumaniai buvo atnaujintas keletą dešimtmečių Lietuvoje sovietmečiu funkcionavęs ir 2013 m. iš naujo suskambęs Lietuvos dailės fondo pavadinimas. Rolandui Valiūnui nedaug nusileidžia Lewben Art Foundation ir Modernaus meno centras, kurių aktyvumas pastebimas mūsų dienomis. 2016 m. buvo išleistas leidinys, kuriame susijungė dailės kolekcininkų Rolando Valiūno ir Viliaus Kavaliausko pajėgos¹⁹. Beje, kai kurios privačios galerijos rengė seminarus, talkino korporatyvinių kolekcijų sudaryme²⁰, o 2010 m. Nacionalinė dailės galerija Vilniuje surengė solidų seminarą, skirtą šiuolaikinio meno kolekcionavimo klausimams²¹.

Grįžtant prie XX a. 7-10 dešimtmečio, reikia paminėti, kad, viena vertus, kolekcininko paveikslas idealizuojamas – „jis negalėjo gyventi be meno“, „ji buvo menininkų draugė“, kita vertus, kolekcininkui priskiriami „šmugelninko“ bruožai, pavyzdžiui, „jis klaidiai derėdavosi“, „ne vienas dailininkas nuo jo nukentėjo“. Tai, kad kolekcionavimas buvo svarus reiškinys, daręs nemažą įtaką Lietuvos meniniam gyvenimui - neginčytina.

Kolekcionavimas, kaip socialinis ir kultūrinis reiškinys, susiformavo dar senovės Romoje. Antikoje menas buvo skirtas valstybei ir miestui, o privati meno nuosavybė buvo nemadinga. Tačiau Romos imperijoje nuo Tiberijaus valdymo laikotarpio pradėtos kaupti užgrobtose žemėse įgytos meno vertybės.

Manoma, kad pirmasis terminą „kolekcionavimas“ daugiau kaip prieš 2 tūkstančius metų panaudojo romėnų oratorius, rašytojas ir valstybės veikėjas Markas Tulijus – Ciceronas, o kaip tikslinga veikla meno kolekcionavimas paplito XIV-XVI amžiuje.²² Enciklopedijoje teigiama, kad kolekcija (lot. *collectio* – rinkinys) yra surinktų arba istoriškai susikaupusių, pagal pirminę paskirtį nenaudojamų, pažintinę, meninę, mokslinę, komercinę arba kitokią vertę turinčių vienu ar keliais vienarūšių arba pagal vieną požymį susistemintų daiktų (darinių)

¹⁹ Litvakų dailė privačiose Lietuvos kolekcijose, sudarytoja ir tekstų autorė Vilma Gradinskaitė, Vilnius: Lewben Art Foundation, Lietuvos išeivijos dailės fondas, Šiaurės Jeruzalė, 2016.

²⁰ Pavyzdžiui, Donatas Juškus „Juškus gallery“ 2005-2009 m. ir vėliau, rengė seminarus, teikė konsultacijas ir padėdavo įsigyti meno kūrinius, ypač SEB bankui ir „Blue Bridge“.

²¹ Jame dalyvavo pasaulinio garso autoritetai: Alistair Hicks (D. Britanija, „Deutsche Bank“ meno konsultantas); Iain Robertson (D. Britanija, „Sotheby's“ instituto meno rinkos studijų vadovas), Simon Rees (N. Zelandija, tuomet Lietuvoje dirbantis kuratorius, kritikas).

²² Visuotinė lietuvių enciklopedija, X tomas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2006, p. 365.

visuma²³. Kolekcionavimo objektai yra įvairūs materialinės ir dvasinės kultūros (rankraščiai, knygos, monetos, pašto ženklai, vaizduojamojo meno kūriniai ir kt.) bei gamtos (mineralai, augalai, vabzdžiai ir kt.) objektai. Ypač didelę reikšmę kolekcionavimo raidai turėjo mokslo šakų suskirstymas XIX a.: buvo pradėti sudarinėti specializuoti daiktų rinkiniai – dabartinių kolekcijų prototipai, turintys pažintinį tikslą. Daugėjant kolekcionavimo objektų, pradėta renkamus objektus skirstyti pagal pasirinktas sritis. Atsirado chronologinės, teminės, tam tikrės dailės ar mokslo šakos kolekcijos. Pradėtos rengti viešos kolekcijų parodos, buvo steigiamos kolekcininkų draugijos. XIXa. pab. – XX a. pr. JAV, vėliau Europoje, kolekcijų kaupimas tapo pelningu ir neapmokestinamu kapitalo investavimo būdu, kartu ėmė plisti spekuliacija kolekciniais objektais.

Dailės žodyne teigiama, kad kolekcininkas yra asmuo, kaupiantis „asmeninę meno kūrinių <...> kolekciją. Pats arba padedamas ekspertų renka žinias apie savo kolekcijos vertybes. Pirmieji senovės Romos kolekcionieriai rinko meno kūrinius skatinami noro pasirodyti prieš kitus <...>. XVI-XVII a. atsirado autentiški kolekcininkai, renkantys dailės kūrinius ne dėl prestižo, bet pagal savo skonį ir pomėgius. Jie vadinti diletantais – mėgėjais. Popiežiaus Urbono VIII gydytojas diletantas Giulio Mancini 1621 m. parašė pirmąjį kolekcionavimui skirtąjį veikalą „Tapybos vertinimai“ <...>, kuriame pasiūlė falsifikatų atpažinimo būdus, patarė, kaip eksponuoti paveikslus namuose, kokiais kriterijais remiantis juos restauruoti ir taip toliau. Nuo XVIII a. kai kurie kolekcininkai kartu buvo ir meno kūrinių pirkliai (antikvaras, maršanas).“²⁴

Maršanas – galerininkas yra dailės kūrinių pirklys, turintis privačią galeriją, kurioje eksponuoja ir parduoda dailės kūrinius. Jis sudaro sutartis su dailininkais, reklamuoja jų kūrybą, nustato kūrinių kainas ir tokiu būdu reguliuodamas meno rinką dalyvauja dailės gyvenime. Terminas atsirado XIX a. Prancūzijoje, o žymiausi prancūzų maršanai <...> kartu buvo ir mecenatai, rėmę modernistus.²⁵

Kolekcijos, kaip teigia Dailės žodynas, būna ne tik asmeninės. Apie visuomenines kolekcijas dailėtyrininkė Giedrė Jankevičiūtė rašo: „Romantizmo epochoje ir europiečiams,

²³ *Ibid.*, p. 366

²⁴ Kolekcininkas, kolekcionierius, in: *Dailės žodynas*, redaktorių kolegija: ats. redaktorė Jolita Mulevičiūtė, Giedrė Jankevičiūtė, Lijana Šatavičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, p. 205-206.

²⁵ Maršanas, in: *Dailės žodynas*, p. 260.

ir amerikiečiams nacionalinės kultūros gyvybingumo bei išsiplėtojimo liudijimu, šalies prestižo ženklu tapo amžininkų dailė. Savų dailininkų kūrybos rinkiniai nuo XIX a. užėmė svarbią vietą tiek įvairių šalių nacionalinėse dailės galerijose, tiek miestų muziejuose. Muziejinio kolekcionavimo reikšmę dar labiau padidino jo pripažinimas visuomenės mecenato forma. Lietuvos šviesuomenei tai tapo aktualu prasidėjus tautinės kultūros sąjūdžiui. Nacionalinio romantizmo pasaulėžiūra skatino dėmesį amžininkų meninei kūrybai, skatino ją remti, propaguoti, kaupti.²⁶

Sovietinio režimo sąlygos diktavo savitą kolekcionavimo kultūrą, kurioje nebuvo vietos viešoms kolekcijų parodoms ar kolekcininkų draugijoms (nors oficialiai tokios egzistavo). Todėl daromos prielaidos, kad kolekcionavimą aptariamam laikotarpiui įtakėjo keli aspektai:

1. „Pavojingumo“: Dėl privačios nuosavybės nebuvimo, galėjo kilti komplikacijų dėl kolekcijos materialinės vertės, jei kolekcionuojami objektai būtų laikomi istorinėmis ar kultūrinėmis vertybėmis. Situacija galėjo bet kuriuo momentu tapti grėsminga – kolekcijas galima būtų buvę galima nusavinti, suvalstybinti, blogiausiu atveju, taikyti baudžiamąją atsakomybę. Iš dalies šiuolaikinė Lietuvos dailė buvo pradėta kolekcionuoti dėl šios priežasties.
2. Režimo (santvarkos) įtakos: Meno rinkos nebuvimas sovietmečiu. Kūriniai nebuvo įvežami ne tik užsienio, bet ir iš kitų SSSR respublikų. Nedomino Lietuvos kolekcionierių net Rusijos dailė, kurios neblogas kolekcijas tiek valstybiniuose muziejuose, tiek privačiose kolekcijose sukaupė, pavyzdžiui, kaimynai latviai²⁷. Toks dailės kūrinių judėjimo nebuvimas iš dalies turėjo įtakos dailės kolekcijų turiniui – buvo kolekcionuojama tik vietinė, šiuolaikinė lietuvių dailė.
3. Istorinis: daug prieškario ir tarpukario dailininkų darbų sunyko per II Pasaulinį karą arba buvo išvežti emigruojant²⁸. Naujosios kartos dailininkai susiformavo ir savo

²⁶ Giedrė Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė: dailės gyvenimas Lietuvos respublikoje 1918-1940*. Kaunas: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003, p. 111.

²⁷ Tiesa ir grožis: realistinė rusų tapyba iš Latvijos nacionalinio dailės muziejaus kolekcijos – LDM, Radvilų rūmuose (2009).

²⁸ Pavyzdžiui, 1944-1947 m. priverstinis lenkų persikėlimas iš Lietuvos į Lenkiją labai paveikė Vilniaus miesto etninę gyventojų sudėtį, lenkų bendruomenės kiekybinę ir kokybinę poziciją (čia liko 15-20 proc. ankstesnių miesto gyventojų lenkų, daugiausia kilusių iš žemesnių socialinių sluoksnių, su silpnesne etnine savimone). Kartu su išvykusiais lenkais į

darbus viešinti pradėjo apie 1960 metus. Todėl jų kūriniai sovietų Lietuvoje buvo lengviau prieinami.

4. Ekonominis: Privačios dailės kolekcijos iš dalies formavosi barterinių mainų pagrindu. Dailininkai savo kūrinių mainydavosi tarpusavyje, taip pat vietoj grynąjų pinigų atsilygindavo už įvairias jiems suteiktas paslaugas (už gydymą, valstybinius užsakymus, parodų organizavimą, kritikos straipsnius ir kt.).

Šio darbo tikslas yra atskleisti Lietuvos dailės (tapybos) kūrinių kolekcionavimo XX a. 7-10 dešimtmečiais ypatumus, pateikiant, kiek įmanoma, išsamesnę kolekcijų turinio analizę ir susiformavimo sąlygas. Tuo tikslu keliami tokie uždaviniai:

1. Iš dalies, kiek leidžia galimybės, atkurti Laimono Noreikos (1926-2007) dailės kolekciją (sovietmečiu vieną didžiausių, bet šiuo metu jau neegzistuojančią) ir ją aptarti.
2. Rekonstruoti Zigmo Liandzbergio (1929-1993), dailės kolekciją – kaip barterinių mainų pagrindu susiformavusią kolekciją, kurios nedidelė dalis yra atsidūrusi Modernaus meno centro nuosavybėje, ir ją panagrinėti.
3. Pristatyti dar beveik netyrinėtą Laimos Šveistytės dailės kolekciją.
4. Supažindinti su Jono Žiburkaus ir Visvaldo Neniškio dailės kolekcijomis.
5. Išstudijuoti jau publikuotas prof. Vlado Žuko (1925-2014) ir daktarės Stasės Mičelytės (1925-2012) kolekcijas; sukaupti palyginamąjį medžiagą.
6. Palyginimo dėlei, aptarti dokumentuotą Ričardo Jakučio dailės kolekciją, šiuo metu neegzistuojančią ir „nusėdusią“ kituose rinkiniuose.
7. Palyginti aptariamas kolekcijas ir apibendrinti surinktą medžiagą, pateikti dailės kūrinių proveniencijų pavyzdžių. Aptarti privačių dailės kolekcijų fenomeną sovietmečio Lietuvoje.

Įgyvendindama šiuo uždavinį, remsiuosi interviu su kolekcininkais arba jų palikuonimis, taip pat dailininkais, galeristais ir valstybės tarnautojais. Jų pateiktus faktus

Lenkiją iškeliavo daug kilnojamųjų kultūros vertybių, tarp kurių buvo ir priklausiusių Vilniaus valstybinėms ar visuomeninėms institucijoms. Lenkų specialistai norinčius išvažiuoti asmenis ragindavo pasiimti kuo daugiau knygų, paveikslų, raštinių, aiškindami, kad jie turi didelę materialinę ir kultūrinę vertę. Be to, jie padėdavo žmonėms atrinkti vertingiausias, rečiausias kultūros vertybes (Pgl. Vilija Stravinskienė, „Lenkų išvykimas iš Vilniaus 1944-1947 m.: Kultūrinių vertybių klausimas“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2006 metai*, Nr. 2, Vilnius, 2007, p.137-154).

lyginsiu ir analizuosiu, remdamasi atitinkama literatūra. Literatūrą šiuo klausimu būtų galima skirstyti į susijusią su kolekcionavimo klausimais ir susijusią su konkrečiu kolekcininku. Pirmajai grupei priklausytų tik dvi apybraižos, t. y. jau minėti Zigmo Toliušio straipsnis apie kolekcionavimą ir kolekcininkus ir trijų autorių darbas „Menas ir pinigai“. Kolekcionavimo sovietmečiu klausimas nėra gausiai aptariamas, čia galima remtis bendromis dailėtyrininko Alfonso Andriuškevičiaus įžvalgomis apie seminonkonformistinę dailę arba kritiniais Skaidros Trilupaitytės straipsniais apie dailės situaciją postsovietinėje Lietuvoje. Daugiau informacijos, be abejo, rasime apie Žuko ir Mičelytės kolekcijas. Šios kolekcijos pristatytos parodose, buvo išleisti katalogai. Ex-kunigas Jakutis dailės kūrinių katalogą išleido pirmas ir surengė bent tris viešas parodas, nepaisant to, kad kolekciją vėliau jam teko parduoti. Apie Laimono Noreikos aistrą kolekcionuoti pasakoja bent du straipsniai periodikoje – Mildos Kniežaitės *Lietuvos žiniose* ir Audronės Jablonskienės *Respublikoje*.

Pastaruoju metu Vilniaus dailės akademijos dėstytojai²⁹ iš UNESCO kultūros vadybos ir kultūros politikos katedros sudarinėja, leidžia knygas, o studentai³⁰ renkasi savo tyrimams sritis, kurios iš dalies susijusios su meno kūrinių kolekcionavimu, dailės rinka, dailės vadyba ir kt. giminingais šiai temai klausimais.

²⁹ Pavyzdžiui, Elona Lubytė, pirmoji dailėtyroje apgynė socialinių mokslų krypties disertaciją iš dailės vadybos – „Šiuolaikinės dailės sistema ir jos vadyba Lietuvoje“, išleido pirmąjį dailės vadybos vadovėlį – Permainų svoris. Dailės vadyba Lietuvoje 1988 – 2006. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008.

³⁰ Ornela Ramašauskaitė. Meno kūrinių aukciono veikla kaip Lietuvos dailės rinkos aktyvinimo priemonė. Magistrinis baigiamasis darbas. Vilnius: VDA, 2009; Lina Žukauskaitė. Dailės kūrinių kolekcionavimas ir dailės rinka Lietuvoje. žr. http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20120618_153111-76577/DS.005.0.01.ETD [interaktyvus]

1. Dailės kolekcionavimo ypatumai Lietuvoje: sovietmečiu ir nepriklausomybės metais

1.1 Privačių kolekcijų fenomenas

Kolekcininko portretas visada turi socialinę ir psichologinę potekstę. Bet jeigu į socialinį potėpį įmaišytume ekonominio pajėgumo dažus, gali nutikti taip, kad socialiniam (ir ekonominiam) sluoksniui nereikia psichologinio grunto. Tai būtų tik investavimas į meną.

Psichologiškai savo rinkinyje kolekcininkas dažnai projektuoja save patį: „Ši kolekcija – <...> labai svarbaus mano gyvenimo etapo apibendrinimas. Rinkau tik tuos autorius ir kūrinius, kurie labiausiai veikia mano mąstyseną, gyvenimo sampratą, emocijas. Be jų būčiau kitoks. Rinkdamas kolekciją beveik nesinaudojau menotyrininkų pagalba. Ji neabejotinai būtų padėjusi išvengti kai kurių pražiūrėjimų, tačiau ir nuasmeninusi kolekciją. Vadovavausi savo nuojauta, išmanymu bei estetinė nuovoka. <...> Tai nuskaidrina kasdienybę ir įprasmina būtį“³¹. Kai renkama dailės kūrinių kolekcija, paprastai persipina kūrinio amžiaus, stilistikos, mokyklos, iš vienos pusės, ir kūrinių rinkėjo interesai ir kriterijai, iš kitos pusės. Kolekcininkas formuoja savo rinkinį kaip asmeninę patirtį, meninės vizijos projekciją, kaip žingeidumo ir pasigėrėjimo kūriniais rezultatą. Pavyzdžiui, režisieriaus Juozo Miltinio dailės kūrinių rinkinį kažgi, ar galima būtų vadinti tikra kolekcija. Jos sudarytojas „meno kūrinius rinko ne kokių nors kolekcionavimo paskatų inspiruojamas, bet kaupė ir saugojo juos kaip savo santykio su daile ir dailininkais materialios išraiškos artefaktus“³². Miltiniui dailės kūrinių kolekcionavimas nebuvo hobis ar pretekstas pasipuikavimui. Algimantas Mikėnas teigia, kad savo dailės kūrinių kolekciją režisierius kaupė iš dailininkų jam dovanotų darbų.³³

³¹ Valmantas Budrys, *Lietuvoje ir už jos ribų: meno kolekcijos albumas*, Vilnius, 2015, p. 11.

³² *Režisieriaus Juozo Miltinio dailės kūrinių rinkinio katalogas*, sudarė Raimundas Klimavičius, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2004, p. 3.

³³ Algimantas Mikėnas, „Dailė ir dailininkai režisieriaus Juozo Miltinio gyvenime“, in: *Režisieriaus Juozo Miltinio dailės kūrinių rinkinio katalogas*, sudarė Raimundas Klimavičius, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2004, p. 4-6.

Ilgametis Kauno kolekcininkas Algimantas Miškinis pabrėžia prigimtinių kolekcionavimo pradą, atskleidamas užslėptas kolekcininko savybes. Jo teigimu, dauguma visuomenės narių yra abejingi kolekcionavimui. Tik nedidelė dalis (daugiausia vyrai³⁴) linkę ką nors rinkti. Tačiau net sukaupę vertingus meno kūrinių rinkinius, jie netampa kolekcionieriais, o tik apdairiais kapitalo investuotojais. Tad geriausia, kai „kolekcionavimas susijęs su įgimtu, užkoduotu atitinkamo potraukio įgyvendinimu“³⁵. Paveikslų rinkimas gyvenimą daro įdomesnį, įvairesnį, padeda pakelti negandas, dvasines krizes, be to, meno kūrinių supamas kolekcininkas nesijaučia vienišas³⁶.

Kolekcionavimas netgi gali būti stimuliuojančia priemone, klaipėdietis kolekcininkas Aleksandras Popovas teigia, kad „bėgant metams jausmai atbunka. O aš galiu patirti kolekcionavimo aistrą, džiaugsmą, kai pavyksta įsigyti gerą paveikslą, netgi savotišką triumfą, kai paaiškėja, kad visai nedaug įvertintas pirkinys yra garsaus meistro darbas“.³⁷

Kalbant apie socialinį potėpį, reikia prisiminti, kad dailės kolekcionavimas nuo seniausių laikų reiškė privačių asmenų finansinę paramą „dailės kūrybai ir sklaidai, kurią vykdo patys dailininkai, juos atstovaujančios galerijos, antikvarai, aukcionų namai“³⁸. Kitaip sakant, dailės kolekcionavimas – viena meninės kultūros mecenavimo formų. Taigi dailės kolekcijų skaičius, jų meninė kokybė reiškia visuomenės gyvybingumą, jos kūrybines galias, esmingai prisidedančias prie bendrosios gerovės užtikrinimo. Šiuolaikinė mecenatystė skatina prisiminti XX a. pradžioje nacionalinių dailės rinkinių pagrindus padėjusių dailės rinkėjų – gydytojų, inžinierių, dvarininkų, kariškių, kunigų ir, be abejo, teisininkų vardus ir jų nuopelnus³⁹. Ne vienas kolekcininkas pasakytų, kad kolekciją pradėjo rinkti tik tada, kai tam atėjo laikas, t. y., kai tapo apsirūpinę materialiai.

³⁴ Su tokiu teiginiu nesutiktų Vlado Žuko žmona Eleonora Žukienė. Ji skatindavo savo vyrą rinkti paveikslus, patardavo jam dvejojant. Zigmo Liandzbergio žmona Jonė Liandzbergienė taip pat prisidėjo prie kolekcijos gausinimo artimai bendraudama su dailininkais darbo klausimais.

³⁵ Antanas Miškinis, „Mano kelias į kolekcionavimą“, in: *Kolekcija: Lietuvos kolekcininkų asociacijos žurnalas*, 1999, Nr. p. 1.

³⁶ Vladas Žukas, „Pratarmė“, in: Vladas Žukas, *Susitikimai su dailė. Kolekcijos albumas*, Vilnius, 2009, p. 4-6.

³⁷ Aleksandras Popovas, „Kolekcininko žodis“, in: *Nuostabioji žemė. Dailininkai Rytų Prūsijoje. XIX a.-XX a. I pusės tapyba ir grafika iš Aleksandro Popovo rinkinio*: parodos katalogas, sudarytoja ir tekstų autorė Kristina Jokubavičienė, Vilnius: LDM, 2014, p. 6.

³⁸ *Ne vien grožis. Moters atvaizdas LAWIN kolekciijoje*: Parodos leidinys, 2012 m. spalio 12 d. - lapkričio 11 d., Vilnius.

³⁹ *Ibid.*

Kolekcijos tematika yra vienas sociopsichologinių faktorių, nulemiančių ne tik kolekcijos turinį, paveikslų įsigijimo būdą, bet dažnai ir kolekcionavimo greitį. Tai gali būti kryptingai rinkti ir įsigyti kūriniai, priklausantys į Lietuvos dailės istoriją ir klasikus jau įrašytų dailininkų vardams⁴⁰, tai gali būti dailininkų, susijusių su Rytų Prūsija, kūryba⁴¹, arba tai gali būti ne tik tam tikro laikotarpio Lietuvos tapyba, bet ir lietuvių tapyba užsienyje⁴², arba dailės kūriniai Vilniaus tematika⁴³ ir taip toliau. Kolekcionuojantiems (ar kolekcionavusiems) tuometinius lietuvių dailininkus yra paprasčiau, nes jiems užtenka, pavadinkime, pirminės rinkos egzistavimo (dailininkų dirbtuvių). Nevengiama apsilankyti galerijose, dailės salonuose arba antikvariatuose. Popovas, nusprendęs rinkti Rytų Prūsijos dailę, turėjo vienintelį kelią - Vokietijos meno aukcionus ir 10 metų, per kuriuos įsigijo beveik 1000 darbų⁴⁴. Žukui lietuvių išeivių darbus padėdavo surasti spauda, užsienyje gyvenę pažįstami, kiti dailininkai. Taip pat atveždavo užsienio šalyse lankęsi tautiečiai, pas gimines paviešėti atvykstantys kitose šalyse įsikūrę lietuviai.

Reikia pripažinti, kad kolekcionavimo greitį dar daugiau nei tematikos pasirinkimas nulemdavo ekonominis faktorius. Žukas sakydavo, kad per tris mėnesius reikia įsigyti 2 darbus. Šveistytė paveikslų rinkimą prilygino grybavimui. Ar galima teigti, kad per 5-6 dešimtmečius surinkti 130 paveikslų sovietmečio Lietuvoje yra nusikalstamai mažai palyginus su vienu dešimtmečiu ir 1000 kūrinių nepriklausomoje Lietuvoje su rinkos ekonomika? Bet čia iškyla dar vienas kolekcijos vertinimo kriterijus - viešumas. Tik viešas kolekcininko veiklos pristatymas yra svarus įrodymas, kad sukaupta menine verte, kitaip tariant, kolekcija, dalijamasi su visais visuomenės nariais⁴⁵.

Visuomeniškumą įkūnija kita institucija, sukurta Sąjūdžio pradžioje. 1988 m. prasidėjęs Atgimimas iš totalitarinių gnaužtų išvadavo ne tik Lietuvą, bet ir kolekcininkus. Lietuvos kolekcininkų asociacija (toliau – LKA) 1989 m. birželio mėnesį sušaukė steigiamąją

⁴⁰ Pavyzdžiui, Valmantas Budrys.

⁴¹ Pavyzdžiui, Aleksandras Popovas

⁴² Pavyzdžiui, Vladas Žukas.

⁴³ *VILNIUS.TOPOPHILIA*: Advokatų kontoros LAWIN meno kolekcija, sudarė Laima Laučikaitė, Vilnius: Lawin, 2014.

⁴⁴ Kristina Jokubavičienė, „Apie Aleksandro Popovo rinkinį“, in: *Nuostabioji žemė. Dailininkai Rytų Prūsijoje. XIX a.-XX a. I pusės tapyba ir grafika iš Aleksandro Popovo rinkinio*, Vilnius: LDM, 2014, p. 8-9.

⁴⁵ Viktoras Liutkus, „Solidi, turtinga, įdomi: keli žodžiai apie Valmanto Budrio dailės kūrinių kolekciją“, in: Valmantas Budrys, *Lietuvoje ir už jos ribų*: meno kolekcijos albumas, Vilnius, 2015, p. p. 285-287.

konferenciją, išsirinko prezidentą ir priėmė pirmuosius nuostatus⁴⁶. Oficialiai LKA mini šiuos kolekcininkus, kurie, sukauptas meno vertybes įvairiomis progomis yra demonstravę visuomenei – E. Armoška, V. Bubnys, Z. Jankauskas⁴⁷, J. Krikščiūnas, A. Kubilas, K. Mickevičių⁴⁸, Z. Pažarauskas ir J. Šapiro⁴⁹. Kaip matome, šiame darbe aptariamosios kolekcijos ir jų savininkai neregistruoja oficialiuose LKA sąrašuose, galbūt dėl to, kad jų kolekcijoms trūko viešumo kriterijaus, o galbūt dėlto, kad LKA rūpinosi ir atstovavo interesus tų kolekcininkų, kurių bent dalis rinkinio buvo susijęs su antikvarinėmis vertybėmis, taip pat leido tęstinį žurnalą.⁵⁰

Dar vienas žymus kolekcininkas Edmundas Armoška teigia, kad jam tiesiog įdomu bendrauti su dailininkais ir jie įkvepia kolekcionuoti meno kūrinius⁵¹. Nijolė Tumėnienė randa gilesnių kolekcionavimo priežasčių. Jos teigimu, Armoška orientuojasi „į mažiau žinomus Lietuvos meno istorijos puslapius. Pagal ją galima studijuoti Lietuvos tapybos nueitą kelią nuo LDK laikų iki šių dienų. Kolekcininkui rūpi atskleisti mūsų krašto dailės raidą ir jos specifiką: istorijos vingių padiktuotą Vakarų ir Rytų Europos kultūrų sankirtą, lietuvių ir lenkų, rusų ir baltarusių meno reiškinių sąveiką“.⁵² Armoškos platų požiūrį į Lietuvos dailės istoriją ir orientaciją painiuose kultūros labirintuose, rodo tai, kad jo tapybos kolekcija apima ir pirmųjų lietuvių dailės parodų, ir Vilniaus dailės draugijos parodų dailininkų kūrybą. Pagal XX a. pirmosios pusės nepriklausomos Lietuvos tapybos rinkinį galima susidaryti pakankamai išsamų to meto tapybos vaizdą. Lietuvoje gyvenančių dailininkų kūryba surinkta atsižvelgus į kiekvieno menininko pasiekimus, teikiant pirmenybę plačiai pripažintiems autoriams, pirmiausia, daugumos tapytojų mokytojui Gudaičiui, kuriam pavyko eiti koloristinės ekspresyvios tapybos priekyje. Niekur kitur, tik Armoškos

⁴⁶ Edmundas Armoška, „Anapus ir šiaupus Naujųjų“, in: *Kolekcija: Lietuvos kolekcininkų asociacijos žurnalas*, 1998, Nr. 5, p. 1.

⁴⁷ Plačiau žr.: *Zigfrido Jankausko lituanistinių sidabro dirbinių rinkinys*, sudarymas ir straipsnis Tadas Šėma, Zigfrido Jankausko ir Birutės Rūtos Vitkauskienės tekstai, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2014.

⁴⁸ *Kolekčių pėdsakai: Paveikslai iš vilniečio kolekcininko Kęstučio Mickevičiaus rinkinių*, sudarytojas Jonas Sidoravičius, Vilnius, 2001.

⁴⁹ „Dėl kolekcininko etikos“, in: *Kolekcija: Lietuvos kolekcininkų asociacijos žurnalas*, 1998, Nr. 5, p. 3.

⁵⁰ *Kolekcija: Lietuvos kolekcininkų asociacijos žurnalas*. Vilnius: Lietuvos kolekcininkų asociacija, 1994-1999.

⁵¹ „Edmundo Armoškos žodis“, in: *Lietuvos dailės atodangos. XVI-XXI amžiai: Edmundo Armoškos dailės kolekcijos paroda*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2008, p. 4-5.

⁵² Nijolė Tumėnienė, „XVI-XXI a. Lietuvos dailės atodangos Edmundo Armoškos dailės kolekcijoje“, in: *Lietuvos dailės atodangos. XVI-XXI amžiai: Edmundo Armoškos dailės kolekcijos paroda: katalogas*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2008, p. 7-10.

rinkinyje galima geriau susipažinti su Šarūno Saukos kūryba. Kolekcijoje yra daug Antano Martinaičio geriausių darbų (net 24). Vyresniosios kartos tapybai aukšto meninio lygio kūrinius atstovauja Augustinas Savickas, Leonas Katinas, Jonas Švažas. Jaunesnės - Vincas Kisarauskas, Algimantas Švėgžda, Raimundas Sližys, Algimantas Kuras, Linas Katinas, Jonas Daniliauskas, Algis Skačkauskas⁵³.

Iš XX a. dailės palikimo kolekcininkas yra sukaupęs stipriausius Lietuvoje sukurtus Adomo Galdiko tapybos darbus, Leono Katino per 50 kūrinių. Taip pat apie 30 Kajetono Sklėriaus, Stasio Ušinsko, Augustino Savicko darbų, po 16-17 Antano Gudaičio, Vytauto Kasiulio, Viktoro Vizgirdos, Raimundo Sližio kūrinių, daugiau nei 10 Jono Švažo, Algio Skačkausko paveikslų. Komplektuojant šiuolaikinę Lietuvos dailę labiau atsispindi Armoškos simpatijos ir asmeninis skonis nei noras aprėpti svarbiausias dailės raidos kryptis ar noras surinkti reikšmingiausių meninių individualybių kūrinius.

Armoškos parodos katalogo įvadiniam straipsnyje teigiama, kad tapybos kūrinius jis rinko daugiau kaip 40 metų. Įgijęs nemažą kolekcininko patirtį, jis nutarė visą dėmesį sutelkti į lituanistiką ir tapybą. Tuometinė Armoškos kolekcija iš kitų išsiskyrė tuo, kad ji buvo sudaroma tiksliai, siekiant aprėpti visas Lietuvos dailės raidos apraiškas tapyboje ir, Tumėnienės teigimu, buvo pati didžiausia ir reikšmingiausia iš visų privačių tapybos rinkinių (2008). Tarp Armoškos kolekcijos kūrinių buvo ir tokių, kuriuos norėjo įsigyti dailės muziejai. Jo kolekcija stebino plačiais privataus meno rinkėjo užmojais, o tokį pasiryžimą lėmė ne vien galimybės, kuriomis gali pasigirti ir kiti kolekcininkai. „Svarbiausia – patriotiškumas, kilnūs gyvenimo tikslai, neeilinis sugebėjimas susigaudyti meno rinkoje, kas reikalauja išprusimo, gero skonio, nuovokos ir ypatingo talento“.

Tiek daug dėmesio Armoškai skirta todėl, kad šiame darbe jo kolekcija nebus nagrinėjama, net jeigu ir pradėta kaupti sovietmečiu. Jis, galiausiai susitelkęs į lituanistiką ir tapybą, neapsiribojo vien šiuolaikine lietuvių daile, o kolekcionavo 19 a. ir 20 a. pr. lietuvių (ar lietuvių kilmės) dailininkų darbus. Vadinas, šis rinkinys peržengia šio darbo

⁵³ Čia ir toliau Nijolė Tumėnienė, *op. cit.*, p. 6-8.

chronologines ribas, todėl pateikta tik trumpa Armoškos kolekcijos apžvalga, idant susidarytų kuo išsamesnis vaizdas apie kolekcionavimo reiškinį Lietuvoje⁵⁴.

Kitas kolekcininkas, kurio kolekcija nebus analizuojama, yra Algimantas Miškinis. Jis irgi sakosi rinkęs pašto ženklus vaikystėje (tuo užsiėmė ir Žukas), ir vėliau nuo šios „lėtinės ligos taip ir neišsigydęs“⁵⁵. Tačiau ilgainiui apsiribojo knygu, lituanistinės mažosios ikonografijos (filokartijos) rinkimu ir dailės kūrinių kolekcionavimu. Kaskart mažėjant galimybių senais leidiniais papildyti kryptingai rinktą biblioteką, per pastaruosius tris dešimtmečius Miškinis daugiausia dėmesio skyrė dailės kūrinių kolekcionavimui. Jo kolekcijos ištakos siekia 1935 m., kai mama Elena Miškinienė nusipirko iš Jono Mackevičiaus pirmąjį tapybos darbą „Beržų alėja“. Eleonora Žukienė, irgi turguje, įsigijo Jono Mackevičiaus peizažą. Tai sąlyginai būtų galima pavadinti Žukų kolekcijos ištakomis. Miškinis rimčiau kolekcionuoti pradėjo 7-8 dešimtmečio sandūroje, kai galėjo tam skirti lėšų. Jis neatmeta ir poveikio, kurį darė „kultūros istorikas ir kolekcininkas Edmundas Laucevičius“⁵⁶. Kolekcionuoti lietuvių ir su Lietuva susijusių dailininkų darbus Miškinis pradėjo nuo grafikos ir akvarelės, mat akvarelės technika ir grafika jam buvo patrauklios. Šis faktas yra ypatingas, nes nė vienas kolekcininkas nėra įvardinęs jo mėgiamos technikos. Dar daugiau, jis aiškiai pasako, kad atsirinkdamas darbus į kolekciją turėjo apsispręsti dėl jos kryptingumo ir chronologijos, ir nedvejodamas pasirinko realistinę dailę ir jos klasikinį vaizdavimo būdą, nors vėliau neatsisakė kai kurių abstrakcijų. Miškinis atsiriboja nuo „sorealizmo“, o kūrinių atrankai taiko mokslinius ir savaip suformuluotus kriterijus. Savaime susiklostė, kad daugiau dėmesio žinomas architektas skyrė Kauno meno mokyklos dėstytojų ir auklėtinių kūrybai, nes Vilniaus meno mokykla domėjosi Vilniaus kolekcininkai ir Kaune jos aptikti praktiškai nebuvo įmanoma. Kolekcijoje atsirado darbai, svarbūs, pirmiausia, dėl savo istorinės kultūrinės reikšmės, be to, nebūtinai lietuvių dailei priskirtini, o tik su Lietuva susijusių kitų šalių ar tautų dailininkų darbai. Miškinis siekė palyginti kūrėjus bendrame lietuvių dailės kontekste, atrasti skirtingas tos pačios temos interpretacijas ir tos

⁵⁴ Didžioji dalis Armoškos kolekcijos pateko į *Valiūnas Ellex* ir *Lewben art foundation* rinkinius. Jis susikaupė į Saukos, Teitelbaumo darbų kolekcionavimą.

⁵⁵ *Algimanto Miškinio Lietuvos dailės kolekcijos katalogas*, katalogo struktūrą sumodeliavo ir tekstą parašė Algimantas Miškinis, Vilnius: Savastis, 2004, p. 3.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 3.

pačios technikos teikiamą skirtingą įspūdį. Taigi didžiąją Miškinio lituanistinės kolekcijos dalį sudaro „XIX a. pab. – XX a. pirmos pusės (iki 1940 m., o su kai kuriomis išimtimis iki XX a. 7 dešimtmečio) lietuvių ir su Lietuva susijusių dailininkų darbai“⁵⁷, o būtent toks kolekcijos apibūdinimas nepatenka į šio darbo chronologines ir turinio ribas.

Romualdas Budrys, žinomas menotyrininkas ir Lietuvos dailės muziejaus direktorius, primena, kad kolekcininko triūsas yra „prasmingas, bet kiek daug reikalaujantis – žinių, patirties, pasišventimo“.⁵⁸ Tumėnienė paantrina, kad nedaug yra kolekcininkų, rimtai ir tikslingai renkančių Lietuvos meno kūrinius. Nors ši veikla nebuvo toleruojama sovietmečiu, pastaraisiais dešimtmečiais atsirado galimybė plačiau susipažinti su įvairiomis vertingomis dailės kolekcijomis. Be abejo, čia turima omenyje Algimanto Miškinio ir kitų autorių vertingus meno rinkinius, prie kurių priskirtini parodų salėse nerodyti Zigmo Liandzbergio, Edmundo Kolakauskio⁵⁹, Jono Žiburkaus, Laimos Šveistytės ir Visvaldo Neniškio surinkti šiuolaikinės lietuvių tapybos paveikslai.

1.2 Sovietmetis: sociokultūrinė padėtis Lietuvoje

Beveik penkiasdešimt metų užsitęsusi sovietinė okupacija įtaką darė ne tik Lietuvos dailės istorijos raidai, jos sklaidai, bet ir kolekcionavimui. Dar pirmosios okupacijos metais sovietų valdžia Lietuvoje pradėjo „prižiūrėti“ dailę: Dailininkų sąjunga tapo pagrindiniu dailės sovietizavimo⁶⁰ įrankiu - kurti, eksponuoti, gauti užsakymus, parduoti kūrinius iš esmės galėjo tik šios organizacijos nariai. Ji turėjo veiksmingai kontroliuoti visą dailės kūrinio meninį gyvenimą – dailininkų ideologinį „švietimą“, valstybinį kūrinių užsakymą ir įsigijimą, parodas.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 4.

⁵⁸ Romualdas Budrys, „Įžangos žodis“, in: *Ričardo Mikutavičiaus kolekcija. Europos dailė*, Baltijos kultūros fondo leidykla, 1996, p. 4-5.

⁵⁹ UAB „Kelprojektas“ Klaipėdos padalinio vadovas, sukaupęs daugiau nei 700 paveikslų, pagal Ieva Rekšytę, „Kolekcininko genas“, IQ, [interaktyvus], 2013-08-26, [žr. 2016-04-15], <http://iq.lt/kultura/kolekcininko-genas>.

⁶⁰ Erika Grigoravičienė, *Dailė stalinizmo laikotarpiu*, [interaktyvus], [žr. 2015-09-03], <http://www.mmcentras.lt/kulturos-istorija/kulturos-istorija/daile/daile-stalinizmo-laikotarpiu/daile-stalinizmo-laikotarpiu/6029>.

Pirmaisiais pokario metais, kai modernizmo ir neoklasicizmo kryptis pakeitė socrealizmas – ideologijos persunktas kūrybos metodas, reikalavimas tikroviškai vaizduoti valstybei svarbius asmenis, įvykius (dažniausiai ideologų išgalvotus), SSRS, galima sakyti, laikėsi nuosaikios Baltijos šalių sovietizavimo politikos. Tačiau nuo 1947 m. rudens iki 1953 m. kovo – sunkiausiu stalinizmo režimo laikotarpiu – Lietuva buvo sovietizuojama per masinius trėmimus, stiprėjo represijos prieš įvairias gyventojų grupes. Valdžios politika meno kūrėjų atžvilgiu taip pat pasidarė labai griežta: prasidėjo kova su modernizmo apraiškomis, formalizmu (siužeto nebuvimas), buvo pasmerktas dailės palikimas, ypač Mikalojaus Konstantino Čiurlionio kūryba.

1956 m. SSRS valdanti komunistų partija su N. Chruščiovu priešakyje pasmerkė Stalino diktatūrą ir jos padarinius. Dar 1953 m. pavasarį nuspręsta keisti Baltijos šalių valdymo modelį: represijas Lietuvoje pakeitė sutautinimo politika (leista plačiau naudoti lietuvių kalbą, liberaliau valdyti kultūrą ir kt.). N. Chruščiovo propaguota destalinizacija, arba politinis ir kultūrinis „atšilimas“, tapytojams leido atmesti stalininį socrealizmo modelį, iš dalies prisiminti modernizmo tradicijas ir taip atnaujinti tapybą. Po žymiojo 1968 m. Prahos pavasario režimas sugriežtėjo, ir iki pat M. Gorbačiovo perestroikos „viešojo retorika sergėjo komunistinės ideologijos autoritetą“⁶¹, o stagnacinis visuomenės būvis atsispindėjo dailės kūriniuose.

XX amžiaus šeštojo dešimtmečio pabaiga ir ypač septintasis dešimtmetis traukė ir tebetraukia dailėtyrininkų dėmesį.⁶² Dailėtyrininkė Jolita Mulevičiūtė šį kūrybinių ieškojimų ir „radikalių novacijų“ kupiną laikotarpį pavadino lietuvių tapybos atsinaujinimo sąjūdžiu, primindama, kad dar sovietmečiu Augustinas Savickas jį pakrikštijo „tapybos lūžiu“, Irena Kostkevičiūtė įvardijo kaip ženklų posūkį, Alfonsas Andriuškevičius – kaip perversmą, o Laima Laučkaitė pavadinimo meno atgimimu.⁶³ Tik 7 dešimtmetyje tapybą galima būtų

⁶¹ Erika Grigoravičienė, *Trumpa įžanga į Lietuvos tapybos istoriją*, [interaktyvus], [žr. 2015-09-03], <http://www.mmcentras.lt/kulturos-istorija/kulturos-istorija/daile/tapyba/trumpa-izanga-i-lietuvos-tapybos-istorija/6031>.

⁶² Ramutė Rachlevičiūtė, Saulė Kisarauskienė [Albumas. Sudarytoja Ramutė Rachlevičiūtė]. Vilnius: Dailininkų sąjungos leidykla, 2008, p. 69.

⁶³ Jolita Mulevičiūtė, Atsinaujinimo sąjūdis lietuvių tapyboje 1956 – 1970 m., in Žmogus ir aplinka XX a. :Lietuvos dailėje. [Str. rinkinys. Lietuvos kultūros ir meno institutas]. Vilnius: Academia, 1992, p. 128.

pradėti skirstyti į oficialią ir neoficialią. Neoficialusis „menas“ vystėsi lėtai⁶⁴ dėl masinės menininkų emigracijos 1940 m., baiminantis sovietinių represijų. E. Grigoravičienės teigimu, neoficialioji, dirbtuvėse kaupiama ir tik bičiuliams rodoma kūryba buvo ne pasipriešinimo būdas, o veikiau prisitaikymo ir išlikimo niša. Vėliau surengtos tokios tapybos parodos liudijo, kad dailininkai, kitaip nei rašytojai, sovietmečiu tylomis sukūrė įdomių ir vertingų darbų.

Tokia padėtis Lietuvos kultūriniame gyvenime tiesiogiai sąlygojo kolekcininkų veiklą. Vėl kryptingai kolekcionuoti pradėta tik 1959-1960 m., kai, prasidėjus „atšilimui“, kultūra tapo mažiau ideologizuota, o socrealizmo kaip dominantės pozicija tapo silpnesnė. Reikia pastebėti, kad didžioji kolekcijos darbų dalis priklausė tuometiniams lietuvių dailininkams. Šį faktą paaiškina nuo 1962 m. iki 1990 m. taikyta diktatūrinė juridinė bazė ir suvaržyta ne tik žodžio, kūrybos, bet ir judėjimo⁶⁵ laisvė.

Tačiau sovietmečiu susiklosčiusi meno situacija 2006 m. imta vertinti blaiviau, o po Nepriklausomybės įsigalėjęs sovietmečio dailės vertinimas (vienprasmiškai norėta įvardyti kaip „poatšiliminio“ laikotarpio socrealizmą) pradėtas kvestionuoti: „Net ir pripažįstant, kad meno raiška sovietmečiu buvo itin komplikauta, varžoma kompromisų, vis dėlto šio laikotarpio dailės reiškiniai apibendrintai įvardijami arba kaip oficialiajai ideologijai subordinuota realybė, arba kaip politinės kovos už laisvę atitikmuo“⁶⁶. Ne kartą pabrėžta, kad Lietuvos dailėje nebuvo „tikro“ undergroundo. Sąlygiškai liberalus oficialusis menas Pabaltijo šalyse aprėpė įvairius meninius ieškojimus ir eksperimentus. Tačiau pabrėžiama, kad vieni kūriniai funkcionavo oficialiame dailės pasaulyje, o kiti oficiozui buvo visiškai nepriimtini. Vis dėlto, kaip teigia Trilupaitytė, supaprastinti menininkų kovos už laisvę įvaizdžiai tapo patraukliu „prekės ženklu“. Tyrinėtojai gal ir netiesiogiai, tačiau nuolatos gundomi aukštinti uždarą ir tuo unikalų nacionalinį meną. Anot straipsnio autorės, galima teigti, kad Lietuvos menas, kurio neženklino „nuolatinė modernizmo krizė“, taip ir liko savotiškoje „nekaltumo“ būsenoje, o socializmo kontekste atsiradę kūriniai nuolatos turėjo

⁶⁴ Iš pokalbio su dailininku V. Antanavičiumi: „<...> prieškarinę, taip vadinamą senąją dailę. Tai čia - Žmuidzinavičius, Vizgirda, arsininkai... o ta naujoji klasika turėjo užaugti, susiformuoti“. (kalba netaisyta).

⁶⁵ Čia turima omeny prekių ir paslaugų judėjimo laisvė.

⁶⁶ Skaidra Trilupaitytė, „Meno rinka, rusiškasis undergroundas ir sovietmečio dailės vertinimo problemos Lietuvoje“, in: *Kultūros barai*, 2006, Nr. 11-12, p. 60-71.

būti „pateisinami“ pasipriešinimu oficialiai valstybės ideologijai. Iš tikrųjų, tiek reikalavimai „išsižadėti“ sovietinės praeities, tiek sovietmečio dailės skirstymas į „prisitaikėlišką“ ir „nonkonformistinę“, lietuviškoms realijoms akivaizdžiai netiko. 1992 m. Alfonsas Andriuškevičius pasiūlė kompromisinį variantą - Lietuvos dailininkų laikyseną sovietmečiu apibūdinančią itin lanksčią seminonkonformizmo sąvoką⁶⁷, kuri netruko išpopuliarėti dailės kritikoje, o pati konformizmo-nonkonformizmo problema tuo metu lyg ir prarado prasmę.

Taigi prie lietuviško kolekcininko portreto XX a. 7-10 deš. dar būtų galima pridėti ir edukacinį (siektą atspindėti dailės raidos tendencijas) ir egzistencinį štrichą (kolekcininkų pagalba buvo galima parodyti pilną tuo metu egzistavusios dailės vaizdą), tai yra: privačiose kolekcijose atsidūrę kūriniai šiandien leidžia geriau įsivaizduoti Lietuvos dailės raidą, įvertinti giluminį meninės kūrybos pulsą – XX a. septintuoju-aštuntuoju dešimtmečiais, vadinamojo „tyliojo modernizmo“ laikais, oficialiuose muziejų rinkiniuose atsidurdavo nemaža formalių kūrinių, tuo tarpu, į kamerinius rinkinius patekdavo tie dailininkų darbai, kuriems negaliojo fasadinės kultūros įtvirtinti standartai⁶⁸.

⁶⁷ Alfonsas Andriuškevičius, *Lietuvių dailė: 1975-1995*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.

⁶⁸ Helmutas Šabasevičius, „Kolekcijos veidrodyje – Lietuvos dailės vingiai“, in: Vladas Žukas, *Susitikimai su dailė. Kolekcijos albumas*, Vilnius, 2009, p. 8-11.

2. Tikslingas kolekcionavimas

Kolekcininko aistra – „intelektualinį arba estetinį malonumą teikiantis užsiėmimas ar vienas iš būdų įprasminti savo gyvenimą pozityvia veikla visuomenei – kaupiant ir išsaugant kultūros vertybes“⁶⁹. Šis vieno kolekcininko pasiūlytas apibrėžimas pateikiamas ne veltui: akcentuokime žodžius „užsiėmimas“ ir „veikla visuomenei“. Žodis „užsiėmimas“ reikėtų sugrupuoti su „aistra“, kuomet ši veikla vykdoma kryptingai ir nuolat, o ne priešokiais, ne urmu, ir ne vieną dešimtmetį⁷⁰. Kuomet kolekcijos pagrindą sudaro ne dovanoti⁷¹, o paties išsirinkti (ir įsigyti) darbai. Kuomet pasiekus tam tikrą kolekcijos kokybės lygį, norima ją pristatyti visuomenei, paveikslus skolinti parodoms, kataloguose nebijant įvardinti paveikslų nuosavybės. Remiantis šiomis savybėmis, tikslingu kolekcionavimu vadinsime Žuko, Jakučio, Žiburkaus ir Neniškio kolekcijas.

2.1 Bibliografas prof. Žukas ir jo tapybos kolekcija: nuo draugo iki maršano

Žinomo mokslininko, bibliografo ir pedagogo Vlado Žuko⁷² kolekcija – viena iš tų, kurias sudarantys tapybos, grafikos kūriniai, vienas kitas skulptūros pavyzdys šiandien ypač vaizdžiai rodo Lietuvos profesionaliosios dailės kelią nuo XX a. trečiojo dešimtmečio iki mūsų dienų, leidžia suvokti jos dramatišką išsišakojimą į dvi vienodai įdomias, to paties šaltinio maitinamas Lietuvos ir išeivijos meninės kūrybos vagas.⁷³ Ko gero pirmąjį kūrinių – Kajetono Sklėriaus akvarelę „Klaipėdos uoste“ – XX a. šeštojo dešimtmečio viduryje iš

⁶⁹ Vladas Žukas, *op. cit.*, p. 4.

⁷⁰ Šioje taisyklėje reikia padaryti Jakučio išimtį.

⁷¹ Teisybės dėlei, reikia pasakyti, kad dovanotas ne visada reikšdavo „nepasirinktas“.

⁷² Išleido knygas (svarbesnės): *Lietuvių bibliografijos istorija*. T.1: iki 1940. Vilnius: Mokslas, 1983; *Lietuvių knygotyros bruožai*, Vilnius: Mokslas, 1989; „Dirvos“ bendrovė knygoms leisti, 1918–1940, Vilnius: Baltos lankos, 1994; „Sakalo“ bendrovė raštams leisti ir platinti: 1924–1940 ir 1943–1944, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998; „Švyturio“ bendrovė knygoms leisti ir platinti: 1918–1931, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998; *Bendrovės knygoms leisti ir platinti. 1918–1943*. Vilnius: autoriaus leidinys, 1999; *Adomas Mickevičius Lietuvos mokyklose: 1918–1940*, Vilnius: Baltos lankos, 1998; *Literatūros pabarėse*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2000; *Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygynas Vilniuje*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000; *Gyvenimas gimtajai kalbai: Juozas Pikčilingis*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. Sudarė bibliografinės rodykles: Vladas Žukas. *Adomas Mickevičius: rekomenduojamos literatūros rodyklė*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955; *Mikalojus Konstantinas Čiurlionis: bibliografija*, sudarytojai: Valerija Čiurlionytė-Karužienė, Simonas Egidijus Juodis, Vladas Žukas, Vilnius: Vaga, 1970 ir kt.

⁷³ Helmutas Šabasevičius, *op. cit.*, p. 8.

Emilijos Grajauskaitės-Pozukienės Žukas įsigijo skatinamas kultūrinių motyvų – dailininkė sakė, kad akvarelę norįs įsigyti Amerikos lietuvis. Profesorius buvo įsitikinęs, kad negalima leisti išvežti meno vertybių⁷⁴.

Kitaip tariant, nors ir būdamas pirmuoju, gavusiu filologijos mokslų daktaro vardą, parašęs pirmąją mokslinę lietuvių bibliografijos istoriją, paskelbęs spaudoje apie 750 darbų, atrodo, niekada neslėpė savo „gyvenimo aistros – meno, tai liudija surinkta turtinga vaizduojamosios dailės kolekcija“⁷⁵. Jo profesinė veikla netrukdė domėtis sostinės kultūriniu gyvenimu – nuolat lankytis koncertuose ir spektakliuose, laisvalaikį leisti su artimais bičiuliais literatais ir menininkais⁷⁶.

Kolekcionavimo pradžia – 1969 m. parodoje pirktas Jono Čeponio naturmortas. Po metų įsigijo Vinco Kisarausko „Vilnių“ (apie 1965). Vladas Žukas orientavosi į lietuvių dailininkus: pradžioje domėjosi dailininkais realistais, tolesnis žingsnis – „tyliojo modernizmo“ atstovai. „Maždaug 1965 metai buvo jo [Vincas Kisarauskas – D.M.] kūrybos virsmo laikotarpis: [...]. Tai ryškus perėjimas iš pusiau ekspresionistinio, munchiškojo, dar gana lyrinio laikotarpio į konstruktyvųjį, rūstųjį, negailestingą romantinei dailės tradicijai. Dingsta lyriniai spalvų atšvaitai, pažįstama ir lengvai atpažįstama lietuviškos tapybos poetika. Dailininkas ima skverbtis į lietuviams menkai suprantamą ir jaučiamą konstrukcijų, šaltų erdvių ir dramatiškų spalvų pasaulį, sulaužytą, kelių matmenų erdvę. Tokia ta erdvė pasirodo paskutiniuose *Sūnaus palaidūno* ciklo darbuose, o taip pat jo „Ismenėje ir Antigonėje.“⁷⁷

Nors Vladas Žukas mėgo „gerą“ tradicinę ekspresionistinę lietuvių tapybą, tokią, kokią vertino su juo bendravę menininkai, jis suprato Vinco Kisarausko kūrybos vertę ir išskirtinumą, pripažino jo intelektualumą, dailės istoriko ir kritiko talentą. Kaip bibliografas, lituanistas, jis suprato Vinco Kisarausko knygos „Lietuvos knygos ženklai 1518-1918“ vertę. „Gyvendami *priklausomybės* ir *stygiaus* (visokeriopo – informacinio, meninio ir, žinoma, materialinio) visuomenėje menininkai anuomet svajojo apie *laisvą* ir *saugią* visuomenę.

⁷⁴ Vladas Žukas, „Atsiminimai“, in: Vladas Žukas, *Susitikimai su dailė. Kolekcijos albumas*, Vilnius, 2009, p. 297.

⁷⁵ Audronė Glosienė, „Gyvenimo būdas – bibliografija“, in: *Literatūra ir menas*, 2000, balandžio 21, p. 5.

⁷⁶ Vanda Stonienė, „Bibliografijos baruose“, in: *Literatūra ir menas*, 1995, balandžio 15, p. 13.

⁷⁷ *Marcelijus Martinaitis*, in: *Vincas Kisarauskas. Albumas*, Saulė Kisarauskienė, įvadinis str. Marcelijus Martinaitis]. Vilnius: Vaga, 1996, p. 66. Beje, paminėtas kūriny yra Laimutės Šveistytės privačioje kolekcijoje, žr. priedus >>>>

Saulei ir Vincui Kisarauskams, kaip ir kitiems kūrybingiems chruščiovinio atšilimo laikotarpio menininkams, dalinį laisvės pojūtį suteikė kūryba. Pasinėręs į ją galėjai patirti nepriklausomybės nuo išorės jėgų, aplinkybių – tegu ir momentinius – išgyvenimus.⁷⁸

Profesorius atkakliai vengė siurrealistinių paveikslų, nepamėgo asambliažų, tačiau atkakliai ieškojo abstrakcionistų ir primitivistų. Vladas Žukas visuomet vertino išeivijos dailininkų kūrybą, pripažindamas, kad tai yra neatskiriama Lietuvos kultūros dalis. Jis manė, kad privalu rinkti jų kūrinius ir grąžinti juos į bendrą nacionalinę kultūrą. Tai buvo vienas iš motyvų žvalgytis tautiečių dailininkų kūrinių kitose pasaulio šalyse.

Ypač užsidegęs profesorius kolekcionavo apie septynerius metus. Kainos per septynis metus išaugo beveik dvigubai: jeigu 1970 m. rimtas paveikslas kainavo apie 100-120 rublių, po kelerių metų – jau 200-250 rublių.

Vladas Žukas teigė, kad noras gyventi tarp mėgstamų paveikslų – svarbiausias kolekcionavimo motyvas. Vertingiausia, ką jis laimėjo kolekcionuodamas paveikslus – asmeniniai arba korespondenciniai ryšiai su dailininkais ir meno mėgėjais. Tai, kad pažinojo dailininkus, bendravo – jam pasitarnavo ir kai kurių knygų rašyme. Vladas Žukas parengė ir išleido prisiminimus apie tapytoją, pedagogą, urbanistinio ir pramoninio peizažo meistrą – Joną Švažą⁷⁹. „Iškart po Jono Švažo mirties bibliografas prof. Vladas Žukas surinko neįtikėtinai gausius ir įvairiaspalvius prisiminimus, kuriuose iškilų menininką prisiminė nemažas būrys talentingų jo mokinių (Stasys Eidrigėvičius, Laima Drazdauskaitė, Jūratė Mykolaitytė ir kt.), kolegos. Iš viso – daugiau nei šimtas dailininkų, iš jų keturiolika latvių ir du estai. Nėra išsamiau parengtos prisiminimų knygos apie Lietuvos dailininką ir tas didelis menininkų būrys, ne tik iš Lietuvos, liudija apie žmogų ir menininką ištis daug. Tai rodo Jono Švažo meninių interesų platumą, komunikavimo talentą [...].“⁸⁰ Ir ne tik. Tai parodo bibliografo ir kolekcininko Vlado Žuko pažinčių rato platumą ir mokėjimą bendrauti su įvairių kultūrų žmonėmis.

⁷⁸ *Saulė Kisarauskienė*, albumas, sudarytoja Ramutė Rachlevičiūtė Vilnius: Dailininkų sąjungos leidykla, 2008, p. 8

⁷⁹ *Jonas Švažas atsiminimuose*, sudarytojas Vladas Žukas, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

⁸⁰ Ramutė Rachlevičiūtė, „Tobulos konstrukcijos ilgesys“, in: *Jonas Švažas*, albumo sudarytojai Baroti galerija, Marija Švažienė, Saulius Švažas, Klaipėda: Klaipėdos apskrities dailininkų sąjunga, 2015, p. 5.

Dovanotu paveikslu profesoriui retai kada tekdavo nusivilti, nes dailininkai leisdavo jam pačiam pasirinkti, ir nuo išmanymo, estetinės nuovokos priklausė, ką parsineši⁸¹.

Gausiausia Žuko kolekcijos dalis – XX a. antrosios pusės Lietuvos tapyba ir grafika. Šito rinkinio eksponatais galima iliustruoti kone visą XX a. Lietuvos dailės istoriją. Nors jame esantys paveikslai iš esmės nekoreguoja įsitvirtinusių Lietuvos dailės raidos modelių, kai kurie jų įdomiai papildė atskirų menininkų kūrybinius portretus, ir tam tikrą Lietuvoje gyvavusių ar tebegyvuojančių stilistinių dailės krypčių įvaizdžius.⁸²

Kolekcijos pažiūrėti ateidavo dailininkai, neretai su savo bičiuliais, kartais su iš užsienio atvykusiais tautiečiais. Žukas teigia, kad bene 1974 m. jis registravo apsilankiusius ir jų buvo kone 350. Ką jie pamatydavo? Muziejuose nematytų Adomo Galdiko, Petro Kalpoko, Vlodo Eidukevičiaus, Leonardo Kazoko, Antano Gudaičio kūrinius, mažiau matytus Kazio Šimonio paveikslus, naujesnius, vadinamojo „tyliojo modernizmo“, autorių, to laikotarpio parodose retai rodomų Vinco Kisarausko, Valentino Antanavičiaus, Leono Katino, Kazės Zimblytės tapybos ar grafikos darbų, užsienio lietuvių paveikslų iš Prancūzijos, JAV, Kanados, Australijos.⁸³ Ne kartą yra tvirtinta, kad Vladas Žukas turi surinkęs geriausią Vinco Kisarausko darbų kolekciją.⁸⁴ Vlodo Žuko kolekcija, reikia manyti, turėjo didelės reikšmės jo sūnų profesijoms, užsiėmimams. Vaidas Žukas pasirinko tapytojo profesiją, ilgainiui tapo sumaniu žurnalistu. O Edvidas Žukas, nors ir buvo įgijęs teisininko diplomą, dirbo prokuroru, galiausiai tapo sėkmingu galeristu, plenerų ir parodų organizatoriumi.

Gausiausia Žuko kolekcijos dalis – XX a. antrosios pusės Lietuvos tapyba ir grafika. Šito rinkinio eksponatais galima iliustruoti kone visą XX a. Lietuvos dailės istoriją; ir nors jame esantys paveikslai iš esmės nekoreguoja įsitvirtinusių Lietuvos dailės raidos modelių, kai kurie jų įdomiai papildė atskirų menininkų kūrybinius portretus, ir tam tikrą Lietuvoje

⁸¹ Vladas Žukas, „Atsiminimai“, in: Vladas Žukas, *Susitikimai su dailė. Kolekcijos albumas*, Vilnius, 2009, p. 297.

⁸² Helmutas Šabasevičius, „Kolekcijos veidrodyje – Lietuvos dailės vingiai“, in: Vladas Žukas, *Susitikimai su dailė. Kolekcijos albumas*. Vilnius: 2009, p. 9.

⁸³ Vladas Žukas, *op.cit.*, p. 299.

⁸⁴ Kolekcijoje yra šeši šio dailininko kūriniai (5 drobės ir asambliažas): Autoportretas 1965. Drb., al. 94x95; Industrinis natiurmortas (Vakariene Emause). 1968. Drb., al. 100x90; Moteris vakare. 1970. Kart., al. 56x34,5; Priartėjęs vakaras. 1970. Kart., al. 78x106,5; Rudens vakaras. 1968. Asambliažas, al. 56,6x40. Beje, po šešias Vinco Kisarausko drobes turėjo ir Stasė Mičelytė, Laimutė Šveistytė. Gera Vinco Kisarausko kūrinių kolekcija yra Eglės Kunčiuvienės – Antano Gudaičio dukters rinkinyje.

gyvavusių ar tebegyvuojančių stilistinių dailės krypčių įvaizdžius.⁸⁵ Net ir dovanotu paveikslu kolekcininkas retai kada nusivildavo. Dailininkai leisdavo pasirinkti, ir nuo tavo išmanymo, estetinės nuovokos priklausė, ką parsineši. O juk kainos per septynis metus išaugo beveik dvigubai: 1970 m. geras paveikslas kainavo apie 100-120 rublių, o po kelerių metų – 200-250 rublių.

Kolekcijos pažiūrėti ateidavo dailininkai, neretai su savo bičiuliais, kartais iš užsienio atvykusius tautiečius atsivesdavo draugai. Žukas teigia, kad 1974 m. jis registravo apsilankiusius ir jų buvo kone 350. Ką jie pamatydavo? Muziejuose nematytų Galdiko, Kalpoko, Eidukevičiaus, Kazoko, Gudaičio kūrinius, retesnius Šimonio paveikslus, naujesnius, vadinamojo „tyliojo modernizmo“, parodose retai rodomus to laikotarpio Kisarausko, Antanavičiaus, Katino, Zimblytės tapybos ar grafikos darbus, užsienio lietuvių paveikslus iš Prancūzijos, JAV, Kanados, Australijos.⁸⁶ Ne kartą teigta, kad Žukas turi surinkęs geriausią to meto Kisarausko darbų kolekciją. Jo kolekcija, reikia manyti, turėjo didelės reikšmės jo sūnų profesijoms. Vaidas Žukas pasirinko tapytojo profesiją, ilgainiui tapo sumaniu žurnalistu. O Edvidas Žukas, nors ir buvo įgijęs teisininko diplomą, dirbo prokuroru, galiausiai tapo sėkmingu galeristu, plenerų ir parodų organizatoriumi.

Be to, kolekcininkas kreipė nemažą dėmesį į estetinį arba asociatyvų paveikslų sukabinimo būdą. Nors dailėtyrininkas V. Liutkus teigia, kad bet kuris kolekcininkas, kaupdamas kūrinius, neturi tikslo sukurti „kūrinių parodinį vaizdą“⁸⁷, tačiau taip nutiko su Žoromskio abstrakcija *Kompozicija*⁸⁸, kuri Žukui nesugalvojus, kur ją kabinti, galiausiai įsitaisė šalia spalvotų ir baltai įrėmintų Mingilaitės darbų, tik pasekus L. Truikio patarimu paklausti operos „Lohengrinas“ uvertiūros.

Jo rinkinį sunku vertinti chronologiškai, nes Žukas intensyviai kolekcionavo tik septynis metus (8 dešimtmetyje). Kadangi Žukas savo kolekcija siekė atspindėti dailės raidos tendencijas ir, Neniškio teigimu, surinkti bent po vieną žymesnio dailininko darbą, jo kolekcija turėtų būti vertinama kokybiniu ir net kiekybiniu, bet ne chronologiniu aspektu.

⁸⁵ Helmutas Šabasevičius, *op. cit.*, p. 9.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 299.

⁸⁷ Viktoras Liutkus, *op. cit.*, p. 285.

⁸⁸ Iš autorės pokalbio su E. Žukiene [2016-05-05, Vilnius. Iš autorės asmeninio archyvo].

Net ir dabar E. Žukienė, leisdama sūnums parduoti kai kuriuos paveikslus, iškelia vienintelę sąlygą – kad jie liktų Lietuvoje. Patys Žukai, kaip minėta, dėjo dideles finansines pastangas, kad įsigytų Sklėriaus akvarelę už net 300 rublių, o po to nuo emigracijos į Izraelį išgelbėjo Vizgirdos *Gėles*. Nuo pat kolekcijos formavimo pradžios vadovautasi aiškia nuostata – kiek įmanoma daugiau lietuviškų meno vertybių turi likti Lietuvoje, o nesančias Lietuvoje – bandyti sugrąžinti (Lietuvos išeivių dailė).

Kai atėjo Sąjūdžio laikai, laisvėjimo metai, atsidarė dailės galerijos, atsivėrė sienos ir ėmė plaukti informacija ir paveikslai – tuomet Vlado Žuko kolekcija prarado ankstesnį aktualumą. Nebereikėjo eiti į kolekcionieriaus namus, kad pamatytum išeivijos dailininko ar „tylaus modernizmo“ atstovo kūrinį.

Būdamas lietuvių ekspresionistinės tradicijos vertintojas, suprasdamas liaudies meno svarbą arsininkų kūrybai ir arsininkų reikšmę 20 amžiaus Lietuvos tapybai, Vladas Žukas kaupė liaudies tapybą, skulptūrą ir grafiką, kuriuos reprodukovė ir savo kolekcijos albume.

2.2 Ex-kunigo Jakučio dailės kolekcija: „Niekada nesu vienas“

Savo kolekcijos kataloge⁸⁹ Jakutis pažymi ir kitus kolekcininkus, su kuriais bendrauja. Tai Laimonas Noreika, Edmundas Armoška, Visvaldas Neniškis, Pranas Morkus, Povilas Verslovas, Zigfridas Jankauskas ir kt. Ten pat Eglė Kunčiuvienė pamini, kad klebonas norėjęs, kad žmonės pamatytų, kaip gyvenimą suvokė su jais gyvenę dailininkai, todėl jis kolekcionavo tik savo amžininkų darbus. Įžanginį straipsnį katalogui parašiusi dailėtyrininkė Eglė Kunčiuvienė teigia, kad privati meno kolekcija „dabartinėje Lietuvoje naujas, vos pradėjęs plisti reiškiny“⁹⁰. Kunigo rinkinys dar jaunas naujas, pradėtas kaupti tik 1986 m., atsitiktinai nusipirkus Kazimiero Stabrausko paveikslą. 1992 m. Kunčiuvienė įvardina kolekciją didžiausia privačia šiuolaikinės lietuvių vaizduojamosios dailės kolekcija respublikoje: 300 tapybos, 600 grafikos, 34 skulptūros darbai. Ji vertinga ne tik atskirais kūriniais, bet ir tuo, kad pakankamai išsamiai atskleidžia tuomet gyvavusios dailės, ypač

⁸⁹ *Ričardo Jakučio dailės kolekcija*, redaktorius Stasys Lipskis, Vilnius: Poli, 1992.

⁹⁰ Eglė Kunčiuvienė, in : *Ričardo Jakučio dailės kolekcija*, redaktorius Stasys Lipskis, Vilnius: Poli, 1992.

tapybos, panoramą, vidurinėsios kartos, jaunųjų ir pačių jauniausių kūrybą. Rinkinio formavimas, iš pradžių buvęs stichiškas, greitai įgavo konceptualumo. Jakučio dėmesio akiratyje – XX a. antros pusės lietuvių dailė. Kolekcija iš karto buvo sumanyta kaip vieša ekspozicija ar nedidelis muziejus, savaip pratęsiantis Bažnytinio meno muziejaus Kaune tradicijas.

Jakutis savo preferencijos neskiria socialiai ar buitiškai angažuotai, buitinės tematikos Džiaukšto, Dereškevičiaus, Šaltenio ar Skudučio tapybai. Nematyti ir naiviam menui artimos Bičiūno tapybos ar scenografiškos Gutausko kūrybos. Nėra siurrealistinių Daniliausko ir Mykolaitytės fantazijų, puikių, bet hedonistinių Kasčiūnaitės abstraktų. Jakučio, atrodytų, nedomina naujasis, tiesmukas fotorealizmas ar daiktiškasis realizmas. Kunčiuvienės teigimu, išsigrūnina poetinė emocionalioji XX a. būdingiausia lietuvių tapybos tradicija, „orientuota į žmogaus vidų, reikalaujanti įsiklausymo“⁹¹ ir įsijautimo. Kolekcijos branduolį sudaro keli nemaži mėgstamiausių autorių rinkiniai: Gudaičio -13, Petrulio – 18, Švažo – 16, Martinaičio – 10 ir Vaitiekūno – 12. Kuro, Antanavičiaus, Petrašiūnaitės ir Skačkausko - po 10 drobių, kiek mažiau - Leono Katino, Kisarausko, Savicko ir Paukštės paveikslų. Nors teigiama, kad kolekcijai dar trūksta atskaitos taškų – XX a. pirmos pusės lietuvių tapybos kūrinių, bet ji jau pildosi Galdiko, Ušinsko, Kalpoko, Gudaičio ir Kazoko prieškariniais ir tarpukario kūrinių. Užtat Antano Martinaičio rinkinys, sukomplektuotas vien iš paskutiniojo kūrybos laikotarpio, - tiesiog puikus. Kolekcijos kamertonu tampa kameriniai Vaitiekūno ir Petrulio rinkiniai, o pastarojo kūryba pristatoma net iš 30 metų laikotarpio. Kitų dailininkų rinkiniai, nors ir stambesni, nesudaro tokio vieningo nuodugnaus vaizdo.

Kolekcija ne tik vieša, bet ir judri – jau buvo suruoštos kelios parodos užsienyje. Kolekcininko gyvenimas reikalauja ne tik specifinių žinių, bet ir tam tikros moralinės nuostatos. Jakučiui ne kartą teko atsakyti ir neparduoti vieno ar kito kūrinio, kuris tikriausiai būtų išvežtas. Atvirkščiai, Kunčiuvienės teigimu, jis - bene vienintelis lietuvių kolekcininkas, ne išvežantis į užsienį ir nepardavinėjantis, bet atsivežantis užsienio lietuvių kūrinius į Lietuvą. Jo triūsas dar prasmingesnis provincijoje, daugiatautėje parapijos žmonių aplinkoje.

⁹¹ *Ibid.*

Surengdamas parodą Vilniuje, „Arkos“ galerijoje Jakutis orientavosi į modernųjį meną, todėl buvo atrinkti dvylikos menininkų 36 darbai: Švažo, Kisarausko, Natalevičiaus, Katino, Skudučio ir kt.⁹² Spauldoje šios parodos pristatymo proga buvo pateikti ir kiti faktai: „rasta vogta mašina, jam grasino reketininkai, dailės kolekcijos rinkimo peripetijos, globos namų statyba“⁹³ ir taip toliau.

Jakutis teigia, kad kiekvienas paveikslas yra labai dvasingas, kartais net dvasingesnis už kunigo pamokslą. Jis sakosi neatsidžiaugęs Gasiūno kompozicija „Pelenų sodas“, todėl gera ir kitiems parodyti savo kolekcijos kūrinius. Šiuolaikinę dailę renka todėl, kad rūpi tai, kuo šiuo metu gyvena. Vien „Arkos“ galerijoje jis surengė tris parodas, paskutinėje rodė tik Zimblytės, Katino, Martinėno ir skulptoriaus Šerio darbus.⁹⁴ 1994 m. specialistai vertino šią kolekciją kaip didžiausią privatų šiuolaikinės lietuvių vaizduojamosios dailės rinkinį. Prancūzai žadėjo išleisti spalvotą šios kolekcijos katalogą⁹⁵, tuo metu jau kalbėta apie porą tūkstančių rinkinį sudarančių eksponatų.

Kolekcijos likimą galima pavadinti skandalingu: jau 1996 m. ji buvo įkeista bankui, o 2006 m. pirmą kartą surengtos varžytinės, kuriose, keista, nepasirodė nė vienas pirkėjas. Prieš įvykstant antram aukcionui, kuriame pirminės kūrinių kainos sumažintos 40 %, kolekcininkas pats pardavė savo rinkinį kitam kolekcininkui - Edmundui Armoškai, už bene dvigubai mažesnę kainą nei buvo įvertinta ekspertų⁹⁶. Šiuo metu didžioji Armoškos rinkinio dalis priklauso Valiūnas Ellex įsteigtam Lietuvos dailės fondui.

2.3 Žiburkaus kolekcija: valingas kolekcininko gestas

Jonas Žiburkus nuo mažens buvo supamas paveikslų savo namuose. Tai M. Rozentalio, R. Chvoleso, T. Narimanbekovo, I. Levitano, K. Korovino ar V. Mackevičiaus darbai. Ši aistra yra išlikusi iki šiol, ir pasireiškia per beveik 200 tapybos ir grafikos lakštų. Jis neskaičiuoja, kiek pozicijų jo kolekcijoje: kiek dengia jo namo sienas, ir kiek džiugina jo ir

⁹² Julius Girdvainis, „Kolekcionierius kviečia į „Arką“, in: *Respublika*, 1994, vasario 9, p. 20.

⁹³ Juozas Žemgaila, „Kunigo R. Jakučio ir dailininkų šventė“, in: *Respublika*, 1995, vasario 9, p. 17.

⁹⁴ Jadvyga Godunavičienė, „Kolekcija, tarnaujanti žmonėms“, in: *Vakarinės naujienos*, 1996, vasario 8, p. 2.

⁹⁵ Jadvyga Godunavičienė, „iš kunigo Ričardo Jakučio kolekcijos“, in: *Vakarinės naujienos*, 1994, vasario 9, p. 1.

⁹⁶ Simona Makselienė ir kt., *op. cit.*, p. 189.

bendradarbių akis ofise. Kolekcija nuolat juda ir keičiasi, S. Teitelbaumas pridėjus pinigų, išmainomas į V. Antanavičių, o A. Petrašiūnaitės „per saldus“ paveikslas bus parduotas aukcione. Tačiau kai kas dėl vidinių estetinių išgyvenimų lieka ilgam, pavyzdžiui, A. Skačkausko „Gaidys su vynuogėmis“, nutapytas ant popieriaus. „Nenusibodo žiūrėti“, sako Žiburkus. Panašiai su Surgailio „Archangelu Mykolu“ ar „Muzikantais“ – nors siužeto linija iki skausmo pažįstama iš kitų kolekcijų, jie užėmė svarią vietą ant sienos posėdžių kambaryje ir, neatrodo, kad ketintų iš ten trauktis.

Ant paties Žiburkaus darbo kabineto sienų nugulę Paukštės, Čerapo, Katino, "Karmalitos", Vaitkūno ir kt. paveikslai. Posėdžių kambaryje, kaip minėta, jį supa Surgailis, Vaitiekūnas ir Salomonas Teitelbaumas, vienos kolegės kambaryje puikuoja 3 nedideli Švėgždos grafikos darbai, kitos – Kasčiūnaitės, Janonio kūriniai, o tolumoje suboluoja Birutės Žilytės grafika. Žiburkus teigia, kad jam patinka būti apsuptyje „gerų draugų“ ir meną jis renka „iš meilės“. Paklaustas apie investavimą, lengvai šypteli – niekada nesivadovavo šituo kriterijumi. Vis dėlto negalime nesieti Žiburkaus vardo ir pasinaudojimo galimybe uždirbti iš meno, arba kitaip, tariant „meno dileravimo“⁹⁷. Jo teigimu, dar pradžioje 1980 -jų iki pat 1990 -jų pradžios jis pirkto tuometinį šiuolaikinį Lietuvos meną, legaliai su Sidaravičiaus išduotais leidimais⁹⁸ vežė ir siūlė juos Vokietijos šiuolaikiniams meno muziejams. Ankstesnė kolekcininko patirtis leido jam su išmanymu atrinkti dailės kūrinius, tačiau šimtaprocentinės sėkmės nebuvo, nedidelė paveikslų dalis vis dėlto grįžo į Lietuvą, į Žiburkaus rinkinį.

Kolekcionuoti Žiburkus pradėjo sovietmečiu, bet pats tikslios datos įvardinti negali. Jo rinkinio nepavadinsi vientisu, turinčiu kokią nors kryptį, išskyrus estetinį dėmenį, bet litvakai dailininkai ir XX a. pradžios dailininkai, matyt, rinkinyje atsirado paveldėjimo būdu, o jis pats seniausiu savo paveikslu įvardina Gudaičio „Natiurmortą“ iš jo prancūziškojo periodo (1930) ir Petrulio kurtą natiurmortą. Tačiau vien paveikslų rinkimu Žiburkus neapsiriboja, jis yra suorganizavęs ne vieną (netoli 50) dailės parodą įvairiose galerijose,⁹⁹

⁹⁷ *Ang. art dealing.*

⁹⁸ Šis klausimas nagrinėjamas 2.5 poskyryje.

⁹⁹ Pavyzdžiui, galerija Kairė-dešinė.

t. y. jis plečia savo išmanymą, nesustodamas ties meninio skonio teoriniu lavinimu, bet taiko turimas žinias kristalizuojant parodos idėją ir atrenkant jai kūrinčius

2.4 Neniškio tapybos kolekcija: tapyba sau ir Norton T. Dodge'ui

Žiburkaus ir Neniškio asmenybės gerokai pagyvina ir sujudina „tyrą“ lietuviškojo kolekcionavimo paveikslą, persmelktą tikros ar tariamos mecenavimo ir edukacijos dvasios. Būdami „auksinio jaunimo“¹⁰⁰ atstovais, jie pasidavė beveik epikūriškam estetiniam išgyvenimui, galėdami beveik nekreipti dėmesio į mecenavimo, edukacijos dalykus. Dar daugiau, jie kolekcionavimo paveikslą papildė „meno dileravimo“ dvasia. Įgijęs radiotechnikos specialybę, Neniškis garsėja ne tik kaip meno eruditas, bet ir sėkmingas verslininkas-meno dileris. Su jo pagalba amerikietis kolekcininkas Norton T. Dodge'as¹⁰¹ įsigijo apie 1000 Lietuvos sovietinio periodo meno kūrinių. Pasak Neniškio, Dodge'as atkreipė dėmesį į lietuvių meną tik todėl, kad domėjosi nonkonformistiniu menu, tačiau undergroundo pavyzdžių, kokie egzistavo Rusijoje, buvo nelengva rasti Lietuvoje. Dodge'as Lietuvoje, beje, nesilankė ir, skirtingai nei Rusijoje, tiesioginių kontaktų su lietuvių dailininkais nei sovietmečiu, nei vėliau neturėjo.¹⁰² Vis dėlto vietinių tarpininkų padedami, tiek Dodge'as, tiek vėlesni kolekcijos sudarytojai sukomplektavo nemažą lietuvių dailės rinkinį, kuris itin gerai vertinamas lietuvių dailėtyrininkų.¹⁰³ Įvairiais sovietinio meno kontrabandos¹⁰⁴ į Vakarus būdais keletas dilerių šiam kolekcionieriui parūpindavo meno iš kitų sovietinių respublikų, tarp jų ir iš tuometinio Pabaltijo. Dodge'ui dilerio paslaugas teikė ir lietuvių kolekcininkas Visvaldas Neniškis. Anot jo, jis pardavė Dodge'ui apie 200 tapybos ir grafikos darbų, asambliažų, pats asmeniškai pristatydamas juos į Niujorką. Ilgametė pažintis su amerikiečiu ir puikus Neniškio meno išmanymas, atnaujinamas pastoviu

¹⁰⁰ Žiburkaus tėvas – generolas, Neniškio tėvai – žymūs gydytojai.

¹⁰¹ Žr. *Art of the Baltics: the struggle for freedom of artistic expression under the Soviets, 1945-1991: Estonia, Latvia, Lithuania*, general editors Alla Rosenfeld and Norton T. Dodge, Jane Voorhees Zimmerli Art Museum, New Brunswick : Rutgers University Press, 2002.

¹⁰² Skaidra Trilupaitytė, *op. cit.*, p. 68.

¹⁰³ Čia S. Trilupaitytė remiasi Liutkaus straipsniu „Baltijos šalių dailė pasaulio dailės pašonėje“, in: *Kultūros barai*, 2002, nr. 4.

¹⁰⁴ Žodį „kontrabanda“ naudoja Norton Dodge'o biografas.

garsiausių Europos ir Niujorko muziejų lankymu, leido pastarajam „numanyti“ Dodge’o meninį skonį ir pasiekti, kad būtų nupirkti visi 1991 metais išgabenti iš Lietuvos paveikslai.

Neniškiui, Žiburkaus teigimu, pavyko suformuoti vieną geriausių ir gryniausių kolekcijų. Anot Neniškio, paveikslas turi būti geras, nesvarbu, ar tai abstrakcija, ar natiurmortas, ar peizažas. Jo meninį skonį ir meninę žiūrą labiausiai įtakojo Vaitiekūnas¹⁰⁵, kurio paveikslų Neniškis turi daugiausia – beveik 60. Jis itin vertina Antanavičiaus asambliažus, mėgsta Cukermaną, neabejingas Martinaičiui, kurio darbų turi net 12, o garbingiausią vietą kambaryje skiria Gudaičio paveikslams, vienas iš kurių priklausė Noreikos kolekcijai,¹⁰⁶ puikiam Samuolio natiurmortui, kažkada nupirktam iš „Vagos“ knygyno direktoriaus. Ne paskutinę vietą jo kolekcijoje užima didelio formato spalvingos Lino Katino abstrakcijos, akvarelės ir ekspresyvūs Paukštės darbai. Neniškis niekad neskaičiavo, kiek turi paveikslų ir grafikos. Beje, iš grafikos jis vertina tik Elvyros Kairiūkštytės darbus, kurie jo kolekcijoje visi signuoti. Sprendžiant pagal namo dydį ir kambarių skaičių – turėtų būti netoli 300. Jis mintyse pasidarė „sąrašą“ jam patinkančių dailininkų ir tų, kurių jis labai nemėgsta. Šarūnas Sauka ir Raimundas Sližys jo nemėgiamų dailininkų sąraše dalijasi pirmąsias vietas. Nerasime jo kolekcijoje ir Tuleikio, Džiaukšto arba Gasiūno paveikslų. Jis vertinąs tradicinę lietuvių ekspresionistinę, emocionalią koloristinę tapybą, tačiau nevengia Cukermano ir Zimblytės abstrakcijų, Natalevičiaus ir Paukštės figūrinių kompozicijų.

Pirmuosius paveikslus jis įsigijo apie 1965 m., ir tai buvo Vytauto Povilaičio abstrakcijos. Po to sekė ankstyvieji Cukermano darbai, bet nė vieno iš jų kolekcininkas jau neturi – pasikeitė jo meniniai lūkesčiai. Kolekciją šiuo metu užbaigia Raimundo Balinsko paveikslas, ir jo teigimu, „horizonte yra nulis“. Jis įsigijo viską, ką norėjo¹⁰⁷. Menas yra miręs ir jis laukias meno Velykų - Prisikėlimo. Dalis Neniškio kolekcijos, tiek kiek leido galimybės, yra dokumentuota remiantis įvairių parodų katalogais ir kitais šaltiniais.

¹⁰⁵ V. Antanavičiaus prielaida.

¹⁰⁶ Kalbama apie *Motiną su vaiku*.

¹⁰⁷ Tačiau Neniškis pridūrė, kad mielai įsigytų Eidukevičiaus paveikslą.

2.5 Kaip teisinis reguliavimas darė įtaką tikslingam kolekcionavimui sovietmečiu

Sovietiniu laikotarpiu Lietuvos Respublikoje kultūros vertybių apsaugos teisinį pagrindą sudarė keturi pagrindiniai įstatymai, tačiau tik trys paskutiniai teisės aktai yra aktualūs¹⁰⁸, tai – 1967 m. LTSR Kultūros paminklų apsaugos įstatymas, 1972 m. LTSR Paminklų apsaugos įstatymo taikymo instrukcija ir 1977 m. LTSR istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas¹⁰⁹. Vadovaujantis šiais įstatymais buvo formuojama kultūros vertybių apsaugos sistema, tvarkymas ir priežiūra, ir tai yra vienintelė teisinė bazė, reglamentuojanti dailės kūrinių (patenkančių į kultūros vertybių apibrėžtį) egzistavimo galimybes.

1967 m. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos priimtas Kultūros paminklų apsaugos įstatymas dar vadintas „lietuviškuoju įstatymu“, nes priimtas savarankiškai Lietuvos, Estijos ir Baltarusijos sąjunginėse respublikose (Sovietų Sąjunga tokio įstatymo neturėjo)¹¹⁰. Įtakos tam turėjo pokarinėje Europoje vykstantys poslinkiai paminklosaugos srityje, pavyzdžiui, 1964 m. Venecijoje buvo priimta Tarptautinė paminklų ir kompleksų konservavimo ir restauravimo chartija, apibrėžusi paminklosaugos darbus, jų sampratą bei pagrindinių metodų taikymą¹¹¹. 1967 m. įstatymo preambulėje nurodytas kultūros paminklų apsaugos tikslas – „išsaugoti kultūros paminklus būsimoms kartoms ir tikslingai naudotis jais mokslo, kultūros, ūkio ir darbo žmonių auklėjimo reikalam“¹¹², o paminklosaugos objektą sudarė „mokslinę, istorinę ar kultūrinę vertę turintys kultūros paminklai“¹¹³. Apibendrinus galima teigti, kad šiuo įstatymu patikslintos ir papildytos kultūros paminklų apskaitos, apsaugos ir tvarkybos darbų nuostatos, „suteiktas geresnis juridinis apsaugos pagrindas“¹¹⁴.

¹⁰⁸ 1944 m. įstatymas nors ir reglamentuoja kultūros paminklų naudojimą, bet nepatenka į šio darbo chronologines apimtis.

¹⁰⁹ 1949 m. įstatymo nuostatos buvo teisiškai pasenusios ir neatitiko laikotarpio situacijos.

¹¹⁰ Žr. Žaneta Saržickienė, *Interjerų istoriniuose pastatuose atkūrimo ir panaudos problema Vilniuje (1960-1990)*, Magistro darbas, Vilniaus Universitetas, 2006.

¹¹¹ Margarita Janušonienė, „Valstybinės meno vertybių apsaugos formų raida Lietuvoje XX a.“, in: *Acta Academia Artium Vilnensis*, 2006, t. 43: Formų difuzijos XX a. dailėje, sudarytoja Tojana Račiūnaitė, p. 265-284.

¹¹² LTSR Kultūros paminklų apsaugos įstatymas, 1967, [interaktyvus], [žr. 2015-11-05], http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8576&p_k=1

¹¹³ *Ibid.*

¹¹⁴ Margarita Janušonienė, *op. cit.*, p. 274.

1972 m. patvirtinama Kultūros paminklų apsaugos įstatymo taikymo instrukcija¹¹⁵, labai konkrečiai apibūdinusi kiekvienos tipologinės paminklų grupės (archeologijos, architektūros, dailės ir istorijos) apsaugos ypatybes. Nors iki to laiko jau buvo susiformavusios pagrindinės paminklų apsaugos institucijos ir jų teisinis pagrindas, ši instrukcija dar kartą aiškiai reglamentavo šios srities institucijų veiklą. Taigi laikantis 1967 m. Kultūros paminklų apsaugos įstatymo, 1969 m. - 1971 m. pirmą kartą Lietuvos paminkloaugos istorijoje, anot menotyros mokslų daktarės ir paveldosaugininkės Margaritos Janušonienės¹¹⁶, juridškai patvirtinti respublikinės ir vietinės reikšmės istorijos, archeologijos ir dailės paminklų sąrašai, arba kitaip tariant, oficialiai pradėtas sudarinėti Lietuvos „kultūros paveldo sąrašas“¹¹⁷. Lietuvoje kultūros vertybės pradėtos inventorizuoti tik apie 1960 metus. Pradžioje šį darbą atliko Kultūros ministerijos darbuotojai, padedami muziejininkų. Nuo 1967 m., ministerijoje įsteigus Mokslinę metodinę kultūros paminklų apsaugos tarybą, dailės sekcijos specialistai kasmet vykdavo į planines žvalgomasias ekspedicijas dailės paveldui tirti ir fiksuoti.

Peršasi išvada, kad nepaisant tam tikrų trūkumų sovietinio laikotarpio kultūros vertybių apsaugoje, įvykdyti ir tam tikri pozityvūs dalykai:

1. suformuota teisinė bazė teoriniame lygmenyje užtikrino kultūros vertybių apsaugą,
2. sovietmečiu parengti ir pirmą kartą Lietuvos istorijoje juridškai patvirtinti valstybės saugomų kultūros paminklų sąrašai.

Deja, šie pozityvūs dalykai negalėjo sumažinti 1977 m. gruodžio 22 d. Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymo¹¹⁸ 43 straipsnio teisinės įtakos Lietuvos dailės istorijos raidai ir kolekcionavimo formavimuisi. Jame teigiama, kad „sutinkamai su „TSRS istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymu“ išvežti istorijos ir kultūros paminklus už TSRS ribų draudžiama“¹¹⁹. Išimtis iš šios taisyklės

¹¹⁵ LTSR Kultūros paminklų apsaugos įstatymo taikymo instrukcija, 1972, [interaktyvus], [žr. 2015-11-05], http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8576&p_k=1#INSTRUKCIJA

¹¹⁶ Alytaus skyriaus vyriausioji valstybinė inspektorė.

¹¹⁷ Žaneta Saržickienė, *op. cit.*, p. 17.

¹¹⁸ 1977 m. gruodžio 22 d. Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas, [interaktyvus], [žr. 2016-04-15]//<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c50a49405a7411e5a9129f08109b20ec?positionInSearchResults=18&searchModelUUID=36e398c4-9724-49af-8696-c358bb3f32c1>

¹¹⁹ 1977 m. gruodžio 22 d. Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymo 43 straipsnis.

leidžiama, tik gavus kiekvienu atskiru atveju specialų leidimą, kuris išduodamas TSR Sąjungos įstatymais nustatoma tvarka.

Ką 1977 m. kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas laikė istorijos ir kultūros paminklais? Pagal šio įstatymo 1 straipsnį tai yra „statiniai, atminimo vietos ir *daiktai*, susiję su istoriniais įvykiais liaudies gyvenime, visuomenės ir valstybės vystymusi, materialinės ir dvasinės kūrybos kūriniai, turintys istorinę, mokslinę, meninę arba kitokią kultūrinę vertę“. 5 įstatymo straipsnyje išskiriamos net 5 istorijos ir kultūros paminklų rūšys, viena iš kurių yra meno paminklai – „monumentaliosios, vaizduojamosios, dekoratyvinės taikomosios ir kitų rūšių dailės kūriniai“. Paskutinė straipsnio pastraipoje prasitariama apie galimybę, kad „prie istorijos ir kultūros paminklų gali būti priskirti ir kiti objektai, turintys istorinę, mokslinę, meninę arba kitokią kultūrinę vertę“.

Galima būtų konstatuoti, kad iki 1990 m. klausimų dėl kultūros paminklų (vertybių) išvežimo kilti neturėjo, nes įstatyme aiškiai nustatyta, kad išvežti istorijos ir kultūros paminklus už TSRS ribų tiesiog draudžiama. Be to, senovės daiktai, vaizduojamosios ir dekoratyvinės taikomosios dailės kūriniai, statiniai, rankraščiai, kolekcijos, reti spaudiniai, kiti daiktai ir dokumentai, kurie yra asmeninė piliečių nuosavybė ir turi didelę istorinę, mokslinę, meninę arba kitokią kultūrinę vertę, yra pripažįstami istorijos ir kultūros paminklais ir turi būti valstybinėje apskaitoje, siekiant kuo plačiausiai išaiškinti paminklus ir prisidėti prie jų išsaugojimo užtikrinimo¹²⁰. Įstatymas numato galimybę paimti kultūros paminklus iš piliečių, jeigu savininkas „neūkiškai laiko šį paminklą“. Galima daryti prielaidą, kad tokia laisvai interpretuojama sąlyga yra gudriai užmaskuotas, bet legalus būdas valstybei (Lietuvos TSR) nusavinti piliečių savo reikmėms įgytas kultūros vertybes. Kebli situacija išliko kolekcionavimo klausimu: šio įstatymo 41 straipsnyje teigiama, kad rinkti <...> senovės tapybos <...> kūrinius¹²¹ organizacijoms arba piliečiams leidžiama, gavus specialius leidimus, kurie išduodami ir registruojami nustatyta tvarka. Taigi (senovės

¹²⁰ Pavyzdžiui, metodiškai buvo žvalgoma bažnyčiose, ir gudrumu bei klaida, o kartais net specialiomis sankcijomis, išgaunama ir išgabenama iš parapijų vertingi religinės dailės kūriniai ir brangūs kulto reikmenys, kurie vėliau nebūtinai patekdavo į muziejus iš „Fiktyvi restitucija: Varnių atvejis“, in: <http://www.varniai-museum.lt/index.php?mid=80&art=568&langID=1>.

¹²¹ Dėmesys atkreiptinas į tai, kad kalbama apie tapybos kūrinius, o ne kultūros paminklus.

kūrinių) kolekcionavimas arba „paminklų rinkimas“ sovietmečiu buvo teisiškai reglamentuotas įstatymu.

Išeitis vis dėlto buvo – pagal 1987 m.¹²² kovo 23 d. TSRS kultūros ministerijos įsakymą Nr. 120, kuriuo buvo patvirtinta instrukcija „Kultūros vertybių išvežimo iš TSRS kontrolės tvarka“¹²³, iš TSRS galima buvo išvežti šias vertybes:

- Architektūros fragmentus, skulptūrą, tapybą, grafiką nuo 1945 metų ir kt.

Vadinasi, tapyba, datuojama nuo 1945 m., nebuvo laikoma senovės kūriniais ir jos rinkimas taip griežtai įstatymu nebuvo reglamentuotas, nors valdžia įtariai žiūrėjo į bet kokį kolekcionavimą.

Nuo 1973 m. galima aptikti leidimų išvežti kultūros vertybes į užsienį pėdsakų. 1973 m. birželio 6 d. Lietuvos TSR kultūros ministro įsakymo Nr. 219 „Dėl išvežamų į užsienį meninių, istorinių bei kitų kultūros vertybių kontrolės ir atrinkimo bei pirkimo dailės kūrinių komiso parduotuvėse muziejų fondų komplektavimui“¹²⁴ 1 punkte LTSR Dailės muziejui (dabar Lietuvos dailės muziejus) buvo pavesta:

- kontroliuoti išvežamų į užsienį menines, istorines ir kitas vertybes ir išdavinėti leidimus;
- koordinuoti vaizduojamosios ir taikomosios dailės kūrinių įkainojimą, taip pat kūrinių atrinkimo ir pirkimo komiso parduotuvėse muziejų fondų komplektavimui darbą¹²⁵.

Vadovaujantis šiuo įsakymu, LTSR Dailės muziejuje įkuriamas Meno vertybių kontrolės skyrius. Ankščiausiai žinomas išduotas leidimas išvežti kultūros vertybes iš TSRS į užsienį yra 1973 m. rugpjūčio 29 diena. 1979 m. liepos mėnesį Meno vertybių kontrolės skyrius buvo reorganizuotas ir priskirtas prie Vilniaus m. vykdomojo komiteto. Taigi nuo 1980 m. Vilniaus miesto tarybos¹²⁶ ir LTSR Kultūros ministerijos archyvuose galima užfiksuoti

¹²² 1987 m. instrukcija paimta apibrėžimų, kas leidžiama išvežti, aiškumo dėlei, o joje taikomas reguliavimas jau galiojo ne vieną dešimtmetį.

¹²³ Remigijus Grėbliūnas, *Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos išvežamų į užsienį kultūros vertybių kontrolės skyriaus veikla 1990-2005 metais ir paveldosauga*, Magistro darbas, Vilniaus universitetas, 2006.

¹²⁴ Dėl išvežamų į užsienį meninių, istorinių bei kitų kultūros vertybių kontrolės ir atrinkimo bei pirkimo dailės kūrinių komiso parduotuvėse muziejų fondų komplektavimui: 1973 m. birželio 6 d. Lietuvos TSR kultūros ministro įsakymas Nr. 219, in: *Kultūros – švietimo įstaigų administravimo ir finansavimo žinynas*, Vilnius, 1975, p. 417.

¹²⁵ Remigijus Grėbliūnas, *op. cit.*, p. 42

¹²⁶ 1980 m. liepos 23 d. Vilniaus n. Vykdomojo komiteto prašymas Nr. 9-550-6 dėl etatų patvirtinimo.

„paslaptinę“ instituciją, menotyrininkų-ekspertų grupę, įsteigtą prie Vilniaus m. kultūros valdybos. Buhalteriniai-administraciniai šios grupės, kurią sudarė trys etatai, egzistavimo įrodymai randami Vilniaus m. kultūros valdybos archyvuose, tačiau šios grupės vadovas dailėtyrininkas Jonas Sidaravičius vadinamas TSRS Kultūros ministerijos įgaliotiniu ir važiuodavo atsiskaityti į Maskvą kiekvieną ketvirtį¹²⁷. Oficialiai tai buvo Meno vertybių kontrolės skyrius prie Vilniaus m. vykdomojo komiteto, atskaitingas Kultūros ir švietimo ministerijai, o jam vadovavo TSRS kultūros ministerijos įgaliotinis meno vertybių kontrolės klausimams.

Kaip jau minėta, vykdant 1979 m. TSRS kultūros ministerijos įsakymą dėl meninių ir kultūrinių vertybių apsaugos ir nelegalaus išvežimo už TSRS ribų, 1980 m. liepos 2 d. TSRS kultūros ministerijai pateiktas pasiūlymas dėl menotyrininkų-ekspertų kandidatūrų. Tai – trys dailėtyrininkai ir dailininkas-fotografas:

1. Jonas Sidaravičius,
2. Kristina Miklaševičiūtė,
3. Liudmila Ramanauskaitė,
4. Rimantas Dichavičius.

Archyvuose randamas įrašas, kad nuo 1985 m. ekspertais buvo L. Makusaitė ir J. Pachomovienė, o menotyrininku Sidaravičius¹²⁸. Apskritai Sidaravičius 1975 m. balandžio 15 d. pradėjo dirbti Lietuvos dailės muziejuje (toliau – LDM) Meninių vertybių kontrolės skyriuje, o 1980 m. rugsėjo 10 d. LTSR kultūros ministerija pasirašė įsakymą Nr. K-542 dėl menotyrininko-eksperto pareigų prie Vilniaus m. kultūros valdybos, kuriuo Sidaravičius paskiriamas į šias pareigas.

1974 m. ir 1975 m. kelis mėnesius ataskaitą dėl leidimų išvežti menines vertybes pildė dailininkas, muziejininkas Romualdas Budrys, tuo metu dirbęs LDM direktoriaus pavaduotoju¹²⁹, vėliau šią veiklą pratęsė Meninių vertybių kontrolės skyriuje dirbęs Sidaravičius, kol 1980 m. jis nepradėjo eiti menotyrininko-eksperto pareigų Vilniaus m. Vykdomajame komitete.

¹²⁷ 1980 m. spalio 1 d. Vilniaus m. kultūros valdybos viršininko prašymas Nr. 9-6-650.

¹²⁸ *Lietuvos literatūros ir meno archyvas* (toliau – LLMA), F. 342, Ap. 8, b. 34.

¹²⁹ R. Budrys muziejuje dirbti pradėjo 1958 m., 1960-1979 m. buvo direktoriaus pavaduotojas, nuo 1979 m. – direktorius.

Pirmasis leidimas išvežti išduotas E. Berkmano vardu. Verta paminėti, kad žydų tautybės žmonėms leidus vykti į Izraelį¹³⁰, 1974 m. iš 84 leidimų net 64 buvo išduoti žydų kilmės LTSR piliečiams. Paprastai leidimo išdavimo pagrindas būdavo eksperto išvada, galiojanti 3 mėnesius. Grafiko S. Rosino atveju, jam išvykstant į Izraelį, jo išsivežamų darbų sąrašas sudarė 21 puslapį, buvo įvertintas 1574 rubliais ir turėjo ekspertų *komisijos* išvadą¹³¹. 1974 m. bylą sudaro tik keli lapai, juose dailė skirstoma į dailelę, įsigytą dailės salonuose, ir likusią dailelę. Salonuose įsigyta dailė vertinama¹³² nebuvo, tarp dailės kūrinių autorių minimos V. Žylius, L. Katino, J. Čeičytės, Br. Uogintienės, A. Kmieliausko, A. Šaltenio ir kitos pavardės¹³³.

Su kiekvienais metais išvežamų kūrinių kiekis didėjo (palyginimui, 1975 m. 208 vnt.¹³⁴, 1981 m. 589 vnt.¹³⁵), tačiau metinių ataskaitų forma ir turinys nusistovėjęs nebuvo. Dažnai būdavo pažymima, kad leidimai „išduoti viskam“, mat išvežamų darbų turinys paprastai būdavo dvejopas, arba gamtos peizažai, arba urbanistiniai peizažai („Senasis Vilnius“, „Senos gatvelės“, „Kražių miestelis“ ir pan.). Peršasi išvada, kad ideologiškai „įtartinų“ ar abejotinių kūrinių leidimui gauti neteikdavo.

Atkūrus Nepriklausomybę, Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcijos laikinoju 1990 m. liepos 30 d. įstatymu Nr. I-432¹³⁶ įkuriamą Lietuvos Respublikos Kultūros paveldo inspekciją (toliau – KPI). Ši kultūros institucija turėjo nepaprastai plačią kompetenciją – jos sprendimai buvo *privalomi* visoms ministerijoms, vietos savivaldybėms, susivienijimams, žmonėms, įstaigoms, kariniams daliniams, organizacijoms ir kitiems juridiniams bei fiziniams asmenims. KPI, be kita ko, galėjo gauti iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės rengiamų sprendimų projektus ir kreiptis į Lietuvos Respublikos Aukščiausiąją

¹³⁰ Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje praktiškai nebeliko žydų bendruomenės, ji turėjo kurtis iš naujo, o jos pagrindiniu tikslu tapo emigracija iš Lietuvos. Dauguma Lietuvos žydų, siekusių emigruoti, 1968–1976 m. gavo vizas ir sėkmingai išvyko į Izraelį (Linas Tatarūnas, *Lietuvos žydų nacionalinis judėjimas už teisę išvykti į Izraelį*, [interaktyvus], [Žr. 2016-01-18], <http://genocid.lt/Leidyba/11/linas.htm>).

¹³¹ LLMA, F. 342, Ap. 8, b. 2

¹³² Tai yra nustatoma kaina.

¹³³ LLMA, F. 342, Ap. 8, b.1

¹³⁴ LLMA, F. 342, Ap. 8, b. 3

¹³⁵ LLMA, F. 342, Ap. 8, b. 16

¹³⁶ Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcijos laikinasis 1990 m. liepos 30 d. įstatymas Nr. I-432, <http://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.89C1AA11BD9E>, [Žr. 2016-04-30]

Tarybą dėl Vyriausybės aktų, kuriais pažeidžiami istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo reikalavimai, pripažinimo negaliojančiais.

Pagrindinis inspekcijos uždavinys buvo kultūros paveldo išsaugojimas politinių ir socialinių permainų metu, pradėjus privačios nuosavybės restituciją ir nekilnojamojo turto privatizavimą. Į inspekcijos pareigas įėjo ir kultūros paminklų būklės stebėseną, antikvariatų veiklos tikrinimas, valstybinių muziejų, bibliotekų, ir archyvų būklės kontrolė¹³⁷. Viena iš Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcijos funkcijų buvo išduoti leidimus išvežti į užsienį kultūrines vertybes ir sudaryti ekspertų komisijas istorijos ir kultūros paminklų vertei nustatyti.

Šioje srityje KPI veikė pagal 1992 m. gruodžio 7 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą Nr. 927 dėl kultūros vertybių išvežimo (išsiuntimo) iš Lietuvos Respublikos ir įvežimo į Lietuvos Respubliką nuostatų patvirtinimo¹³⁸. Pagal šį nutarimą antikvarinės kultūros vertybės yra objektai, senesni negu 40 metų, vertingi etniniu, archeologiniu, istoriniu, meniniu, moksliniu, religiniu ar kitu kultūros požiūriu. Jos gali būti išvežamos gavus Kultūros paveldo inspekcijos leidimą. Kultūros paveldo inspekcija taip pat išduoda leidimus išvežti šiuolaikines kultūros vertybes, jeigu jos nėra įsigytos dailės galerijose ir salonuose, turinčiuose teisę išduoti leidimus išvežti šiuolaikines kultūros vertybes. Dailės galerijos ir salonai¹³⁹, išduodami leidimą išvežti (išsiųsti) šiuolaikines kultūros vertybes, prie jo turėjo pridėti vertybės nuotrauką bei tos vertybės įsigijimo dailės galerijoje ar salone kasos čekį. Vertybes, laikomas valstybinėse saugyklose, taip pat vertybes, įrašytas istorijos ir kultūros paminklų sąrašė, naujai išaiškinamų istorijos ir kultūros paminklų sąrašė ir įtrauktas į laikinąją istorijos ir kultūros paminklų apskaitą (arba jeigu ekspertai yra nustatę, kad kultūros vertybės įtrauktinos į laikinąją istorijos ir kultūros paminklų apskaitą), išvežti iš Lietuvos Respublikos teritorijos draudžiama.

¹³⁷ Margarita Janušonienė, *op. cit.*, p. 276-277.

¹³⁸ 1992 m. gruodžio 7 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 927 dėl kultūros vertybių išvežimo (išsiuntimo) iš Lietuvos Respublikos ir įvežimo į Lietuvos Respubliką nuostatų patvirtinimo <https://e-tar.lt/mobile/legalAct.html?documentId=TAR.023CA7600054&lang=lt> [žr. 2016-04-22]

¹³⁹ KPI buvo suteikusi teisę išduoti leidimus išvežti šiuolaikines kultūros vertybes 12 dailės galerijų, pvz., individualios įmonės galerijos „Dovilė“ medalių galerija, Rusų kultūros centro galerija, galerija „Siena“, A. Kažemekaitienės firmos „Exposita“ dailės galerija, meno galerija „Kauno langas“ ir kt.

KPI turėjo teisę sudaryti įvairias komisijas, remiantis KPI laikinojo įstatymo 8 str. 9 ir 11 pastraipomis, pavyzdžiui, specialistų-ekspertų, dalyvaujančių istorijos ir kultūros paminklams padarytos žalos nustatymo komisijose arba atliekančių istorijos ir kultūros paminklų paminkloauginę ekspertizę. Komisijos dėl žalos¹⁴⁰ nustatymo būdavo sudaromos kiekvienu konkrečiu atveju – dėl piliakalnių, senkapių, kapinių ištyrimo ir kita. Jas sudarydavo dažniausiai 5-6 specialistai. Specialistai-ekspertai atlikdavo ekspertizę aukcionų organizavimo atvejais ir vertindavo kultūros vertybes, dėl kurių kreiptasi prašant leidimo išvežti. 1992 m. liepos mėnesį prie Kultūros paveldo inspekcijos Išvežamų meno vertybių kontrolės skyriaus pradėjo formuotis ekspertų grupė, į kurią buvo kviečiami specialistai iš muziejų, mokslo įstaigų, bibliotekų atributuoti ir įkainuoti šiuolaikinę tapybą, grafiką ir skulptūrą, senąją tapybą ir skulptūrą, lietuvių liaudies skulptūrą, muzikos instrumentus, mokslo ir technikos prietaisus, metalo ir sidabro dirbinius, senąsias knygas ir periodiką, numizmatiką, bonistiką ir faleristiką bei kitus objektus.

Apie 1990 m. stipriai išaugo išvežamų į užsienį šiuolaikinių kultūros vertybių kiekis, kurios buvo vežamos kaip dovanos ir padėka už suteiktą svetingumą, atsidėkojant už nakvybę, maistą ir, esant galimybei, parduoti. Dauguma šiuolaikinių vaizduojamosios dailės kūrinių buvo vežami pačių autorių¹⁴¹. 1992 m. pagrindinę išvežamų iš Lietuvos kultūros vertybių dalį sudarė šiuolaikiniai vaizduojamojo ir taikomojo meno kuriniai. Antikvariniai daiktai sudarė mažąją dalį visų išvežamų kultūros ir meno vertybių kiekio. Buvo išduoti pirmieji leidimai senajai rusų religinei dailei – ikonoms, bronziniams kryžiams ir ikonoms¹⁴². Nors 1993 m. suteikti net 3064 leidimai¹⁴³, remiantis 1993 m. įvertinimo protokolais Nr. 33, Nr. 73 ir Nr. 134¹⁴⁴ neleista išvežti tik 10 dailės kūrinių:

- Venecianov A. G. (1786-1847). „Berniuko portretas“. Su 19 a. rėmu,

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos Kultūros paveldo inspekcijos direktoriaus 1993 m. sausio 25 d. įsakymas Nr. 01-6-5 dėl specialistų-ekspertų, dalyvaujančių istorijos ir kultūros paminklams padarytos žalos nustatymo komisijose arba atliekančių istorijos ir kultūros paminklų paminkloauginę ekspertizę, apmokėjimo tvarkos.

¹⁴¹ Remigijus Grėblūnas, *op. cit.*, p. 44.

¹⁴² *Ibid.*, p. 45

¹⁴³ Šie duomenys gauti remiantis peržiūrėjus leidimu išvežti (išsiusti) kultūros vertybes iš Lietuvos Respublikos šakneles už 1993 – 1995 metus, in: *Kultūros paveldo inspekcijos archyvai. – Kultūros paveldo departamento archyvas.*

¹⁴⁴ *Ibid.*

- Trutnev I.P. (1827-1912). „Besilaukianti moteris“. Vilnius (?), 19 a. pab.-20 a. pr. Be rėmo,
- Žmuidzinavičius A. „Anykšto ežeras“, 1953 m.,
- Valius T. „Rūpintojėlis“, 20 a. 4 deš.,
- Kauno meno mokyklos mokinys. „Peizažas su guobomis“, 20 a. 4 deš. ir kt.

Tų metų protokoluose pažymima, kad, pavyzdžiui, S. Veiverytės „Žydų berniuko portretas“ įkainuotas 50 000 talonų, Š. Saukos „Polka su ragučiais“ – 27 000 talonų, kai 20 000 talonų buvo prilyginta 50 JAV dolerių. Daugumo paveikslų kainos balansavo ties 2000 - 8000 talonų. Atsiradus litui, kainų amplitudė nebebuvo tokia didelė, tačiau išliko gana ryški, pavyzdžiui, A. Savicko „Sutemos“ įvertintos 600 LTL, K. Zimblytės „Kompozicija“ – 900 LTL, o dailininkų mėgėjų darbai dažniausiai kainuodavo 25-30 LTL¹⁴⁵.

Atskiroms paminėjimo vertas faktas, kad 1992 m. gruodžio 7 d. KPI priėmė įsakymą dėl leidimų rinkti antikvarines kultūros vertybes¹⁴⁶, kuris nustatė, kad norint rinkti antikvarines kultūrinės vertybes reikia leidimo. Tačiau antikvarines vertybes nustatyta tvarka registruoti privalėjo tik juridiniai asmenys, nes kalbama apie įmonės (firmos) pavadinimą, registracijos dokumentus arba suteiktą įgaliojimą nenumatant jokių išimčių. Vadinas, privatūs asmenys kolekcionavimo srityje įstatymiškai saistomi nebuvo.

Tačiau naujo teisinio kultūros vertybių apsaugos pamato nesisekė formuoti paprastai ir sklandžiai. Iš pradžių buvo kuriamas bendras kilnojamųjų ir nekilnojamųjų kultūros vertybių įstatymo projektas, bet vėliau, istorikų ir muziejininkų iniciatyva pradėti rengti atskiri kilnojamųjų ir nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymai. LR nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, priimtas 1994 m. pabaigoje¹⁴⁷. Juo remiantis nuo 1995 m. vasario 1 d. Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcija reorganizuojama į Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos Kultūros vertybių apsaugos departamentą, kuris, be kitų funkcijų:

¹⁴⁵ *Ibid.*, kainas dažniausiai nustatydavo dailės salonai arba patys autoriai.

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos Kultūros paveldo inspekcijos 1992 m. gruodžio 7 d. įsakymas Nr. 01-6-105 dėl leidimų rinkti antikvarines kultūros vertybes registravimo tvarkos.

¹⁴⁷ 1994 m. gruodžio 22 d. Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas Nr. I-733, [žr. 2016-04-30]. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9BC8AEE9D9F8>.

1) tikrina antikvarinėmis, bukinistinėmis kilnojamosiomis kultūros vertybėmis prekiaujančias komiso parduotuves, dailės salonus, kilnojamųjų kultūros vertybių aukcionų veiklą;

2) išduoda leidimus išvežti kilnojamąsias kultūros vertybes į užsienį.

Šio įstatymo 9 straipsnio 2 dalies 9 punktu Kultūros vertybių apsaugos departamentui pavesta išduoti leidimus išvežti kultūros vertybes ir antikvarinius daiktus į užsienį. Jiems išvežti pagal šio įstatymo 24 straipsnio 2 dalį, kilnojamųjų kultūros vertybių ir antikvarinių daiktų kultūrinei vertei nustatyti ir įkainuoti Kultūros ministras turėjo sudaryti kilnojamųjų kultūros vertybių išvežimo ekspertų tarybą (toliau – taryba) ir ją patvirtinti. Tačiau nesant išsamaus teisinio tarybos veiklos reglamentavimo, išvežimų į užsienį kultūros vertybių kontrolės skyriuje (Kultūros vertybių apsaugos departamente) išliko ankstyvesnė tvarka, pagal kurią ekspertai buvo kviečiami atlikti kultūros vertybių, antikvarinių daiktų ekspertizę, surašant įvertinimo protokolą. Įvertinimo protokole, atitinkamai pagal kultūros vertybės rūšį, buvo nurodoma objekto pavadinimas, autorius (mokykla), sukūrimo laikas (metai), medžiaga, technika, matmenys, reikalui esant svoris ir kiti duomenys, objekto būklė, eksperto išvados ar kultūros vertybę galima išvežti iš Lietuvos bei jos įkainojimas¹⁴⁸.

Ilgam užsitęsė Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo priėmimas. 1996 m. sausio 23 d. Lietuvos Respublikos Seimas pagaliau priima Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą¹⁴⁹, kurio 2 straipsnyje nustatomos šios sąvokos:

- kilnojamosios kultūros vertybės – pagal paskirtį ir prigimtį kilnojamieji žmogaus veiklos medžiaginiai kūriniai ir kiti kilnojamieji daiktai, turintys kultūrinę vertę ir įtraukti į valstybinę kilnojamųjų kultūros vertybių apskaitą;
- antikvariniai daiktai - visi prieš 50 metų ir anksčiau sukurti kilnojamieji žmogaus veiklos medžiaginiai kūriniai ir kiti kilnojamieji daiktai ar jų dalys, nesvarbu, kokia jų kultūrinė vertė.

Priėmus šį įstatymą, valstybė prarado galimybę savarankiškai įrašyti norimas išvežti kultūros vertybes ir antikvarinius daiktus į Kilnojamųjų kultūros registrą, kai ekspertai ar

¹⁴⁸ Remigijus Grėblūnas, *op. cit.*, p. 29

¹⁴⁹ 1996 m. sausio 23 d. Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas Nr. I-1179, [žr. 2016-04-22], http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=423934.

ekspertų taryba nustato, kad jie yra kilnojamosios kultūros vertybės, kurių nebuvimas Lietuvoje nuskurdintų Lietuvos kultūros paveldą, leidimas išvežti šį priskirtiną kilnojamosioms kultūros vertybėms objektą neduodamas. Šiuo atveju, meno vertybė arba antikvarinis daiktas, savininkui sutikus, gali būti įrašomas į Kultūros vertybių registrą arba valstybės išperkamas. Dažniausiai savininkai atsisakydavo abiejų galimybių. Taigi valstybė, be savininko sutikimo, negali įtraukti į kilnojamųjų kultūros vertybių registrą norimas išvežti meno vertybes ir antikvarinius daiktus, priskirtinus kilnojamosioms kultūros vertybėms, patenkančioms į valstybės teisinio reguliavimo sferą.

Suma summarum, pirštūsi išvada, kad sovietmečiu ir pirmaisiais Nepriklausomybės metais kultūros vertybių išvežimo reglamentavimas galėjo daryti įtaką kolekcionavimui bent jau dviem aspektais:

- paveikslų kainų nustatymo aspektu,
- kolekcijų turinio¹⁵⁰ aspektu.

Taigi daugiausia sovietmečiu buvo vežama šiuolaikinės dailės kūrinių (pavyzdžiui, parodai-pardavimui), kurių kainas reikėdavo pateikti leidimo davėjams. Tikėtina, kad grįžę iš užsienio kūriniai išlaikydavo tokias pačias kainas, kurios vėliau būdavo pateikiamos potencialiems pirkėjams¹⁵¹. Arba nauji paveikslai galėjo būti lyginami su jau įkainuotais paveikslais, ir taip palengvindavo kainų nustatymo procesą. Nors atgavus Nepriklausomybę privataus kolekcininko dalia palengvėjo, sovietmečiu saugiausia (nebijant, kad nusavins) ir lengviausia buvo kolekcionuoti tuometinę dailę dėl poros priežasčių:

1. prieinamumas – kolekcininkas bet kada galėjo nueiti į dailininko dirbtuvę arba dailės saloną ir išsirinkti jam patinkantį darbą,
2. laiko aspektas – tuometinė dailė nebuvo senovės tapybos darbai ir jiems netaikytas 1972 m. įstatymo punktas dėl kolekcionavimo sąlygų,
3. nesant meno rinkos, ar buvo galima laisvai įsigyti (būtent nusipirkti, o ne rasti¹⁵², gauti (perleidimo būdu)¹⁵³ ar paveldėti¹⁵⁴) pakankamai, kad susidarytų kolekcija, kitokių nei tuometinė Lietuvos dailė darbų?

¹⁵⁰ Tai yra, kolekcionuota šiuolaikinė dailė, vadinasi, tik tam tikri kūrėjai.

¹⁵¹ Čia neteigiama, kad dailės kūriniai visada būdavo nuperkami už dailininko paprašytą kainą.

¹⁵² Pavyzdžiui, P. Kalpoko paveikslą „Jiesios upelis“ VI. Žukas rado savo žmonos giminaičių troboje.

3. Spontaniškosios kolekcijos

Galima teigti, kad spontaniškosios kolekcijos tiesiog nutiko. Kolekcionavimo grūdas pateko į tinkamą dirvą ir suvešėjo. Šios kolekcijos išsiskiria tuo, kad jų savininkai turimų kūrinių niekad nepardavė ir jais nesimainė. Ypač didelę tokių rinkinių dalį sudaro dovanoti kūriniai. Šiandien jų likimas yra kolekcininkų vaikų valioje. Todėl kai kurių kolekcijų jau nėra arba iš dalies nėra, juk, kaip sakė Toliušis, kolekcionavimo genas nebūtinai persiduoda iš kartos į kartą.

3.1 Gydytojos Mičelytės draugai: dailininkai, pacientai, dovanos, mecenatystė

Stasės Mičelytės (1925-2012) profesinė veikla plačiai žinoma ir vertinama dėl jos nuopelnų kuriant pirmą Lietuvoje dirbtinio inksto laboratoriją, diegiant modernią inkstų akmenligės gydymo sistemą, dėl sėkmingų jos ir mokinių inkstų operacijų, transplantacijų. Ji beveik pusšimtį metų vadovavo Urologijos skyriui Vilniuje¹⁵³ (iki 81 metų), o nuo 2007 metų – šio skyriaus gydytoja konsultantė. Savo pasiaukojamu darbu tapo legendine gydytoja, kuri ne tik dirbo iki paskutinio savo gyvenimo akimirkšnio, bet ir demonstravo tikrą gydytojo misiją.¹⁵⁴ Kiekvienas žmogus, kiekvienas menininkas susilaukė jos, kaip gydytojos, ir žmogaus pagalbos.

Šiandien gydytoja Stasė Mičelytė garbingai vadinama kolekcininke, žinant jų pastangas mėgstamu užsiėmimu nuveikti ką nors gera savo krašto kultūrai. Susipažinusi su gyvenamojo laiko meno situacija, su dailės istorija, ji tapo rimta kolekcininke – išdrįso turėti apie meną savo nuomonę tada, kai valdžios žmonės į kolekcionavimą žiūrėjo įtariai.

Stasės Mičelytės dailės kūrinių kolekcija susijusi su jos artimais bičiuliais menininkais (literatais, muzikais, dailininkais, fotografais), pacientais ir menininkais, kurie tuo pačiu

¹⁵³ Vl. Eidukevičius apsikeitė savo paveikslu „Darbininko šeima“ su K. Šimoniu. Iš jo šį paveikslą įsigijo Vl. Žukas.

¹⁵⁴ A. Kaulbacho paveikslas „Jaunuolio su raudona skarele portretas“ į S. Mičelytės kolekciją pateko paveldėjimo būdu iš Kairiūkščių šeimos.

¹⁵⁵ 1959–1967 m. Vilniaus I-ojoje tarybinėje klinikinėje ligoninėje, 1967–2007 m. Vilniaus miesto klinikinės ligoninės, t. y. Antakalnio klinikose.

¹⁵⁶ Iš autorės pokalbio su Ramute Rachlevičiūte, [2016-05-25, Vilnius. Autorės archyvas].

būdavo ir pacientai. Gydytoja sukaupė aštuoniasdešimt devynių menininkų daugiau kaip dviejų šimtų dailės kūrinių¹⁵⁷ kolekciją.

Ištekėjusi už gydytojo, habilituoto biomedicinos mokslų daktaro Tomo Kairiūkščio (1925-2003), akademiko, terapeuto, farmakologo ir laisvamanio Jono Kairiūkščio (1896 – 1957) sūnaus, Stasė Mičelytė tapo didelės ir inteligentiškos šeimos dalimi. Šešuro bute glaudėsi Vytautas Kairiūkštis (1890-1961) – tapytojas ir dailėtyrininkas. Bendraudama su meno eruditu, dailininku pirmąsias meno istorijos pamokas, perprato dailės sroves ir kryptis¹⁵⁸, parašė prisiminimus.¹⁵⁹ Jai ir dukterėčiai dailininkas paliko solidžią klasikinės muzikos plokštelių kolekciją, kurią jos įteikė LSSR centriniam valstybiniam literatūros ir meno archyvui.¹⁶⁰ Vienišius dailininkas ilgai ir sunkiai sirgo, turėjo lėtinį inkstų nepakankamumą, tačiau į žymią urologę gydytoją Stasę Mičelytę nesikreipė, nebuvo ji jam kaip gydytoja – autoritetas. Stasė Mičelytė atvirai pripažino, kad kai kalbėdavosi apie meną, ji irgi nebuvo autoritetas.¹⁶¹ „Prisimenu, kad tada kai bendravome, dar neįvertinau, nesuvokiau jo, kaip menininko, reikšmingumo. Galima buvo padėti, bet mano protui dar buvo tolimas jo vienišumo ir sunkios buities supratimas.“¹⁶²

Po daugelio metų susivokusi, ėmėsi iniciatyvos sutvarkyti tinkamai Vytauto Kairiūkščio kapą, norėjo pastatyti menišką ir originalų antkapį, jo projektą 1982 metais sukūrė skulptorius Gediminas Karalius. Deja, giminės nepritarė.¹⁶³

Mičelytės dairymąsi, ką čia įsigijus ir kas jai patinka, iš pat pradžių tikriausiai bus nulėmęs to meto inteligentų nusiteikimas turėti „ką nors tokio, kas atspindėtų tradicines tautiškas vertybes“¹⁶⁴. Taip vienas pirmųjų Mičelytės kolekcijos kūrinių tapo Kazio Šimonio akvarelė „Sodybos liekanos“ – pasviręs koplytstulpis lietuviško peizažo fone. Tokio tipo paveikslų buvo sukurta nemažai – ir Adolfas Valeška, ir Antanas Žmuidzinavičius ir kiti¹⁶⁵

¹⁵⁷ Kalbama apie pilną kolekciją, įskaitant grafiką ir liaudies meną.

¹⁵⁸ Tomas Kairiūkštis – gydytojas patologas, fiziologas; Jonas Kairiūkštis – gydytojas terapeutas, profesorius.

¹⁵⁹ Stasė Mičelytė, „Apsilankymai pas dėdę Vytautą“, in: *Vytautas Kairiūkštis. Straipsniai, paskaitos, dokumentai, laiškai, amžininkų prisiminimai*. Vilnius: Vaga, 1989, p. 418-420.

¹⁶⁰ Stasė Mičelytė, *op.cit.*, p. 419.

¹⁶¹ Stasė Mičelytė, *op. cit.*, p. 419.

¹⁶² Stasė Mičelytė, *op. cit.*, p. 420.

¹⁶³ Stasė Mičelytė, *op. cit.*, p. 420.

¹⁶⁴ Nevčauskienė Nijolė, „Stasės Mičelytės kolekcija – mažas meninio gyvenimo modelis“, in: *Gydytojos Stasės Mičelytės dailės metraštis*, Vilnius: Beribė, 2013, p. 9.

¹⁶⁵ Pavyzdžiui, St. Jarockio „Šventoji Žemaitija“.

eksploatavo koplytstulpių temą, dailininkus netgi veždavo į savotiškus plenerus, kuriuose jie fiksuodavo liaudies meną. Beje, Aloyzas Stasiulevičius teigia¹⁶⁶, kad Stasės Mičelytės kolekcija prasidėjusi nuo Adomo Galdiko „Žemaitijos peizažo“ (data nežinoma) ir tokio pat neįprasto, kaip ir Laimutės Šveistytės rinkinyje paties Stasiulevičiaus „Rudens natiurmorto“ (1964).

Didžiąją daugumą kolekcijos sudaro XX a. septinto-devinto dešimtmečių darbai, tarp kurių daugiausia tokių, kurie atspindėjo alternatyvią meno raišką. Tikrai ne vienas paveikslas, kuris nepatekdavo į respublikinę vaizduojamosios dailės ar personalinę parodą, įsikurdavo Stasės Mičelytės kolekcijoje ir paprastai keldavo dar didesnę susidomėjimą – juk komisijoms neįtikė darbai reprezentuoja kažką naują, kas jau bandė prasikalti pirmaisiais chruščiovinio atšilimo metais.¹⁶⁷ Kolekcijoje atsispindi lietuvių dailės raida: chronologiškai rinkinys prasideda prieškarinio lietuvių tapybos darbais, arsininkais. Nijolės Nevčesauskienės nuomone, intensyviau Mičelytė ima domėtis septinto-aštunto dešimtmečio daile ir neramiu jos modernėjimo procesu. Kolekcijoje dominuoja aliejinė tapyba ir akvarelė, žanrų spektras prasideda nuo portretų, peizažų, natiurmortų ir baigiasi figūrinėmis kompozicijomis ir abstrakcijomis.

Mičelytė formavo savo rinkinį beveik šešiasdešimt metų. Per tą laiką jis tapo neoficialiu dailės metraščiu, kultūros reiškiniu, kurio pažiūrėti būdavo vedami svečiai iš užsienio, vos parodžius bent kokį susidomėjimą lietuvių menu. Ieškodama kūrinio sau, ji beveik visada pataikydavo į tuos, kurie nesiveržė ryškiau prisidėti prie esamos sistemos šlovinimo. O kartu tapo jų mecenate, t. y. pirkdavo paveikslus iš tų menininkų, kuriems reikėjo finansinės paramos.

Teisybės dėlei, reikia pasakyti, kad visi Stasės Mičelytės kolekcionuoti dailininkai priklausė LSSR Dailininkų sąjungai, išskyrus Antaną Kmieliauską (ankstyvuoju periodu) ir mažai parodose dalyvavusį ankstyvuoju laikotarpiu Vincą Kisarauską. Pastarojo šeima jautė dažną finansinį nepriteklį, tad jo paveikslus Stasė Mičelytė pirko pati ir skatino tai daryti kitus. Vilniaus Antakalnio klinikų Urologiniame skyriuje ji neretai surengdavo tokius,

¹⁶⁶ „Žiupsnis prisiminimų-Aloyzas Stasiulevičius“, in: Gydytojos Stasės Mičelytės dailės metraštis, Vilnius: Beribė, 2013, p. 19.

¹⁶⁷ *Ibid.*, p. 12.

galima sakyti, vietinės reikšmės aukcionus, kuomet ji – autoritetinga ir valdinga skyriaus vedėja, bene vienintelė moteris tarp dirbančių vyrų, jos mokinių, savotiškai priversdavo juos įsigyti vieno ar kito dailininko paveikslą, kad menininkas pacientas galėtų įsigyti brangių vaistų, pagerinti savo maisto racioną ir šeimos finansinę būklę. Beje, daugelis menininkų, kurie turėjo priklausomybę alkoholiui, vaistams ir kuriems grėsė sovietmečiu priverstinis gydymas nuo alkoholizmo, sulaukdavo pagalbos iš Stasės Mičelytės, kuri juos paguldysdavo parai ar dviems į savo skyrių, pastatydavo lašelines, stebėdavo jų būvį net per išeigines, parūpindavo raminančių vaistų ir išleisdavo į namus.¹⁶⁸

1975 m. daryta nuotrauka rodo, kad Mičelytės namuose paveikslų jau yra, bet kolekcija dar nėra didelė. Būtent 1975 metus reikia laikyti itin sėkmingais kolekcijai – ją papildė net aštuoni paveikslai, tik vienu mažiau, septyni paveikslai praturtino rinkinį 1980 metais. Peršasi išvada, kad 8-9 dešimtmečiai buvo itin sėkmingi beveik visiems sovietmečio kolekcininkams: tuo metu sukurtų paveikslų įsigyta daugiausia. Į akis krenta tai, kad nuo 9 dešimtmečio pradžios ima vyrauti kitos pavardės – Rimo Zigmo Bičiūno, Jono Daniliausko, Raimondo Martinėno, Mindaugo Skudučio ar Skačkausko. Jos mėgiamiausi dailininkai dėl suprantamų priežasčių buvo Rimas Zigmas Bičiūnas (bičiuliški ryšiai su dailininko mama, tautodailininke Monika Bičiūniene ir net 23 tapytojo paveikslai), Aloyzas Stasiulevičius (Stasė Mičelytė artimai bendravo ne tik su juo, bet ir su jo žmona, garsia dailėtyrininke ir literatūrologe Irena Kostkevičiūte), Vincas Kisaraskas (išskirtinis mecenatystės atvejis) ir Juzefa Čeičytė.

3.2 Kolekcininkės Šveistytės imperatyvas: „noriu ir viskas!“

Laimos Šveistytės gyvenimo pradžia buvo nerami, paženklinta II Pasaulinio karo tragedija, vokiečių ir sovietų okupacijų rykšte. 1940 m. ji, pabaigusi gimnaziją, pasitraukia į Vokietiją su šeima, bet jau netrukus grįžta ir 1943 m. įstoja į Vilniaus universiteto Medicinos fakultetą. 1950 m. Šveistytė pradeda dirbti Vilniaus universitetinėje Raudonojo

¹⁶⁸ Iš pokalbio su Ramute Rachlevičiūte, [2016-06-25, Vilnius. Autorės archyvas].

kryžiaus ligoninėje (Tilto g.)¹⁶⁹, o 1956 m. paskiriama vyr. gydytojo pavaduotoja gydymo reikalams. Šiose pareigose ji išdirba daugiau nei 30 metų ir ligoninę palieka tik 2000 metais.

Savo paveikslų kolekciją Šveistytė draudžia vadinti kolekcija ir pati jos taip nevadina. Greičiau tai – paveikslų rinkinys, įgytas dovanų keliu ar pagavus spontaniškam impulsui. Meninis gydytojos skonis netiesiogiai buvo lavinamas nuo mažens: tėvas, teisės mokslus baigęs Sankt Peterburge, parsivežė atvirukus iš Ermitažo, kuriuos mažoji Laimutė itin mėgo vartyti. Įspūdį jai darė Šaulių sąjungos laikraščio „Trimitas“ pirmame puslapyje spausdinamos M.K. Čiurliono ir K. Šimonio paveikslų reprodukcijos, ir, be abejo, laikas, praleistas Grauzikų dvare, šalia žymiojo Antano Žmuidzinavičiaus¹⁷⁰. Daug keliavusi po pasaulį, kiekvienoje šalyje ji stengėsi aplankyti muziejus ir susipažinti su tenykšte daile, taip lavindama savo meninį skonį. Tačiau pirmasis kūrinys jos kolekcijoje nebuvo jos pačios pirktas, o atsirado netikėtai – kaip dovana, nesiekiant pabrėžti „tradicinių tautinių vertybių“. Nors paveikslo pavadinimas dvelkia lietuviška savimone „Palangos parke“ (1959), tai yra tiesiog peizažas, galintis vaizduoti bet kurį Europos kampelį. Dar įdomiau tai, jog šito kūrinio autorius yra A. Stasiulevičius, tuomet ką tik baigęs dėstyti Telšių taikomosios dailės technikume (dabar VDA Telšių fakultetas). Nors Stasiulevičių žinome kaip vieną iš lietuvių dailės reformatorių, kūrusių naują plastinę kalbą ir „įteisinusį“ koliažą kaip specifinį dailės kalbos sandą¹⁷¹, kūrybinio kelio pradžioje jis naudojo tiesiog kartoną ir įprastinį aliejinį potėpį. Paprastai visiems pažįstamas iš savitos Vilniaus senamiesčio motyvų interpretacijos (kitose kolekcijose ankstyviausias jo darbas datuojamas 1961 m., ir jame jau naudojama koliažo technika), čia Stasiulevičius nustebina lyrizmu ir „žmuidzinavišku“ peizažo pajautimu.

Antrasis įgytas darbas yra grafikos kūrinys, kurio autorius Rimantas Gibavičius. Nemažo formato juodai baltas ofortas įtaigiai iliustruoja pavadinimą „Pilis ir katedra“. 1964 m. kūrinys alsuoja pasididžiavimu savo tautos istoriniais simboliais. Paklausus, kodėl jis įsigytas, gavau paprastą atsakymą – „man patiko“.

¹⁶⁹ Dabar ligoninė uždaryta ir perduota valstybės įmonei „Turto bankas“, kuri pastatus rengiasi parduoti.

¹⁷⁰ Žmuidzinavičius buvo vedęs Mariją Putvinskaitę, kurios tėvams priklausė Grauzikų dvaras.

¹⁷¹ Aloyzas Stasiulevičius, in: <http://pylimogalerija.lt/aloyzas-stasiulevicius>, [žr. 2016-04-26].

Šveistytės kolekciją sudaro 84 tapybinės pozicijos, iš kurių apie 2/3 yra sudovanoti, bet jeigu ji pirkto, pirkto brangiai ir nesiderėdama. Dažnai dailininkai, pagauti džiaugsmo, kad gauna prašomą kainą, antrą arba trečiąjį paveikslą tiesiog padovanodavo. Taip nutiko, pavyzdžiui, su Leopoldu Surgailiu, kuris, Šveistytei nupirkus vieną jo paveikslą¹⁷², antrą¹⁷³ kartu su pirmuoju tiesiog atnešė į namus. Prof. Antanas Gudaitis, nudžiugęs, kad gydytoja perka du jo paveikslus už tuo metu (1979 m.) gana nemenką sumą 500 rublių, ištaisė jai vakarienę su kelias valandas trukusiu nuoširdžiu pokalbiu. Iš jo, savo senu papratimu, Šveistytė pirkto du paveikslus, bet būtent todėl, kad jie labai skirtingi. Vienas – tipiškas, įprastas Gudaitis, kurį galima rasti ir kitose kolekcijose, pvz., Mičelytės¹⁷⁴ ar Žuko¹⁷⁵, kitas – ryškus, degantis Gudaitis¹⁷⁶, neįprastas tiek spalvine gama, tiek turiniu: „Vyro galva, gaidžio galva“¹⁷⁷.

Kai kurie dailininkai visus savo paveikslus dovanoję, pavyzdžiui, Igoris Piekuras, kiti, pavyzdžiui, Jonas Daniliauskas, susiję su gydytoja artimais draugystės ryšiais, paveikslus būtų dovanoję, bet Šveistytė norėjo bent kiek materialiai atsidėkoti mėgstamam dailininkui. Kad jis buvo itin mėgstamas, liudija jo paveikslų gausa kolekcijoje – net 11. Daniliauskas bene vienintelis nutapė jos portretą¹⁷⁸ 1977 m., o 1978 m. skyrė jai kitą paveikslą „Didžiulė Laima“. Šveistytė žavėjosi Bičiūno (7 paveikslai) tapyba, sekė jo koloristikos pasikeitimus, ir buvo neabejinga Vinco Kisarausko talentui. Šeši pastarojo paveikslai, gana nemažo formato, puošia jos buto sienas. Dovanoti ir pirkti, aštrūs, nešantys graikų mitologijos¹⁷⁹ žinių, jie buvo paskolinti parodai apie Kisarauską 2015 metais. Taip pat paveikslus 1985 m. parodai skolinosi Dalinkevičius ir Stasiulevičius.

¹⁷² L. Surgailis „Maskaradas arba Užgavėnės“. 1986.

¹⁷³ L. Surgailis „Jurgis“. 1986

¹⁷⁴ A. Gudaitis. „Natiurmortas su gėlių puodu ir statulėle“. 1931.

¹⁷⁵ A. Gudaitis. „Gėlės“. 1932.

¹⁷⁶ Apie 1962 m. A. Gudaičio darbuose sustiprėjo pleneriškumas, pradėta tapyti plačiais potėpiais, prieš šviesą, siekiama spalvinės emocionalios vaizdo energijos (Nijolė Tumėnienė, „Peizažas Lietuvos tapyboje“, in: *Peizažo Erdvė II: Rolando Valūno ir Advokatų kontoros „LAWIN Lideika, Petrauskas, Valiūnas ir partneriai“ meno kolekcija*, sudarytoja ir tekstų autorė Nijolė Tumėnienė, Vilnius: Petro ofsetas, 2013).

¹⁷⁷ Šiek tiek panašus, bent jau kolorito prasme, galėtų būti laikomas A. Gudaičio „Pavasaris“ (1962), priklausantis VI. Žuko kolekcijai. 1982 m. Gudaitis nutapė paveikslą „Paukštis. Gėlės. Vyro galva“. Vyro galva stebėtinai panaši į Šveistytės „vyro“ galvą.

¹⁷⁸ „Gyd. Laimos Šveistytės portretas“.

¹⁷⁹ „Ismenė ir Antigonė“, „Trečioji Edipo naktis“, „Moteris-veidrodis“.

Nors kolekcijoje vyrauja aliejinė tapyba ir tempera, Šveistytė neatsižvelgė į technikas ar kitų patarimus. Pavyzdžiui, Stasiulevičius po Džiaukšto parodos primygtinai siūlė įsigyti jo paveikslą „Arkleliukas“¹⁸⁰, bet gydytoja pasipriešino ir nusipirko kitus du jo paveikslus „Vakaras“ ir „Be pavadinimo“. Būtina pabrėžti tai, kad svarbiausias kriterijus renkantis paveikslą buvo jos pačios skonis. Perkant kūrinį daugiausia reikšmės turėdavo impulso emocija „Noriu!“ ir kelionių reminiscencijos, kurias sąjaušingai atspindėdavo paveikslai¹⁸¹. Todėl nors kolekcija nėra didelė, ją galima laikyti viena iš gryniausių ir „tikriausių“ kolekcijų, suformuota, remiantis tik estetiniu, o ne etiniu ar moraliniu kriterijumi. Jos paveikslų rinkinyje rasime tik 31 dailininką, ji nepirkdavo tų, kurie jai nepatiko, juk „deformuotų kūnų ir lavonų prisižiūri ligoninėje“. Nors su Mičelyte jos bendravo gana artimai, o Tomas Kairiūkštis buvo artimas jos kurso bičiulis, Šveistytė niekada apie paveikslus su ja nekalbėdavo ir jokios įtakos renkantis kūrinius nejuto. Viena grafikė pavadino gydytoją „dora biedna moteriške“, tačiau biednumu jos neap kaltinsi: kai tik sutaupydavo, tuoj pirkdavo meną sau ar kitų jubiliejams, ne vieną yra nusiuntusi apsilankyti pas dailininkus.

3.3 Architekto Liandzbergio tapybos rinkinys: užsakovas ir bičiuliai

Liandzbergis nuo 1953 m. iki 1992 m. dirbo Miestų statybos projektavimo institute Vilniuje. 1972–1976 m. ir 1978–1992 metais jis dėstė Vilniaus inžineriniame statybos institute (nuo 1991 m. Vilniaus Gedimino technikos universitetas), tačiau labiausiai jis žinomas dėl savo architektūrinių sprendimų, iš kurių kai kurie buvo apdovanoti LTSR valstybine premija. Žymiausiais Liandzbergio darbais laikomi:

- vaikų kavinės „Nykštukas“ Vilniuje interjeras, kuris neišliko,
- Klinikinė ligoninė Vilniuje (1967 m.), dabar Vilniaus miesto klinikinė ligoninė,
- Vaikų sanatorija „Pušėlė“ (1970 m.) Valkininkuose,
- Vilniaus sporto rūmai (1971 m.), už šį projektą architektams skirta LTSR valstybinė premija,
- Vilniaus centrinė universalinė parduotuvė (1974 m.),

¹⁸⁰ Vėliau šis paveikslas atsidūrė Mičelytės kolekcijoje.

¹⁸¹ Pavyzdžiui, Dalios Kasčiūnaitės „Natiurmortą“ Šveistytė įsigijo po kelionės į Machu Pikchu.

- Respublikinė universitetinė ligoninė Santariškėse (1983 m.), dabar Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos,
- Poliklinika Antakalnyje (1983 m.),
- Greitosios pagalbos universitetinė ligoninė Lazdynuose (1995 m.¹⁸²).¹⁸³

Z. Liandzbergis sukaupė nemažą Lietuvos dailės kolekciją (daugiau negu 100 kūrinių), kurią pavyko visiškai atstatyti ir dokumentuoti¹⁸⁴. Kol kas sunku pasakyti, kurie kūriniai atsirado pirmiausia, ir koku būdu, tačiau pats ankstyviausias yra 1958 m. Algirdo Petrulio¹⁸⁵ darbas „Natiurmortas“. Jo sūnaus dailininko Lino Liandzbergio teigimu, pačios pirmosios galėjo būti V. Antanavičiaus akvarelės. Kadangi Z. Liandzbergis projektavo viešuosius pastatus, jis rūpindavosi ir interjero įgyvendinimu. Jo dėka ne vieną ligoninę puošė puikūs to meto lietuvių dailininkų darbai. Z. Liandzbergis nusakydavo dailės kūrinio išmatavimus, kartais potencialią kūrinių nuotaką¹⁸⁶ ir pateikdavo Dailininkų sąjungai. Dailininkai savo ruožtu pateikdavo paveikslus sąjungai, o Z. Liandzbergis juos atsirinkdavo¹⁸⁷. Deja, šiuo metu, nė viena minėta gydymo įstaiga negali pasigirti didesne dailės kūrinių kolekcija ir tinkamu jos vertinimu. Antakalnio poliklinika turi Vlodo Karatajaus¹⁸⁸ nutapytus tris poliklinikos personalo portretus, Silvestro Džiaukšto¹⁸⁹ šešis paveikslus, datuotus 1982 m., pora 1989 m. Algimanto Kuro, Roberto Dalinkevičiaus¹⁹⁰ tris paveikslus. Vilniaus miesto klinikinėje ligoninėje padėtis dar liūdnėsnė – per šešis didžiulio ligoninės pastato aukštus rasti 23 paveikslai. Tai – Aloyzo Stasiulevičiaus¹⁹¹, Petrulio (1965 m.), Leopoldo Surgailio¹⁹² (1965 m.), Dalinkevičiaus darbai. Nors paveikslai inventorizuoti

¹⁸² Z. Liandzbergis mirė 1993 metais.

¹⁸³ Algimantas Mačiulis, „Zigmantas Liandzbergis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, T. XIII (Leo-Magazyn), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008, p. 66.

¹⁸⁴ Nuoširdžiai dėkoju sūnui Linui Liandzbergiui už geranorišką pagalbą.

¹⁸⁵ Algirdas Petrulis (1915-2010) – lietuvių dailininkas, koloristas.

¹⁸⁶ Kartą Mindaugas Skudutis pateikė paveikslą, kuriame pavaizduotos kaukolės. Z. Liandzbergis šyptelėjęs pakomentavo: „Mindaugai, juk čia ligoninė...“

¹⁸⁷ Iš interviu su A. Stasiulevičiumi.

¹⁸⁸ Vladas Karatajus (1926-2006) - lietuvių dailininkas, portreto ir peizažo meistras.

¹⁸⁹ Silvestras Džiaukštas (g. 1928) - Lietuvos modernizmo tapytojas.

¹⁹⁰ Robertas Dalinkevičius (1950-2001) – Lietuvos tapytojas monumentalistas.

¹⁹¹ Aloyzas Stasiulevičius (g. 1931) – lietuvių tapytojas, dailės pedagogas, kritikas.

¹⁹² Leopoldas Surgailis (g. 1928) – lietuvių tapytojas, ekspresionistas.

(žiūrėti *priedą V*)¹⁹³, akivaizdu, kad jie nėra saugojami ir vertinami (ligoninės personalas įvardina juos kaip labai seną ir niūrią tapybą).

Vis dėlto Vilniaus miesto klinikinė ligoninė fiksuoja savo istoriją ir didžiuojasi senojo ligoninės pastato architektūra, jo dekoru detalėmis¹⁹⁴, o Santariškių klinikose susiklosčiusi situacija gali būti pavadinta gan dviprasmiška. Iš vienos pusės, rūpinamasi pacientų patogumu ir medicinos paslaugų kokybe, tačiau neteikiama didelės reikšmės dailės terapijai. Buvo įvykdytos vagystės, kurių metu dingo Stasio Jusionio¹⁹⁵ ir Petrulio paveikslai. Ar nusikaltimas buvo išaiškintas, Santariškių klinikų atstovai duomenų neturi.

Liandzbergio projektuotuose pastatuose dailininkai kurdavo ne tik paveikslus, bet ir kitus interjero dekoru elementus. Pavyzdžiui, dailininkė Marija Švažienė sukūrė gobeleną „Paukščių takas“ Antakalnio universitetinės ligoninės valgykloje¹⁹⁶; Sigutė Valiuvienė 1975 m. - sienų tapybą „Motinystė“¹⁹⁷. Tapytojas V. Kisarauskas sudėjo dekoratyvią mozaiką Antakalnio klinikinės ligoninės eksterjere¹⁹⁸.

Z. Liandzbergio kolekcija, kurią daugiausia sudaro XX a. 6-9 dešimtmečio Lietuvos dailės kūriniai, atspindi 38 dailininkų kūrybą. Ypač sėkmingi buvo 1977 m., kai architektas savo kolekciją papildė 8 kūrinių, ir 1979 m., kai atkeliavo 11 kūrinių. Paskutiniai du paveikslai jo rinkinyje atsirado 1990 metais. Galima teigti, kad kolekcionuoti Liandzbergis pradėjo anksčiausiai – jau 7 dešimtmečio viduryje, kai Vl. Žukas įvardija 1969 m., o Mičelytės kolekcija, matyt, pradėjo formuotis ne anksčiau kaip 1967 m. jai ėmus dirbti urologijos skyriaus vedėja. Patyrinęs kolekciją aiškėja, kad apie 1970 m. Liandzbergis jau galėjo turėti apie 20 paveikslų, nes statybų projektai pradėti įgyventi 7 dešimtmečio pirmaisiais metais. Kadangi kolekcija „užsidaro“ 1990 m., čia nerasime Skačkausko, Dalinkevičiaus pavardžių, tačiau turime jaunuosius Vozbiną ir Palemoną Gintarą Janonį. Įdomu tai, kad tiek Liandzbergis, tiek Mičelytė turėjo po vieną Gudaičio paveikslą, o štai Šveistytė ir Žukas - du. Tai, be abejo, nesulyginama su Žiburkaus ir Nėniškio kolekcijomis, kuriose (bent jau pastarojo) puikuoja net 6 įvairaus laikotarpio Gudaičio kūriniai. Žinoma,

¹⁹³ Pateiktas 2008 m. VMKL direktoriaus įsakymas dėl paveikslų inventorizavimo ir likutinės vertės.

¹⁹⁴ Pavyzdžiui, vitražais.

¹⁹⁵ Stasys Jusionis (g. 1927) - lietuvių dailininkas tapytojas, spaudos darbuotojas, redaktorius.

¹⁹⁶ Algimantas Mačiulis, *Dailė architektūroje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 49.

¹⁹⁷ *Ibid.*, p. 66

¹⁹⁸ *Ibid.*, p. 120

kad Mičelytė ir Šveistytė kūrinis iš Gudaičio pirkto, Žukas, tikriausiai, irgi, bet pasakojama, kad Gudaitis labai ant Žuko supykęs ir liepęs akyse nesirodyti (matyt, dėl pastarojo įpročio derėtis). Noreika tikrai turėjo vieną puikų Gudaičio paveikslą, kurį dėl savo charizmos ir autoriteto įsigijo labai pigiai – tik už 100 rublių. Beje, Gudaitis iš Liandzbergio užsakymą gavo gana vėlai – Santariškių klinikoms (Vilnius, 1983) jis nutapė didžiulį triptiką „Vestuvės“. Tikriausiai todėl Liandzbergio kolekcijoje buvęs¹⁹⁹ Gudaičio paveikslas buvo įsigytas labai nebrangiai – už 200 rublių.

Pažinoję architektą teigia, kad praktiškai visa jo kolekcija buvo sudovanota: kaip padėka už valstybinius užsakymus²⁰⁰ arba proginės dovanos. Liandzbergis mėgęs bendrauti su dailininkais, ir nuėjęs pasisvečiuoti dažnai grįždavo su dovana. Daugiausia čia rastume Džiaukšto, Bičiūno ir Kisarausko paveikslų, tačiau palyginus su Mičelytės kolekcija – nedaug, tik po 6-7 kūrinius. Vidutiniškai architektas turėjo po 4-5 kiekvieno dailininko paveikslus.

3.4 Aktoriaus Noreikos tapybos kolekcija: bendravimo su dailininkais malonumas ir „dėl tapybos visada ėjau iš proto“

Laimonas Noreika gimė 1926 m. Joniškėje, mokėsi Šiaulių gimnazijoje, bet nebaigė, nes 1944 m. režisierius Borisas Dauguvietis pakvietė į Vilniaus valstybinį dramos teatrą. 1948 m. baigė LSSR dramos studiją, nuo 1947 m. vaidino kine. Noreika buvo įvairių teatrų aktoriumi, o 1964 m. pradėjo skaityti poeziją.²⁰¹ „Kalbėdamas apie tris savo profesinės veiklos sritis – darbą teatre, filmavimąsi kine ir poezijos skaitymą – bene daugiausia dėmesio aktorius skiria būtent pastarajam. Iš tikrųjų skaitant jo dienoraštį esi įsukamas į savotišką karuselę – šimtai mokyklų, kaimų, miestelių, rajonų, entuziasčių literatūros mokytojų, pažįstamų ir nepažįstamų akių, įsmeigtų į aktorių <...>“. ²⁰² Poezija nebuvo jo vienintelė aistra, aktorius Noreika yra sukaupęs didžiulę beveik 200 kūrinių tapybos

¹⁹⁹ Naudoju būtajį laiką, nes apie 20 paveikslų yra parduota V. Butkui, tame tarpe ir Gudaičio darbas.

²⁰⁰ Dailininkai taip pat atsidėkodavo Z. Liandzbergio žmonai, kuri dirbo Lietuvių tarybinės enciklopedijos Meno ir kultūros skyriuje.

²⁰¹ https://lt.wikipedia.org/wiki/Laimonas_Noreika, [žr. 2016-05-04].

²⁰² Indrė Daunytė, „Darbo dienoraštis“, in: *7 meno dienos*, 1999, kovo 26, p. 5.

kolekciją ir apie kiekvieną darbą ar autorių galėtų papasakoti įdomiausią istoriją. "Ant sienos mano "Volga" kabo, - juokavo pašnekovas. - Vaikai rėkia, kodėl automobilio neturiu, o aš dėl tapybos visada buvau pamišęs".²⁰³

Jis nėra tipiškas kolekcininkas – neturi jokios rinkinių kaupimo sistemos, kūrinių katalogų, nieko neperparduoda, nesimaino įgytais darbais su kitais kolekcininkais. Tapybos darbų kolekciją žinomas aktorius renka jau pusę amžiaus – neprofesionaliai, stichiškai, pasikliaudamas tik savo skoniu ir širdies balsu, niekas neturėjo patariamojo balso. Beveik tiek pat laiko jis pats yra dailininkus masinantis traukos objektas. Kas tik nėra tapę jo portreto! Marija Cvirkienė, Augustinas Savickas, Leonardas Tuleikis, Bronius Uogintas...²⁰⁴ Noreika pasakoja nuėjęs į Dailės fondo užsakymu surengtą parodą, o ten nuo visų sienų jo atvaizdas žiūri – bet Noreika niekada savo portretų namuose nekabino, sakė, negalys į save žiūrėti²⁰⁵.

Kolekcijos pradžia – nedidelis realistinis peizažas prabangiais rėmais. Jį studijuodamas GITIS Maskvoje gavo dovanų už poezijos skaitymą. Pats Noreika pirmus paveikslus nusipirko Pažaislio vienuolyne: „ten dirbo restauratoriai, dailininkai. Pirmąkart pamačiau Ričardo Vaitiekūno, Antano Martinaičio tapybą. Taip patiko, kad nusipirkau ir vieną, ir kitą.“²⁰⁶

Pradėjęs dirbti Kauno valstybiniame teatre (dabar Nacionalinis Kauno dramos teatras) Noreika teatro palėpėje rado žymų A. Galdiko paveikslą „Kapinės“ ir pluoštą Mstislavo Dobužinskio eskizų. Viską jis nunešė į Kauno dailės muziejų, kurio direktorius Petras Stauskas, susižavėjimo ir nuostabos pagautas ne tik nutapė jo portretą, bet ir supažindino Noreiką su Leonardu Kazoku. Pastarajam, prikaustytam prie lovos, labai trūko bendravimo, draugystės, tad Noreika ėmė lankytis pas dailininką kone kasdien. Jis pasakodavo apie jaunystės dienas Paryžiuje, apie Oskarą Milašį, o kaire, mat buvo paralyžiuotas, žvilgčiodamas darbuodavosi. Tačiau Noreikai to portreto nedovanojo, mat tas jam

²⁰³ Milda Kniežaitė, „Poezijos apaštalo brangiausios kolekcijos“, in: Lietuvos žinios, 2006, lapkričio 11, [interaktyvus], [žr. 2016-05-04], <http://lzinios.lt/lzinios/print.php?idas=104639>.

²⁰⁴ Audronė Jablonskienė, „Aktoriaus portretai“, in: *Laiko balsas*, 2000, Nr. 2, p. 40-41.

²⁰⁵ *Ibid.*

²⁰⁶ Audronė Jablonskienė, „Keturi pasakojimai apie antrąją Laimono Noreikos aistrą“, in: *Respublika*, 1999, gruodžio 8, p. 28.

nepatiko, užtat davė kelis Paryžiaus laikų darbelius. Noreikai suorganizavus paskyrą moskvičiui, Kazokas ir vėl jam paveikslą dovanojo.

Ypač sparčiai Noreikos kolekcija pradėjo didėti, kai jis buvo išrinktas teatro profsąjungos pirmininku. Pirkdamas kitiems jubiliejų ar išėjimo į pensiją proga, ir sau ką nors išsirinkdavo. Tada už 100 rublių beveik visus dailininkus galėjai įpirkti. Taigi galima teigti, kad profsąjungų veikla darė įtaką dailės plitimui tarp aktorių. Finansinės galimybės smarkiai padidėjo Noreikai pradėjus filmuotis kine. Už pagrindinį vaidmenį filme sumokėdavo tiek, kiek teatre per visus metus.

Gudaitis praktiškai privertė nusipirkti jo paveikslą už 150 rublių, nors šiaip jo mokestis buvo 400 rublių. Įsižeidęs, kad Noreika prisikabinęs tik jo mokinių darbus, leido rinktis iš jo siūlomų. Noreika, nepadvejojęs išsirinko nuostabų, iš reprodukcijų gerai pažįstamą kūrinį „Motina su vaiku“²⁰⁷. Noreika mini du Švažo paveikslus, nuostabią Jonyno akvarelę, Petrulį (honoraras iš kun. Jakučio), Skudutį, Žmuidzinavičių. Pasirodo, Noreikos uošvis Justas Paleckis turėjo net tris Žmuidzinavičius. Kaip „pasogą“ Noreika, praėjus beveik 20 metų po vedybų, gavo vieną iš jų. Grafikė G. Didelytė perdavė jam net 17 tapybos darbų, norėdama atsikratyti pabodusiais kūriniais²⁰⁸.

2000 m. Šiaulių universiteto dailės galerijoje²⁰⁹ pristatyta 20 tapybos darbų, iki to darbai niekur nebuvo eksponuoti. Parodyti Katino, Vaitiekūno, Savicko, Švažo, Kisarausko, Gudaičio darbai. Noreikos kolekcija kaupiama jau 40 metų, aktorius sakė, didžiąją dalį darbų nusipirkęs, nes gerai uždirbdavo. Žmona buvo nelabai patenkinta, todėl įsigytus kūrinius slėpdavo už spintos. Ji, kol buvo gyva, griežtai uždraudė viešai rodyti darbus.²¹⁰

Galbūt todėl kun. Jakučiui leidžiant savo kolekcijos albumą jis rašė: „Privačių kolekcijų vertybės, neprieinamos plačiam žiūrovų ratui, šiuo atveju tampa atviros. Pavydžiu todėl, kad sunkiai įsivaizduoju, kaip padaryti, kad tai būtų ne vienintelis atvejis. O dabar kaip kolekcionierius sveikinu kolekcionierių“²¹¹. Ir iš tikro, surengtos tik dvi²¹² nedidelės

²⁰⁷ Dabar Neniškio kolekcijoje.

²⁰⁸ Audronė Jablonskienė, *op. cit.*, p. 28.

²⁰⁹ Šiaulių universiteto dailės galerija 2008 m. buvo uždaryta, iki to turtas išparduotas, o pastatas apleistas. Vėl ši institucija pradėjo veikti 2012 m., tačiau jokių dokumentų ir archyvų neišliko. Pokalbis su galerijos direktoriumi K. Užutu. [2016-04-23].

²¹⁰ Neda Žvybienė, „Pirmą kartą eksponuojama Laimono Noreikos kolekcija“, in: Šiaulių naujienos, 2000 m. kovo 7, p. 3.

²¹¹ Laimono Noreikos žodis, in: Ričardo Jakučio dailės kolekcija, redaktorius Stasys Lipskis, Vilnius: Poli, 1992.

parodos, turėjusios atnešti bent užuominą, kokio turtingumo buvo Noreikos kolekcija. Iš mano aptariamų kolekcijų, ji yra viena iš didžiausių, tačiau mažiausiai žinių teikianti kolekcija. Šiuo metu yra išlikę apie 50 ne pačių vertingiausių paveikslų, kurių, šeimai prieštaraujant, dokumentuoti nepavyko. Tačiau parodų nuotraukos (2 pav.), kitų kolekcininkų pasakojimai ir dailininkų kūrinių katalogai leido atstatyti nedidelę buvusio dailės rinkinio dalį (žr. *priedą III*).

²¹² 2000 m. Šiaulių universiteto dailės galerija, 2008 m. Lietuvos Aido galerija.

IŠVADOS

Trumpai apžvelgę modernaus ir šiuolaikinio meno kolekcionavimo ypatumus XX a. 7-10 dešimtmetyje, ir išnagrinėję 8 kolekcijas, galime daryti išvadą, kad kolekcionavimą tyrinėjamu laikotarpiu galima būtų skirstyti į dvi dalis: *tikslingąjį* ir *spontaniškąjį*. Spontaniškojo kolekcionavimo viena iš rūšių – barteriniai mainai - nunyko ir, panašu, kad buvo būdingas tik sovietmečiui. Ne paskutinį vaidmenį čia vaidino ekonominės aplinkybės: esant visuotiniam deficitui ir planinei ekonomikai, prekių gausos nebuvo, todėl už tuometinę valiutą (rublį) nebuvo ko pirkti, o ir pačių pinigų stigo. Dailininkai ir kiti asmenys mėgdavo, netgi buvo madinga, dovanoti paveikslus (juk prabangos prekių nebuvo), ypač, jeigu, žinojo, kad meno kūriniai buvo renkami.

Iš čia galima daryti išvadas, kad tiriamo laikotarpio privačios tapybos kolekcijos atliko bent dvi svarbias funkcijas: *edukacinę* (kolekcininkų pagalba buvo galima parodyti pilną tuo metu egzistavusios dailės vaizdą, t. y. į asmeninius rinkinius patekdavo ir tie dailininkų darbai, kuriems negaliojo oficialiosios ideologijos įtvirtinti dogmatai) ir *mecenavimo* (kolekcionavimas ir mecenatystė yra neatskiriami dalykai nuo ankstyvojo Renesanso, o kalbant lokaliai, Mičelytė nuolat rėmė Kisarauską, Liandzbergis globojo Kasčiūnaite). Būtent per šias funkcijas atsiskleidžia privačių dailės kolekcijų įtaka Lietuvos dailės gyvenimui sovietmečiu – jos prisiima ne tik klasikinės mecenatystės, bet ir autentiško liudijimo ar realybės atspindžių vaidmenį. Kitaip tariant, tai buvo nefasadinės kultūros veidrodis sovietmečiu.

Išvardinus kolekcijų susidarymo priežastis, būdus, reikia grįžti prie kolekcijų „turinio“. Jį įtakojo 3 aspektai: *saugumo* (kolekcionuoti moderniąją ir šiuolaikinę Lietuvos dailę buvo saugu, remiantis kultūros vertybių teisiniu reglamentavimu), *režimo* („geležinė uždanga“, uždarumas nesuteikė galimybės kolekcionuoti ką nors kita kaip Lietuvos dailę), *ekonominis* (meno kūriniai buvo valiutos rūšis, kuria buvo atsiskaitoma už paslaugas, atsilyginama už pagalbą).

Siekiant įgyvendinti darbe užsibrėžtus uždavinius, buvo imti interviu su beveik visais kolekcininkais arba jų palikuonimis²¹³ ir kitais, juos pažinojusiais asmenimis. Pavyko pilnai

²¹³ Išimtis yra Mičelytė, kuri yra mirusi, ir neturi palikuonių.

dokumentuoti niekur anksčiau neskelbtas Liandzbergio ir Šveistytės dailės kolekcijas. Deja, tik iš dalies (dėl šeimyninių peripetijų) buvo įmanoma rekonstruoti Laimono Noreikos kolekciją; taip pat dėl kolekcininko pageidavimo, užfiksuota tik nedidelė dalis Žiburkaus kolekcijos. Remiantis dailininkų parodų katalogais ir empiriniais stebėjimais pateikta kai kurie Neniškio kolekcijos akcentai, detalės. Garsėjantis kaip nekalbus ir viešumos nemėgstantis kolekcininkas, Neniškis pateikė įdomios, viešai neskelbtos informacijos apie vieną iš pirmųjų Lietuvos valstybėje „meno dileriavimo“ reiškinių, kitaip tariant, su pirmaisiais Nepriklausomybės daigais, Vakarams ėmus reikšti susidomėjimą „sovietiniu menu“, atsiradus tokio meno paklausai, Neniškis tuoj pat užpildė pasiūlos spragą. Taip suformuota puikiai menotyrininkų vertinama Norton T. Dodge'o Pabaltijo šalių ir Rusijos „sovietinio meno“ kolekcija, dabar priklausanti Zimmerly muziejui.

Kolekcionavimas, kaip ir kolekcijų nagrinėjimas, gali eiti platyn ir gilyn. Mičelytės, Liandzbergio, Šveistytės ir Žuko kolekcijas laikyčiau beveik baigtomis nagrinėti, tačiau Noreikos kolekcijos rekonstrukcija galėtų būti tęsiama, bendraujant su Antano Žmuidzinaičiaus namais- muziejumi, Joniškio krašto muziejumi, dailininko Petrulio šeimos nariais ir kita. Šio darbo tikslas buvo, kiek leido galimybės, rekonstruoti Noreikos kolekciją. Ar pavyks kam nors pilnai dokumentuoti Jono Žiburkaus ir Visvaldo Neniškio kolekcijas, fiksuojant „meno dileriavimo“ aplinkybes, jų keliones į Vokietiją, Norvegiją ir JAV, parodys ateitis.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Teisės aktai ir archyvai:

1. LTSR Kultūros paminklų apsaugos įstatymo taikymo instrukcija, 1972, [žr. 2015-11-05], http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8576&p_k=1#INSTRUKCIJA.
2. LTSR Kultūros paminklų apsaugos įstatymas, 1967, [žr. 2015-11-05], http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8576&p_k=1.
3. 1977 m. gruodžio 22 d. Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas, [žr. 2016-04-15], <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c50a49405a7411e5a9129f08109b20ec?positionInSearchResults=18&searchModelUUID=36e398c4-9724-49af-8696-c358bb3f32c1>.
4. 1980 m. liepos 23 d. Vilniaus n. Vykdomojo komiteto prašymas Nr. 9-550-6 dėl etatų patvirtinimo.
5. 1993 m. sausio 25 d. Lietuvos Respublikos Kultūros paveldo inspekcijos direktoriaus įsakymas Nr. 01-6-5 dėl specialistų-ekspertų, dalyvaujančių istorijos ir kultūros paminklams padarytos žalos nustatymo komisijose arba atliekančių istorijos ir kultūros paminklų paminkloauginę ekspertizę, apmokėjimo tvarkos.
6. 1992 m. gruodžio 7 d. Lietuvos Respublikos Kultūros paveldo inspekcijos įsakymas Nr. 01-6-105 dėl leidimų rinkti antikvarines kultūros vertybes registravimo tvarkos.
7. 1980 m. spalio 1 d. Vilniaus m. kultūros valdybos viršininko prašymas Nr. 9-6-650.
8. 1973 m. birželio 6 d. Lietuvos TSR kultūros ministro įsakymas Nr. 219, in: *Kultūros – švietimo įstaigų administravimo ir finansavimo žinynas*, Vilnius, 1975.
9. 1996 m. sausio 23 d. Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas Nr. I-1179, [žr. 2016-04-22], http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=423934.
10. LLMA, F. 342, Ap. 8, b. 1
11. LLMA, F. 342, Ap. 8, b. 2.
12. LLMA, F. 342, Ap. 8, b. 3
13. LLMA, F. 342, Ap. 8, b. 16
14. LLMA, F. 342, Ap. 8, b. 34.

Literatūra:

1. Mulevičiūtė Jolita, „Atsinaujinimo sąjūdis lietuvių tapyboje 1956 – 1970 m.“, in: *Žmogus ir aplinka XX a. : Lietuvos dailėje*, straipsnių rinkinys, Lietuvos kultūros ir meno institutas, Vilnius: Academia, 1992, p. 128.
2. *Kolekcijų pėdsakais: Paveikslai iš vilniečio kolekcininko Kęstučio Mickevičiaus rinkinių*, sudarytojas Jonas Sidaravičius, Vilnius, 2001.
3. *Algimanto Miškinio Lietuvos dailės kolekcijos katalogas*, katalogo struktūrą sumodeliavo ir tekstą parašė Algimantas Miškinis, Vilnius: Savastis, 2004.
4. Andriuškevičius Alfonsas, *Lietuvių dailė: 1975-1995*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.
5. *Antanas Martinaitis: kūrybos albumas*, sudarė Birutė Patašienė, Virginija Markauskienė, anotaciją rašė Raminta Jurėnaitė, vertė į anglų kalbą Laimutė Zabulienė, Aleksandras Frolovas, Vilnius: Lietuvos aidų galerija, 2010.
6. *Antanas Samuolis*, sudarytojas ir teksto autorius Viktoras Liutkus, Vilnius : Artseria, 2006.
7. Armoška Edmundas, „Anapus ir šiaupus Naujųjų“, in: *Kolekcija: Lietuvos kolekcininkų asociacijos žurnalas*, 1998, Nr. 5, p. 1.
8. *Art of the Baltics: the struggle for freedom of artistic expression under the Soviets, 1945-1991: Estonia, Latvia, Lithuania*, general editors Alla Rosenfeld and Norton T. Dodge, Jane Voorhees Zimmerli Art Museum, New Brunswick : Rutgers University Press, 2002.
9. Būčys Žygintas, „Bastionas nuo šiaurės vėtrų: senienų užuovėjoje“, in: *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855-1916): mokslo straipsnių rinkinys*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 19-28.
10. Budrys Valmantas, *Lietuvoje ir už jos ribų: meno kolekcijos albumas*, Vilnius, 2015.
11. Budrys Romualdas, „Įžangos žodis“, in: *Ričardo Mikutavičiaus kolekcija. Europos dailė*, Baltijos kultūros fondo leidykla, 1996, p. 4-5.

12. Dailės žodynas, redaktorių kolegija: ats. redaktorė Jolita Mulevičiūtė, Giedrė Jankevičiūtė, Lijana Šatavičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla,
13. Daunytė Indrė, „Darbo dienoraštis“, in: *7 meno dienos*, 1999, kovo 26, p. 5.
14. De Pinho Antonio Gomes, „Ką šiandien gali kolekcionuojamas menas“, iš portugalų k. vertė Natalija Alonso, in: *Krantai: Meno kultūros žurnalas*, Vilnius, 2016, Nr. 1, p. 64-67.
15. Dėl kolekcininko etikos, in: *Kolekcija: Lietuvos kolekcininkų asociacijos žurnalas*, 1998, Nr. 5, p. 3.
16. Edmundo Armoškos žodi“, in: *Lietuvos dailės atodangos. XVI-XXI amžiai*: Edmundo Armoškos dailės kolekcijos paroda, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2008, p. 4.
17. *Eugenijus Antanas Cukermanas*: albumas, dailininkas ir sudarytojas Eugenijus Antanas Cukermanas, vertimai: Rita Žibikienė, Aušra Čižikienė, Vilnius : Lietuvos aidų galerija, 2005.
18. Girdvainis Julius, „Kolekcionierius kviečia į „Arką“, in: *Respublika*, 1994, vasario 9, p. 20.
19. Glosienė Audronė, „Gyvenimo būdas – bibliografija“, in: *Literatūra ir menas*, 2000, balandžio 21, p. 5.
20. Glosienė Audronė, „Gyvenimo būdas – bibliografija“, in: *Literatūra ir menas*, 2000, balandžio 21, p. 5.
21. Godunavičienė Jadvyga, „Kolekcija, tarnaujanti žmonėms“, in: *Vakarinės naujienos*, 1996, vasario 8, p. 2.
22. Godunavičienė Jadvyga, „iš kunigo Ričardo Jakučio kolekcijos“, in: *Vakarinės naujienos*, 1994, vasario 9, p. 1.
23. Grėbliūnas Ričardas „Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos išvežamų į užsienį kultūros vertybių kontrolės skyriaus veikla 1990-2005 metais ir paveldosauga“, Magistro darbas, Vilniaus universitetas, 2006.
24. Griksaitė Reda, Būčys Žygintas, „Pratarmė“, in: *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855-1916)*: mokslo straipsnių rinkinys, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 9-11.

25. Jablonskienė Audronė, „Aktoriaus portretai“, in: *Laiko balsas*, 2000, Nr. 2, p. 40-41.
26. Jablonskienė Audronė, „Keturi pasakojimai apie antrąją Laimono Noreikos aistrą“, in: *Respublika*, 1999, gruodžio 8, p. 28.
27. Jankevičiūtė Giedrė, *Dailė ir valstybė: dailės gyvenimas Lietuvos respublikoje 1918-1940*. Kaunas: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003.
28. Janušonienė Margarita, „Valstybinės meno vertybių apsaugos formų raida Lietuvoje XX a.“, in: *Acta Academia Artium Vilnensis*, 2006, t. 43: Formų difuzijos XX a. dailėje, sudarytoja Tojana Račiūnaitė, p. 265-284.
29. Jokubavičienė Kristina, „Apie Aleksandro Popovo rinkinį“, in: *Nuostabioji žemė. Dailininkai Rytų Prūsijoje. XIX a.-XX a. I pusės tapyba ir grafika iš Aleksandro Popovo rinkinio*: parodos katalogas, sudarytoja ir tekstų autorė Kristina Jokubavičienė, Vilnius: LDM, 2014, p. 8-9.
30. Jurėnaitė Raminta, *Kostas Dereškevičius*. Tapyba, Vilnius: Modernaus meno centras, 2012.
31. Kisarauskas Vincas, *Pasisveikinimas su laiku: kūrybos retrospektyva*, kuratorė ir katalogo sudarytoja Milda Žvirblytė, Vilnius: Nacionalinė dailės galerija, 2015.
32. *Kisarauskas Vincas*, sudarė Erika Grigoravičienė, Aistė Kisarauskaitė, Vilnius: Inter Se, 2015.
33. Klumbys Valdemaras, „Lietuvos kultūrinis elitas sovietmečiu: tarp pasipriešinimo ir prisitaikymo“, in: *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, Vilnius, 2008, 8 (17), p. 139–161.
34. Kostkevičiūtė Irena, *Jonas Švažas*, Vilnius: Vaga, 1985.
35. Kunčiuvienė Eglė, in : *Ričardo Jakučio dailės kolekcija*, redaktorius Stasys Lipskis, Vilnius: Poli, 1992.
36. Kunčiuvienė Eglė, in : *Ričardo Jakučio dailės kolekcija*, redaktorius Stasys Lipskis, Vilnius: Poli, 1992.
37. Laimono Noreikos žodis, in: *Ričardo Jakučio dailės kolekcija*, redaktorius Stasys Lipskis, Vilnius: Poli, 1992.

38. Laučkaitė Laima, „Žmuidzinavičius Antanas (Žemaitis, Žemaičių Antanas)“, in: *Lietuvos dailininkų žodynas. III tomas: 1918-1944*, sudarytoja Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013, p. 450-452.
39. Litvakų dailė privačiose Lietuvos kolekcijose, sudarytoja ir tekstų autorė Vilma Gradinskaitė, Vilnius: Lewben Art Foundation, Lietuvos išeivijos dailės fondas, Šiaurės Jeruzalė, 2016.
40. Liutkus Viktoras, „Solidi, turtinga, įdomi: keli žodžiai apie Valmanto Budrio dailės kūrinių kolekciją“, in: Valmantas Budrys, *Lietuvoje ir už jos ribų*: meno kolekcijos albumas, Vilnius, 2015, p. p. 285-287.
41. Mačiulis Algimantas, *Dailė architektūroje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.
42. Mačiulis Algimantas, „Zigmantas Liandzbergis“, Visuotinė lietuvių enciklopedija, T. XIII (Leo-Magazyn), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008, p. 66.
43. Makselienė Simona ir kt., *Menas ir pinigai*: apybraižos apie meno rinką, Vilnius, 2015.
44. Mičelytė Stasė, „Apsilankymai pas dėdę Vytautą“, in: Vytautas Kairiūkštis. Straipsniai, paskaitos, dokumentai, laiškai, amžininkų prisiminimai. Vilnius: Vaga, 1989, p. 418-420.
45. Mikėnas Algimantas, „Dailė ir dailininkai režisieriaus Juozo Miltinio gyvenime“, in: *Režisieriaus Juozo Miltinio dailės kūrinių rinkinio katalogas*, sudarė Raimundas Klimavičius, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2004, p. 4-6.
46. *Mykolas Žilinskas: jis apie save, mes apie jį*, sudarytojas Vytautas Jakelaitis, Vilnius: Mintis, 1994;
47. *Mykolo Žilinsko dailės kolekcija*: iliustruotas inventorinis katalogas, sudarytojai Violeta Krištopaitytė, Palmyra Sakalauskienė, Irmantė Randarčikaitė-Šarakauskienė; vyriausiasis redaktorius Osvaldas Daugelis; vertėja Palmyra Sakalauskienė, Kaunas: Nacionalinis M.K. Čiurlionio dailės muziejus, 2006.

48. *Mykolo Žilinsko kolekcija, dovanota M. K. Čiurlionio dailės muziejui: katalogas*, sudarė Kazimiera Galaunienė, Petras Kimbrys, Malvydas Sakalauskas, Kaunas: Kauno valstybinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 1980;
49. Miškinis Antanas, „Mano kelias į kolekcionavimą“, in: *Kolekcija: Lietuvos kolekcininkų asociacijos žurnalas*, 1999, Nr. 7, p. 1.
50. *Ne vien grožis. Moters atvaizdas LAWIN kolekcijoje: Parodos leidinys*, 2012 m. spalio 12 d. - lapkričio 11 d., Vilnius.
51. Nevčesauskienė Nijolė, „Stasės Mičelytės kolekcija – mažas meninio gyvenimo modelis“, in: *Gydytojos Stasės Mičelytės dailės metraštis*, Vilnius: Beribė, 2013, p. 6-16.
52. Popovas Aleksandras, „Kolekcininko žodis“, in: *Nuostabioji žemė. Dailininkai Rytų Prūsijoje. XIX a.-XX a. I pusės tapyba ir grafika iš Aleksandro Popovo rinkinio: parodos katalogas*, sudarytoja ir tekstų autorė Kristina Jokubavičienė, Vilnius: LDM, 2014, p. 6-7
53. *Povilas Ričardas Vaitiekūnas*: albumas, sudarytojai Povilas Ričardas Vaitiekūnas, Eugenijus Karpavičius, priedus pa-rėngė Viktoras Liutkus, vertėja Irena Jomantienė, Vilnius : Dailės leidybos ir informacijos centras "Artseria", 2003.
54. Purvinaitė Rūta, „Mykolas Žilinskas“, in: *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, T. 4 (Simno-Žvorūnė), Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 678;
55. Rachlevičiūtė Ramutė, *Panevėžio bitlas Stasys Petrauskas (1950-2010)*, Vilnius: Stasio Petrausko atminimo įamžinimo fondas, 2015.
56. Rachlevičiūtė Ramutė, *Saulė Kisarauskienė. Albumas*, sudarytoja Ramutė Rachlevičiūtė, Vilnius: Dailininkų sąjungos leidykla, 2008, p. 69.
57. *Režisieriaus Juozo Miltinio dailės kūrinių rinkinio katalogas*, sudarė Raimundas Klimavičius, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2004, p. 3.
58. *Ričardo Jakučio dailės kolekcija*, redaktorius Stasys Lipskis, Vilnius: Poli, 1992
59. *Ričardo Jakučio dailės kolekcija*, redaktorius Stasys Lipskis, Vilnius: Poli, 1992.

60. Saržickienė Žaneta, *Interjerų istoriniuose pastatuose atkūrimo ir panaudos problema Vilniuje (1960-1990)*, Magistro darbas, Vilniaus Universitetas, 2006.
61. Stonienė Vanda, „Bibliografijos baruose“, in: *Literatūra ir menas*, 1995, balandžio 15, p. 13.
62. Stonienė Vanda, „Bibliografijos baruose“, in: *Literatūra ir menas*, 1995, balandžio 15, p. 13.
63. Stravinskienė Vilija, „Lenkų išvykimas iš Vilniaus 1944-1947 m.: Kultūrinių vertybių klausimas“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2006 metai*, Nr. 2, Vilnius, 2007, p.137-154.
64. Šabasevičius Helmutas, „Kolekcijos veidrodyje – Lietuvos dailės vingiai“, in: Vladas Žukas, *Susitikimai su daile. Kolekcijos albumas*, Vilnius, 2009, p. 8-11.
65. *Tapyba. Jonas Daniliauskas*: albumas, sudarytojas Olegas Darčanovas, tekstų autoriai Gražina Gurnevičiūtė, Remigijus Venckus; vertėja Julija Vasilenko, Vilnius: Artkomas, 2012.
66. Toliušis Zigmas, „Apie kolekcionavimą ir Lietuvos kolekcionierius“, in: Inga Liepaitė, *Zigmas Toliušis apie kolekcionavimą, bibliofilus ir kolekcininkus*, in: *Knygotyra*, 2011, Nr. 57, p. 255-282.
67. Trilupaitytė Skaidra, „Meno rinka, rusiškasis undergroundas ir sovietmečio dailės vertinimo problemos Lietuvoje“, in: *Kultūros barai*, 2006, Nr. 11-12, p. 60-71.
68. Tumėnienė Nijolė, „Peizažas Lietuvos tapyboje“, in: *Peizažo Erdvė II*: Rolando Valūno ir Advokatų kontoros „LAWIN Lideika, Petrauskas, Valiūnas ir partneriai“ meno kolekcija, sudarytoja ir tekstų autorė Nijolė Tumėnienė, Vilnius: Petro ofsetas, 2013.
69. Tumėnienė Nijolė, „XVI-XXI a. Lietuvos dailės atodangos Edmundo Armoškos dailės kolekcijoje“, in: *Lietuvos dailės atodangos. XVI-XXI amžiai*: Edmundo Armoškos dailės kolekcijos paroda: katalogas, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2008, p. 7-10.
70. *VILNIUS.TOPOPHILIA*: Advokatų kontoros LAWIN meno kolekcija, sudarė Laima Laučikaitė, Vilnius: Lawin, 2014.
71. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, X tomas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2006.

72. Waidacher Friedrieich, *Bendrosios muzeologijos metmenys*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 1999.
73. *Zigfrido Jankausko lituanistinių sidabro dirbinių rinkinys*, sudarymas ir straipsnis Tadas Šėma, Zigfrido Jankausko ir Birutės Rūtos Vitkauskienės tekstai, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2014.
74. Žemgaila Juozas, „Kunigo R. Jakučio ir dailininkų šventė“, in: *Respublika*, 1995, vasario 9, p. 17.
75. Žiupsnis prisiminimų – A. Stasiulevičius, in: *Gydytojos Stasės Mičelytės dailės metraštis*, Vilnius: Beribė, 2013, p. 17-19.
76. Žukas Vladas, „Atsiminimai“, in: Vladas Žukas, *Susitikimai su daile. Kolekcijos albumas*, Vilnius, 2009, p. 297-300.
77. Žukas Vladas, „Pratarmė“, in: Vladas Žukas, *Susitikimai su daile. Kolekcijos albumas*, Vilnius, 2009, p. 4-6.
78. Žukas Vladas, „Keletas fragmentų apie Edmundą Laucevičių“, in: Tarp knygų, 1994, Nr. 8, p. 29-41.
79. Žvybienė Neda, „Pirmą kartą eksponuojama Laimono Noreikos kolekcija“, in: Šiaulių naujienos 2000 m. kovo 7, p. 3.

Internetinės prieigos:

1. Erika Grigoravičienė, *Dailė stalinizmo laikotarpiu*, [interaktyvus], [žr. 2015-09-03], <http://www.mmcentras.lt/kulturos-istorija/kulturos-istorija/daile/daile-stalinizmo-laikotarpiu/daile-stalinizmo-laikotarpiu/6029>.
2. Erika Grigoravičienė, *Trumpa įžanga į Lietuvos tapybos istoriją*, [interaktyvus], [žr. 2015-09-03], <http://www.mmcentras.lt/kulturos-istorija/kulturos-istorija/daile/tapyba/trumpa-izanga-i-lietuvos-tapybos-istorija/6031>.
3. https://lt.wikipedia.org/wiki/Zigmantas_Liandzbergis.
4. Aloyzas Stasiulevičius, in: <http://pylimogalerija.lt/aloyzas-stasiulevicius>, [žr. 2016-04-26].
5. https://lt.wikipedia.org/wiki/Laimonas_Noreika, [žiūrėta 2016 05 04].

6. Milda Kniežaitė, „Poezijos apaštalo brangiausios kolekcijos“, in: *Lietuvos žinios*, [interaktyvus], 2006, lapkričio 11, [žr. 2016-05-04], <http://lzinios.lt/lzinios/print.php?idas=104639>.
7. Ieva Rekšytė, „Kolekcinių genas“, IQ, [interaktyvus], 2013-08-26, [žr. 2016-04-15], <http://iq.lt/kultura/kolekciniu-genas>.
8. Adolfas Tautavičius, „Žygimanto Augusto lobyno likimas“, in: *Lietuvos pilys 2006*, [interaktyvus], p. 111-114, [žr. 2016-05-28], http://www.lad.lt/data/com_ladlibrary/804/111-114.pdf
9. „Fiktyvi restitucija: Varnių atvejis“, [žr. 2016-05-28], in: <http://www.varniai-museum.lt/index.php?mid=80&art=568&langID=1>.
10. Linas Tatarūnas, *Lietuvos žydų nacionalinis judėjimas už teisę išvykti į Izraelį*, [interaktyvus], [žr. 2016-01-18], <http://genocid.lt/Leidyba/11/linas.htm>.
11. <http://auksopjuvis.lt/author/view/?id=10262> [žr. 2016-05-16].
12. Rimantas Varnauskas, *KGB indėlis kultūrai: Žilinsko atvejis*, [interaktyvus], [žr. 2016-03-03], in: <http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/kgb-indelis-kulturai-zilinsko-atvejis>.
13. Kristina Aleksynaitė, Radvilų rūmuose – itin vertinga kolekcininko E.Armoškos paroda, [interaktyvus], [2016-03-03], in: <http://www.delfi.lt/veidai/kultura/radvilu-rumuose-itin-vertinga-kolekciniu-eamoskos-paroda.d?id=17615446>.